

ሕግ አወጣጥ እና ሕዝባዊ
ተሳትፎ በኢትዮጵያ

በሚኪያስ በቀለ

ሕግ አወጣጥ እና ሕዝባዊ ተሳትፎ በኢትዮጵያ

ሚኪያስ በቀለ

GLOBAL RESEARCH
NETWORK ON
PARLIAMENTS
AND PEOPLE

Arts & Humanities
Research Council

Global Challenges Research Fund

ፎረም ፎር ሶሻል ስተዲስ
FORUM FOR SOCIAL STUDIES

SOAS
University of London

© ታህሳስ፣ 2014 ዓ.ም. ሚኪያስ በቀለ

የፀሃፊው መብት በሕግ የተጠበቀ ነው።

የመጽሐፍ ሽፋን - ሶልያና በ. እና ሚልኪያስ አ.

ISBN 978-99944-50-78-7

በዚህ መጽሐፍ ውስጥ የተካተቱ ማናቸውም ጽሁፎች ጥናቱን የደገፉትንም ሆነ ያስተባባሩትን ድርጅቶች አቋም አያንጸባርቅም። በጽሁፎቹ ውስጥ ለሚኖሩ ማናቸውም ግድፈቶች ተጠያቂው ጸሃፊው ነው።

ማጠቃለያ

መቅደም	፯
የመጽሐፍ አወቃቀር	፱

ምዕራፍ ፩

	ሕግ፣ ሕገ መንግሥት፣ ፓርላማ እና ሕገ አወጣጥ በኢትዮጵያ - ታሪካዊ ዳራ	፩
1.1	ቀደምት ሕግጋት	1
1.2	የመጀመሪያዎቹ ወጥ የሆኑና የተጠናቀሩ ሕጎች	2
1.3.	የመጀመሪያው የኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት እና ምክር ቤቶች	3
1.4.	የ1948ቱ ሕገ መንግሥት - የምክር ቤት አባላት የመጀመሪያ ምርጫ እና የተሻለ ስልጣን	5
1.5	የኢትዮጵያ ሕግ የማዘመን ታሪክ ፈር ቀዳጅ ኩነት	6
1.6.	የ1948ቱን ሕገ መንግሥት ለማሻሻል የተደረጉ ጥረቶች እና ይዘታቸው	8
	ሀ) የታህሳስ ግርግርን ተከትሎ የተሞከረ ማሻሻል	8
	ለ) አብዮቱ የቀደመው የማሻሻል ሙከራ	8
1.7.	ድህረ ኃይለ ሥላሴ - ከወታደራዊ ኮሚቴ ሕግ አውጪነት እስከ ብሔራዊ ሸንጎ	9
	ሀ) የደርጉ ዘመን ሕግ አውጣጥ	9
	ለ) የኢሕዴሪ ሕገ መንግሥት አወጣጥ	10
	ሐ) የኢሕዴሪ ሕገ መንግሥት የመሠረተው ፓርላማ እና ሕግ አወጣጥ	11

ምዕራፍ ፪

የኢፌዴሪ ሕገ መንግሥት አወጣጥ አሳታፊነት ፲፫

	በሕገ መንግሥት ማውጣት ውስጥ የሚኖር ተሳትፎ አስፈላጊነት እና ሒደት	13
2.1.	የለንደን ውይይት - የአሸናፊዎች ድርድር	14
2.2.	የአዲስ አበባው የሰላምና ዲሞክራሲ ጉባኤ - ያለቀለት ቻርተር ማጽደቅ እና የሽግግር ምክር ቤት ማቋቋም	15
2.3.	የሽግግር ጊዜ ምክር ቤት - የተለያዩ ፖለቲካ ሃይሎች ማፈገፈግ	17
2.4.	የሕገ መንግሥት አርቃቂ ኮሚሽን - ከባለሙያ ይልቅ የፓርቲ ተጽዕኖ	18

2.6.	በሕገ መንግሥት አርቃቂ ኮሚሽን የተሞከሩ ሕዝባዊ ወይይቶች - ባለቀላቸው ጉዳዮች ላይ አስተያየት	20
2.7.	የመጨረሻው ሕገ መንግሥቱን የማጽደቅ ሒደት - ሕዝባዊ ይሁንታ የሚሰጥበት አጋጣሚ መታለፍ	22
2.8.	ሕገ መንግሥት ማሻሻል - ለምን እና እንዴት?	23
2.9.	የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት የማሻሻያ ሒደቶች	24

ምዕራፍ ፫

በሕገ ማውጣት ውስጥ የሚኖር ሕዝባዊ ተሳትፎ - ሕጋዊ መሠረት እና ጥቅም **፳፭**

3.1.	ሕጋዊ መሠረት	25
3.2.	በሕግ ማውጣት ውስጥ የዜጎች ተሳትፎ ለምን?	26
	ሀ) የመንግሥትን ተጠያቂነት እና ግልጽነት ማረጋገጥ	26
	ለ) የሕግ ቅቡልነት እና ውጤታማ ተፈጻሚነትን ማረጋገጥ	27
	ሐ) የሕግ ጥራትን ማረጋገጥ	27
	መ) የሰብዓዊ መብትን ማረጋገጥ	27
	ሠ) ፍትሕን ለማስፈን	28

ምዕራፍ ፬

ሕግ አወጣጥ እና ሕዝባዊ ተሳትፎ በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት **፳፱**

4.1.	መንደርደሪያ - የኢ.ፌ.ዴ.ሪ የፌደራል ስርዓት አወቃቀር እና የፌደራል ምክር ቤቶች	29
4.1.1.	የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት	30
4.1.2.	የፌደሬሽን ምክር ቤት	30
4.2.	የሕግ አወጣጥ ሒደት	31
4.2.1.	ቅድመ-ምክር ቤት	32
4.2.2.	የሕግ አማካሪ ጉባኤ - የሕግ መሠረት፣ መዋቅር እና ሕዝባዊ ተሳትፎ ሕጎችን በማርቀቅ ሒደት ውስጥ	34
4.2.3.	ረቂቅ ሕግ ወደ ምክር ቤቱ ከቀረበ በኋላ ያለው ሒደት	37

ምዕራፍ ፭

የመረጃ ነጻነት እና ሕዝባዊ ተሳትፎ በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ሕገ የማውጣት ሒደት **፴፱**

5.1.	የመረጃ ነጻነት- ሕጋዊ ዳራ	39
5.2.	በሕግ ማውጣት ውስጥ ለሚደረግ ሕዝባዊ ወይይት መረጃ የሚሰጥበት ጊዜ	40

5.3.	በሕግ ማውጣት ውስጥ ለሚደረግ ሕዝባዊ ውይይት የሚሰጠው መረጃ ይዘት	41
	ሀ) በሚዲያዎች የሚደረጉ ጥሪዎች	41
	ለ) በምክር ቤቱ ድረ ገጽ	42
	ሐ) በማህበራዊ መገናኛ ዘዴዎች	42
	መ) ለባለድርሻ አካላት ቀጥታ ጥሪዎች ሲደረጉ	42

ምዕራፍ ፮

ውይይቶችን በሚዲያ ማስተላለፍ እና ስለ ፓርላማ ስማምቦረሰቡ ማሳወቅ - በሕግ ማውጣት ውስጥ የሚኖር ሕዝባዊ ተሳትፎን ለማበረታታት ፶፭

6.1.	ውይይቶች በሚዲያ ማስተላለፍ	45
6.2.	ማህበረሰቡን ስለ ምክር ቤቶች እና የተሳትፎ መብትና አካሄድ ማሳወቅ	47
	ሀ) በሥነ ዜጋ ትምህርት	47
	ለ) ምክር ቤቱ በሚያዘጋጃቸው ኩነቶች	48
	ሐ) በምክር ቤቱ የቴክኖሎጂ አካሄዶች	49

ምዕራፍ ፯

በሕግ ማውጣት ውስጥ የሚደረጉ ሕዝባዊ ውይይቶች አካሄድ እና ውይይቶችን የሚያበረታቱ ጉዳዮች ፶፩

7.1.	ሕዝባዊ ውይይቶች መቻላቸው ይካሄዳል?	51
7.2.	ሕዝባዊ ውይይቶች እንዴት ይካሄዳል?	52
7.3.	ሕዝባዊ ውይይቶች ለምን ያህል ጊዜ ይካሄዳል?	53
7.4.	አስተያየቶችን ለመቀበል ያለ ተነሳሽነት	54
7.5.	እውቅና እና ማበረታቻ	56
7.6.	በውክልና ስራ ጊዜ በሕግ ስለማውጣት የሚኖር ተሳትፎ	57

ምዕራፍ ፰

ሲቪል ማህበራት በኢትዮጵያ - ታሪካዊ ዳራ፣ የሕግ መሠረት፣ እና በፓርላማ የሕግ ማውጣት ስራ ውስጥ የሚኖራቸው ሚና ፶፱

8.1.	የሲቪል ማህበራት ምንነት	59
8.2.	የሲቪል ማህበራት የሕግ መሠረት	59
8.3.	የሲቪል ማህበራት በኢትዮጵያ - ታሪካዊ ዳራ	61
8.4.	የሲቪል ማህበራት በሕግ የማውጣት የፓርላማ ስራ ውስጥ ሊኖራቸው የሚችለው ሚና እና የኢትዮጵያ ተሞክሮ	62

	ሀ) በረቂቅ ሕጎች የሚወክሉት ማህበረሰብ ክፍል ፍላጎት እንዲካተት የሚደረግ ውትወታ	62
	ለ) ሙያዊ ምክር	63
	ምዕራፍ ፱	
	ማጠቃለያ እና ምክራ-ሃሳብ	፹፮
9.1.	ማጠቃለያ	65
9.2.	ምክራ- ሃሳብ	67
	ዋቢ መጽሃፍት	71

መቅድም

ይህ አነስተኛ መጽሃፍ በፓርላማ እና ሕዝባዊ ተሳትፎ ላይ የተደረገ ጥናታዊ ስራ አካል ነው። ጥናቱ የተከናወነው ፓላማኔንት ፎር ፒዮፕል (Parliament for People/P4P) በሚባል ፕሮግራም ስር ሲሆን፣ ፕሮግራሙን ያስተባበሩት በእንግሊዝ ሃገር የሚገኘው የሶዎስ ለንደን ዩንቨርሲቲ መምህራን ናቸው። የገንዘብ ድጋፉን ያደረጉት አርትስ ኤንድ ሂዩማኒቲስ ሪሰርች ካውንስል (Arts and Humanities Research Council) እና ግሎባል ቻሌንጅስ ሪሰርችስ ፈንድ (Global Challenges Research Fund) የሚባሉ ተቋማት ናቸው። በኢትዮጵያ ያለውን ሒደት ያስተባበረው ደግሞ ፎረም ፎር ሶሻል ስተዲስ (Forum for Social Studies) የሚባል የጥናት ተቋም ነው።

ጥናቱ የተለያዩ ሒደቶችን፣ ማለትም የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት እና ቋሚ ኮሚቴ አባላት፣ የጽ/ቤቱን ሰራተኞች እና ባለሙያዎች በማነጋገር፣ የሕግ ማስቀጠያችን እና ከፓርላማ ስራ ጋር የተያያዙ ሰነዶችን በማየት፣ ብሎም በዘርፉ ላይ የተሠሩ ጥናቶችን በመመርመር ተከናውኗል።

በዚህ አነስተኛ መጽሃፍ ላይ የተካተቱት ጽሁፎቹ አዲስ ማለዳ በሚባል ሳምንታዊ ጋዜጣ ላይ ታትመው የነበሩ²፣ እና በጥር 14፣ 2013 ዓ.ም. በሞሞና ሆቴል ተዘጋጅቶ በነበረ ውይይት³ ላይ የቀረቡ ሲሆን፣ ለመጽሃፍ በሚመጥን መልኩ የተለያዩ ማሻሻሎች ተደርገውባቸው እና ማጣቀሻዎች ተካተው እንዲታተም ሆኖአል።

ጽሁፎቹ በዋነኛነት ዓላማቸው ለሕዝባዊ ተሳትፎ የተሻለ የሕግ እና ተቋማዊ ክባቢን መፈጠርን ለማበረታታት፣ ዜጎች እና የተለያዩ አካላት በጽንሰ ሃሳቡ ላይ ያላቸውን ግንዛቤ ለማሻሻል፣ ብሎም በሕግ ማውጣት ሒደት ውስጥ ለመሳተፍ ያለውን ተነሳሽነት ማሳደግ ነው።

ከጋዜጣ ሕትመቶቹ እና ከዚህ አነስተኛ መጽሃፍ በተጨማሪ፣ የተለያዩ ባለድርሻ አካላት የተሳተፉበት ውይይት (workshop) እንዲሁም የዶክመንተሪ ፊልም ጥናቱን ተደራሽ ለማድረግ ጥቅም ላይ የዋሉ አካላቶች ናቸው።

1 ስለ ፕሮግራሙ የበለጠ ለማየት <https://grnpp.org/> ይመልከቱ (በጥቅምት 2014 ዓ.ም. የታየ)።
2 ጽሁፎቹ በሳምንታዊ ጋዜጣው ላይ ከመታተማቸው ባሻገር <https://addismaleda.com/archives/category/amarefia/parlama> ላይ ይገኛሉ፣ የአዲስ ማለዳ ድረ ገጽ (በጥቅምት 2014 ዓ.ም. የታየ)።
3 ውይይቱ https://www.youtube.com/watch?v=ZlcQj7G5_W4&t=470s ላይ ይገኛል፣ የሕግ ፎረም ስርዓትን የዩቲዩብ ገጽ (በጥቅምት 2014 ዓ.ም. የታየ) (ከዚህ በኋላ “በሕዝብ ተሳትፎ ላይ የተደረገ ውይይት” እየተባለ የሚጠቀስ)።

መታሰቢያነቱ

ለእህቴ ለማርያም ሥና በቀለ (ለሙጭዬ) ይሁንልኝ

የመጽሐፍ አወቃቀር

መጽሐፍ የተዋቀረው በስምንት ምዕራፍ ነው። በመጀመሪያው ምዕራፍ የኢትዮጵያን የሕግ እና የሕገ መንግሥት ብሎም የፓርላማ ታሪክ ለመመርመር ተሞክሯል። በሁለተኛው ምዕራፍ ከ1987 ዓ.ም. ጀምሮ ሀገሪቷ የምትተዳደርበትን የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ (የኢ.ፌ.ዴ.ሪ) ሕገ መንግሥት አወጣጥ ሒደት እና አሳታፊነት ለማየት ጥረት ተደርጓል። በሦስተኛው ምዕራፍ በኢ.ፌ.ዴ.ሪ ፓርላማንታዊ መንግሥት አወቃቀር ሕግ የማውጣት ሒደት እና፣ በሒደቱም ሕዝባዊ ተሳትፎ ሊደረግ የሚችልባቸው አጋጣሚዎች ተመላክተዋል። መረጃ በሕግ ማውጣት ሒደት ውስጥ ከሚኖር ሕዝባዊ ተሳትፎ አንጻር በምዕራፍ አራት ላይ ተመርምሯል። ምዕራፍ አምስት የምክር ቤት ውይይቶችን ለማህበረሰቡ ተደራሽ ማድረግ እና ስለ ተሳትፎ መብት፣ ምንነትና ሒደት የማስተማር ስራዎች፣ የማህበረሰቡን ተሳትፎ ለማበረታታት ያላቸውን ሚና፣ ከኢትዮጵያ ተሞክሮ ጋር በማዛመድ ይመረምራል። በምዕራፍ ስድስት የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ሕዝባዊ ውይይቶች (Public Hearing)፣ መች፣ እንዴት እና ለምን ያህል ጊዜ መደረግ እንዳለባቸው እና፣ አስተያየት ከመቀበል እና ተሳታፊዎችን ከማበረታታት አንጻር ምን ሊደረግ እንደሚገባ ለመተንተን ይሞክራል። ምዕራፍ ሰባት የሲቪክ ማህበራትን ምንነት፣ የሕግ መሠረት፣ ታሪካዊ ዳራ በኢትዮጵያ እና በሕግ ማውጣት ውስጥ ስለሚኖራቸውን ሚና ያሳያል። የመጨረሻው ምዕራፍ ማጠቃለያ እና ምክረ-ሃሳብ አካትቷል።

ምዕራፍ ፩

ሕግ፣ ሕገ መንግሥት፣ ፓርላማ እና ሕግ አወጣጥ በኢትዮጵያ - ታሪካዊ ዳራ

1.1. ቀደምት ሕገጋት

የኢትዮጵያ ሀገራዊ መንግሥት ረጅም ዘመናትን አስቆጥሯል። በግዛት ስፋቱ ብሎም በአስተዳደራዊ ጥንካሬውና ማህበራዊነቱ ከፍ ዝቅ ቢልም የኢትዮጵያ ሀገራዊ መንግሥት ከአክሱም ዘመን-መንግሥት (ከክርስቶስ ልደት በፊት ከ1ኛ እስከ 7ኛው ዓመተ ዓለም) በፊት እንደሚመዘገቡ ይነገራል።¹ ነገር ግን በኢትዮጵያ ወጥ የሆኑና እና የተጠረዙ በማህበረሰብ ብሎም በማህበረሰብና በአስተዳዳሪዎች መካከል ያሉ ግንኙነቶችን የሚገዙ ሕግጋት እስከ 14ኛ ክፍለ ዘመን ድረስ አልነበሩም።

ይልቁንም ማህበረሰቡ ለዘመናት ሲተዳደር የቆየው - 1) ከአስተዋይ/አመዛዥ ሰው (ዳኛ) ውሳኔ የሚመጩ ሕገ ልቦና፣ 2) ከአይሁድ፣ ክርስትና እና እስልምና ሃይማኖቶች የሚመነጩ ሕገ ሃይማኖት፣ 3) በሕጎች ዙሪያ ከሚሰጡ የሊቃውንት ትምህርት፣ 4) በስምምነት ከሚገኙ እና በተስማሚዎቹ ላይ ብቻ የሚፈጸሙ ልማዳዊ ወጎች (usage)፣ 5) አንድ አይነት አሠራር ለረጅም ጊዜ ጥቅም ላይ በመዋሉ ምክንያት በተለይ የማህበረሰብ ክፍሎች ላይ በስምምነት የሚፈጸሙ ልማዳዊ ሕግጋት (customary law) እና 6) የአፈ ንጉሥ ችሎት ፍርዶች ለወደፊት ተመሳሳይ ጉዳይ ጥቅም ላይ እየዋሉ (precedent) እንደነበር ዶ/ር አበራ ጀምበሬ “የኢትዮጵያ ሕግና የፍትሕ አፈጻጸም ታሪክ፡ ከ1426-1966” በሚለው ሰፊ ያለ መድብላቸው ላይ ያወሳሉ።²

1 Bahru Zewede, *A History of Modern Ethiopia: 1855-1991*, Second Edition, Addis Ababa University Press, 2002 p. 8.
2 አበራ ጀምበሬ፣ *የኢትዮጵያ ሕግና የፍትሕ አፈጻጸም ታሪክ፣ ከ1426 እስከ 1966*፣ ሻማ ቡክስ፣ አዲስ አበባ ኢትዮጵያ፣ 2006 ዓ.ም.፣ ገጽ 34-159 (ከዚህ በኋላ “አበራ ጀምበሬ የኢትዮጵያ የሕግና ፍትሕ አፈጻጸም ታሪክ” እየተባለ የሚጠቀስ)።

1.2. የመጀመሪያዎቹ ወጥ የሆኑና የተጠናቀሩ ስገታዎች

ኢትዮጵያን ከ1426 ዓ.ም. እስከ 1460 ዓ.ም. ያስተዳደሩት አጼ ዘረ ያእቆብ የተባሉ ንጉሥ የመጀመሪያውን የኢትዮጵያ የተጠረዘ እና ወጥ ሕግ ለሀገሪቷ አበርክተዋል። አጼ ዘረ ያእቆብ በመጀመሪያ “ፈውስ መንፈሳዊ” የሚባል በይዘቱ ሀይማኖታዊ የሆነ ባለ 68 አንቀጽ የሕግ ሠነድ በኦርቶዶክስ ቤተክርስቲያን ሊቃውንት እንዳስረዘቁ እና ለአጭር ጊዜ ሃገሪቷን እንዳስተዳደሩበት ዶ/ር አበራ ጀንበሬ ይገልጻሉ።³

ቀጥሎም ሀገሪቷን ለዘመናት ያስተዳደረ “ፍትሐ ነገሥት” የሚባል በይዘቱ ሀይማኖታዊና ምድራዊ ሕግጋትን ያካተተ የሕግ ሠነድ ለሀገሪቷ ያስተዋወቁት አጼ ዘረ ያእቆብ ነበሩ። ፍትሃ ነገሥት ሃይማኖታዊ ስርዓቶችን የሚያስተዳድር ሃያ ሁለት አንቀጽ እና ስምንት መቶ አንድ ንዑስ አንቀጾች፣ ምድራዊ ኩነቶችን የሚገዙ ደግሞ ሃያ ዘጠኝ አንቀጾች እና አንድ ሺህ ሠላሳ ሦስት ንዑስ አንቀጾችን ያካትታል።⁴

የፍትሃ ነገሥትን የመጀመሪያውን ረቂቅ ማን እንደጻፈው የተለያዩ አስተያየቶች ተራምደዋል። ነገር ግን በብዙዎች ስምምነት የተደረሰበት ሰነዱ አብን አልአሳድ በተባሉ ግብጻዊ ኮፕሪክ ክርስቲያን እንደተረቀቀ ነው። ፍትሐ ነገሥት ወደ ኢትዮጵያ እንዲገባ ምክንያት የሆኑት ጴጥሮስ አባ ወልድ አብድ ሠኢድ የሚባሉ ግለሰብ ሲሆኑ፣ ይኚህ ግለሰብ ስለ ሠነዱ ለንጉሥ ዘረ ያእቆብ ማሳወቃቸውን ተከትሎ ንጉሡ ሰነዱን እንዲያመጡ፣ ወደ ግእዝ እንዲተረጎሙ እና ለማህበረሰቡ እንዲያስተምሩ በሰጧቸው ትእዛዝ መሰረት ይህንን ማድረጋቸውን፣ ለዚህም ሠላሳ ወቅት ወርቅ እንደሰጧቸው ዶ/ር አበራ ጀምበሬ አባ ጳውሎስ የተባሉ ፀሃፍትን በማጣቀስ ጽፈዋል።⁵ ይህ ሰፊ እና ውስብስብ የሕግ ሠነድ ከግእዝ ወደ እንግሊዝኛ የተተረጎመው በኚሁ አባ ፓውሎስ ትእዛዙ በተባሉ የካቶሊክ ቄስ መሆኑ ይነገራል።⁶

ይህ ሠነድ ለሕግ ክርክሮች ተፈጻሚ መሆኑ ተመዝግቦ የተገኘው ከ1555 ዓ.ም. እስከ 1588 ዓ.ም. ድረስ በነገሱት አጼ ሰርጸ ድንግል ዘመነ መነግስት መሆኑን ዶ/ር ግርማ ግዛው ስለ ዓለም አቀፍ ሕግ እና የሕግ ተቋማት ታሪክ በጻፉት መጽሃፍ ላይ አስፍረዋል።⁷ ነገር ግን እንደ ዶ/ር ግርማ ግንዛቤ ከሆነ በግራኝ አህመድ ጦርነት ጊዜ ሰነዶች ጠፍተው እንጂ ፍትሃ ነገሥት ከአጼ ሰርጸ ድንግል ጊዜ በፊትም ጥቅም ላይ

3 ዝኒ ከማሁ።

4 *The Fetheha Negest*, Translated from the Ge'ez by Abba Paulos Tzadua, Edited by Peter L. Strauss, Second Printing, Carolina Academic Press, 2009 (ከዚህ በኋላ “ፍትሃ ነገሥት” እየተባለ የሚጠቀስ)።

5 አበራ ጀንበሬ የኢትዮጵያ የሕግና ፍትሕ አፈጻጸም ታሪክ፣ ገጽ 161 እና 162።

6 ፍትሃ ነገሥት።

7 Girma Gizaw, *The World History of Law and Legal Institutions: Ancient, Modern and Contemporary*, first edition, p. 274-281.

ውሎ ሊሆን ይቻላል።⁸ ከ1873 ዓ.ም. እስከ 1898 ዓ.ም. ኢትዮጵያን ያስረተዳደሩት አጼ ሚኒሊክ መደበኛ የፍትሕ ሚኒስቴር በመሰረቱበት እና ስልጣኑንም በዘረዘሩበት ሕግ ላይ የፍትህ ነገሥት የሃገሪቷ ሕግ ክፍል መሆኑን እና የፍትሕ ሚኒስቴር ማንኛውም ውሳኔውን ከሠነዱ አገላለጽ ጋር እያጣጣመ እንዲሰጥ ተገልጿል።⁹

1.3. የመጀመሪያው የኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት እና ምክር ቤቶች

የመጀመሪያው የሀገሪቷ ሕገ መንግሥት እንደሆነ የሚነገርለት በ1923 ዓ.ም. በንጉሥ ኃይለ ሥላሴ ዘመነ መንግሥት (ከ1922 ዓ.ም. - 1966 ዓ.ም. የገዙ) የጸደቀው ሕገ መንግሥት (ከዚህ በኋላ የ1923ቱ ሕገ መንግሥት እየተባለ የሚጠቀስ) ነው። ሕገ መንግሥቱ የተረቀቀው በንጉሡ ቀጥተኛ ትእዛዝ ሲሆን፣ ያረቀቁትም በሩስያ የተማሩ ተክለሃዋርያት ተክለማርያም የሚባሉ ግለሰብ ነበሩ።¹⁰ ደጃዝማች ተክለሃዋርያት ሕገ መንግሥቱን ለማርቀቅ ንጉሥ ኃይለሥላሴ በቀጥታ ጥያቄ እንዳቀረቡላቸው፣ ውይይታቸውን በማካተት ስለ ግሉ-ሕይወት ታሪካቸው በጻፉት መጽሐፍ ላይ አስፍረዋል።¹¹

ንጉሡ ሕገ መንግሥቱን ለማስረቀቅ እና ለማውጣት ምክንያት የሆናቸው ሀገሪቷ ተራማጅ እና ስልጡን መሆኗን ለዓለም ለማስተዋወቅ መሆኑን ፕሮፌሰር ዘውዴ ረታ ሲጠቅሱ¹²፣ ፒተር ሽዋብ የተባሉ አጥኚ በሦስተኛ ዲግሪ ሚሚያ ጽሁፋቸው ላይ በየክፍሉሃገሩ የነበሩትን ገዢዎች ወደ ማእከል በመሳብ ስልጣናቸውን ለማሳጣት የታለመም መሆኑን ይጨምራሉ።¹³

8 ዝኒ ከማሁ።

9 የመመሪያው አንቀጽ 2 የፍትሕ ሚኒስትር ማናቸውንም ስራዎች ከፍትህ ነገሥት አንጻር የመመርመር ኃላፊነት እንዳለበት ይደግጋል። አባ ጳውሎስ ትእዛዙ ወደ አማርኛ በመለሱት ፍትህ ነገሥት ላይ እንጻፉት።

[...] in a law issued by Menilek II concerning the powers and duties of the Minister of Justice, it was expressly provided that the F.n [Fethea Negest] be the law regulating civil and duties of the Minister. Art. 2 of the regulation established that “the Minister of Justice must supervise every judgment diligently and conformably to the expression of F.n [Fethea Negest].

10 ፊት አውራሪ ተክለ ሃዋርያት ስለ ገሉ-ሕይወታቸው በጻፉት መጽሐፍ ላይ ቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ ሕገ መንግሥቱን የማርቀቅ ስራውን እንዲሰሩ እንደጠየቋቸው እና ፍቃዳቸውንም እንደገለጹላቸው የሚያሳዩውን ቃለ-መጠይቅ መዝገበዋል።

ተክለ ሃዋርያት ተክለ ማርያም፣ አቶባዩግራፊ (የሕይወቱ ታሪክ)፣ አራተኛ እትም፣ አዲስ አበባ ዩንቨርሲቲ፣ ፕሬስ፣ 2007 ዓ.ም. ።

11 ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 200-202።

12 ዘውዴ ረታ፣ የቀዳማዊ ሀይለስላሴ መንግሥት፣ 1923-1948፣ 1ኛ መጽሐፍ፣ ሻማ ቡክስ፣ አዲስ አበባ፣ 2005 ዓ.ም.፣ ገጽ 19።

13 Schwab, Peter, *An Analysis of Decision-Making in the Political System of Ethiopia*, PhD Dissertation, New School for Social Research, University of Michigan, Inc., Ann Arbor, Michigan, June, 1969, p. 6.

ደጃአዝማች ተክለሃዋሪያት ሕገ መንግሥቱን ከጃፓኑ (የመጂ ስርወ-መንግሥት) ሕገ መንግሥት ላይ በመገልበጥ ቢያረቁትም፤ በጊዜው የባንምድርና የሰላሌ ገዢ በነበሩት ራስ ካሳ ሀይሉ የሚመራ እና፤ ደጃአዝማች ተክለሃዋሪያትም አባል የነበሩበት ከሚንስትሮች እና የክፍለ ሃገር መኪንንቶች የተወጣጣ አስራ አንድ አባላት ያሉት የሕገ መንግሥት አርቃቂ ኮሚቴ ተቋቁሞ ነበር።¹⁴ ኮሚቴው የእንግሊዝና የጃፓን ሕገ መንግሥቶች እንደ አማራጭ ቀርበውለትና ተወያይቶበት በቀጥታ ወደ ንጉሡ እንደተላከ፤ እና ንጉሡ ብላቴን ጌታ ሕሩይ እና ራስ ካሳ ከሚባሉ አማካሪዎቻቸው ጋር ከመከሩበት በኋላ ማጽደቃቸውን ዶ/ር ቃልአብ ታደሰ ስለ ሕገ መንግሥት ታሪክ በጻፉት መጽሃፋቸው ላይ አስፍረዋል።¹⁵

የ1923ቱ ሕገ መንግሥት የአወጣጥ ሒደት እንኳን ሕዝቡን ሊያሳትፍ እና የማህበረሰቡን ፍላጎት ግምት ውስጥ ለመክተት ጥረት ሊያደረግ ቀርቶ ሰነዱ በራሱ “ለሕዝቡ ከንጉሡ የተሰጠ ስጦታ” ተደርጎ ይቆጠራል።

በኢትዮጵያ የመጀመሪያ ፓርላማ የተመሰረተው በዚህ በ1923ቱ ሕገ መንግሥት ነበር። የ1923ቱ ሕገ መንግሥት ሁለት ምክር ቤቶችን አቋቁሟል - የሕግ መወሰኛ ምክር ቤት እና የሕግ መምሪያ ምክር ቤት የሚባሉ። የሕግ መወሰኛ ምክር ቤት አባላት ንጉሡን ለረዥም ጊዜ ካገለገሉ መኪንንት፣ ሚንስትሮች፣ ዳኞች እና የውትድርና መኮንኖች ውስጥ በቀጥታ በንጉሡ የሚመረጡ ሲሆኑ፤ የሕግ መምሪያ ምክር ቤት አባላት ደግሞ “ሕዝቡ የራሱን እንደራሴ መምረጥ እስከሚችል ድረስ” በመኪንንቱ እና በሹመኞች ተመርጠው የሚላኩ ነበሩ።¹⁶ አንድ አባል በተመሳሳይ ጊዜ የሁለቱም ምክር ቤቶች አባል መሆን አይችልም። ምክር ቤቶቹ ለአራት አመታት ካገለገሉ በኋላ በአምስት ዓመቱ የፋሽስት ጣልያን ወረራ ጊዜ ስራቸውን አቁመው ቆይተው በድጋሚ ስራቸውን የጀመሩት በ1933 ዓ.ም. ነበር።¹⁷

ረቂቅ ሕጎች ከተለያዩ ሚንስትሮች ቀርበው በሁለቱም ምክር ቤቶች ውይይት የሚደረግባቸው ሲሆን፤ በፕሬዝዳንቱ (አፈ ጉባኤ) አማካኝነት ለንጉሡ ቀርበው ይጸድቃሉ።¹⁸ በሁለቱ ምክር ቤቶች መካከል በረቂቅ ሕጎች ላይ አለመግባባት ካለም የሚፈታው በንጉሡ የመጨረሻ ቃል ሲሆን፤ ሁለቱም ምክር ቤቶች ያለ ንጉሡ ፍቃድ ረቂቁን ካቀረበው የሚንስትሮ መስሪያ ቤት ማብራሪያ እንዲሰጣቸው መጠየቅ

14 ቃልአብ ታደሰ፣ ሕገ መንግሥት በኢትዮጵያ፣ ክፍትሐ ነገሥት እስከ ኢ.ፌ.ዴ.ሪ፣ ሜጋ ኃላፊነቱ የተወሰነ የግል ማህበር፣ የመጀመሪያ ክትም፣ 2011፣ ገጽ 40-44፣ (ከዚህ በኋላ “ቃልአብ ታደሰ የኢትዮጵያ የሕገ መንግሥት ታሪክ” እየተባለ የሚጠቀስ)።
15 ዝኒ ከማሁ።
16 የኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት፣ አዲስ አበባ፣ ኢትዮጵያ፣ ነሃሴ 9፣ 1923 ዓ.ም.፣ አንቀጽ 30 እና 31 (ከዚህ በኋላ “የ1923ቱ የኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት” እየተባለ የሚጠቀስ)።
17 ቃልአብ ታደሰ የኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት ታሪክ፣ ገጽ 50።
18 የ1923ቱ የኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 34።

አይችሉም።¹⁹ ምክር ቤቶቹ በረቂቅ ሕግ ላይ ሕዝባዊ ውይይት የማካሄድ ኃላፊነት የሚጥል ድንጋጌ የለም። በነዚህ ምክንያቶች ከሕግ ማውጣት ጋር በተያያዙ የነበረው የምክር ቤቶቹ ስልጣን እጅግ የተወሰኑ፣ የንጉሡ አማካሪ አይነት ነበሩ።

1.4. የ1948ቱ ሕገ መንግሥት - የምክር ቤት አባላት የመጀመሪያ ምርጫ እና የተሻሻ ስልጣን

በሁለተኛው የዓለም ጦርነት የምስራቅ አፍሪካን ቀኝ ግዛቶች ለመቆጣጠር በተደረገ ጦርነት በ1933 ዓ.ም. የጣልያንን ጦር አሸንፋ ኤርትራን በወታደራዊ አስተዳደር ስታስተዳድር የነበረችው እንግሊዝ ኤርትራን እንድትለቅ፣ ብሎም ኤርትራ የራሷን ሕገ መንግሥት (በተባበሩት መንግስታት የተረቀቀ)፣ የአስተዳደርያዊና የፍርድ ቤቶች አደረጃጀት፣ እና የግብር አስተዳደር ያላት ራስ ገዝ በመሆን ከኢትዮጵያ ጋር በላላ ፌደሬሽን እንድትቀላቀል የተባበሩት መንግስታት ድርጅት የመንግስታቱ ጉባኤ በ1945 ዓ.ም. የወሰነው ውሳኔ ቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ ሕገ መንግስታቸውን እንዲከልሱ ዋነኛ ምክንያት ሆነ።²⁰ ይህ ብቻ ሳይሆን ንጉሡ ዘመናዊ የአስተዳደር እና የፍትሕ ስርዓት ለመፍጠር የነበራቸው ፍላጎት የ1923ቱን ሕገ መንግሥት ለማሻሻል ምክንያት እንደሆናቸው ይነገራል።

የኢትዮጵያን ሕገ መንግሥት ታሪክ ያጠኑት ዶ/ር ቃልአብ ታደሰ እንደመዘገቡት የ1923ቱን ሕገ መንግሥት ለማሻሻል ንጉሡ ሦስት ኢትዮጵያዊ እና ሦስት የውጪ ዜጎችን ያካተተ፤ በጊዜው የጽሁፍ እና የፍትሕ ሚንስትር በነበሩት በጸሃፊ ትእዛዝ ወልደጊዮርጊስ የሚመራ የሕገ መንግሥት አርቃቂ ኮሚቴ አቋቁመዋል።²¹ ኮሚቴው ሕገ መንግሥቱን ደረጃ በደረጃ እያረቀቀ፣ የኦርቶዶክስ ቤተክርስቲያን ሊቀ ጳጳስ፣ የሕግ መወሰኛ ምክር ቤት ፕሬዚዳንት፣ ልዑላን መሳፍንት፣ ሚንስትሮች እና መኪንንት ያካተተ የዘውድ ምክር ቤት በተሰኘ ስብሰብ ውይይት እየተደረገበት ወደ ንጉሡ እንዲጸድቅ ይላክ ነበር።²²

ንጉሡ መንበረ ስልጣንን በያዙ በአዩቤልዩ፣ 25ኛ ዓመት የንግሥና በዓላቸው የተሻሻለውን ሕገ መንግሥት በ1948 ዓ.ም. አጽድቀውታል። እንደ 23ቱ ሕገ መንግሥት፣ የ48ቱ ሕገ መንግሥት አወጣጥም በተመረጡ ኮሚቴዎች እና የዘውድ ምክር ቤት ውጪ ማህበረሰቡ እንዲወያይበት የተደረገ ጥረት አልነበረም። ሰነዱ ከንጉሡ ለሕዝቡ የተሰጠ እንደመሆኑ ማህበረሰቡ እንዲወያይበትም ሆነ ድምጽ እንዲሰጥበት አልተፈቀደም ነበር።

19 የ1923ቱ የኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 46 እና 47።
20 የኤርትራ ሕገ መንግሥት፣ ነሐሴ 5፣ 1944 ዓ.ም.፣ የተባበሩት መንግስታት ድርጅት ጠቅላላ ጉባኤ በሕዳር 23 ቀን 1943 ዓ.ም. በሰጠው ውሳኔ ቁጥር 390(V) መሠረት በተባበሩት መንግስታት ድርጅት ኮሚሽነር የተዘጋጀ፣ በኤርትራ ምክር ቤት የወጣ እና በቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ የጸደቀ።
21 ፋንታሁን እንግዳ፣ ታሪካዊ መዘገብ-ሰብ፣ ክፍንት እስከ ሃሬ፣ ብርሃንና ሰላም ማተሚያ ቤት፣ 2000 ዓ.ም.፣ ገጽ 548-550፣ ቃልአብ ታደሰ የኢትዮጵያ የሕገ መንግሥት ታሪክ፣ ገጽ 85 ላይ የተጠቀሰ።
22 ወርቅ አፈራው ከበደ፣ ሃራ በገነተ ልኩል ቤተ መንግሥት፣ 2ኛ መጽሐፍ፣ ሻማ ቡክስ፣ ገጽ 33፣ ቃልአብ ታደሰ የኢትዮጵያ የሕገ መንግሥት ታሪክ፣ ገጽ 85 ላይ የተጠቀሰ።

የ48ቱ ሕገ መንግሥት ሁለቱንም ምክር ቤቶች አስቀጥሏል። የሕግ መምሪያ ምክር ቤት ከ1923ቱ ሕገ መንግሥት በዋነኛነት የሚለየው አባላቱ በመኪንንትና ሹመኞች መመረጣቸው ቀርቶ በቀጥታ በሕዝብ እንዲመረጡ መደንገጉ ነው። በሕዝብ የሚረጡት የሕግ መምሪያ ምክር ቤቱ አባላት ከ25 ዓመት በላይ መሆንና፣ የራሳቸው ርስት ወይም የማይንቀሳቀስ ንብረት እንዲኖራቸው የሚገባ ሲሆን የስራ ዘመናቸውም ለአራት ዓመታት ነበር።²³ ይህንንም ተከትሎ በሀገሪቷ የመጀመሪያው ምርጫ በ1949 ዓ.ም. መደረጉን ዶ/ር ቃልአብ ጽፈዋል።²⁴

የሕግ መወሰኛው ምክር ቤት በሌላ በኩል በንጉሡ የሚመረጡ እና ለስድስት ዓመታት የሚያገለግሉ አባላት ይኖሩታል።²⁵

ረቂቅ ሕጎች ከንጉሡ ወይም ከሁለቱም ምክር ቤቶች አሥር ወይም ከዚያ በላይ በሆኑ አባላት ሊቀርቡ ይችላሉ።²⁶ ሚንስትር መስሪያ ቤቶች በየዘፋቸው ሕግ ለማውጣት ካስፈለጋቸው በመጀመሪያ በሚንስትሮች ምክር ቤት ውይይት ተደርጎበት እና የንጉሡን ፍቃድ ሲያገኝ በጠቅላይ ሚንስትር በኩል ወደ ምክር ቤት እንዲላክ ይሆናል።²⁷ ረቂቅ ሕጎች ሕግ ለመሆን በሁለቱም ምክር ቤት ውይይት ተደርጎባቸው በአብላጫ ድምጽ ሊያልፉ፣ የንጉሡ ፊርማ ሊያርፍባቸው እና ሊታተሙ ይገባል።²⁸

የሚንስትር መስሪያ ቤቶች ስለ ረቂቅ ሕግ ማብራሪያ በተጠየቁበት ጊዜ ቀርበው ማብራሪያ የመስጠት ኃላፊነት ነበረባቸው።²⁹ ይህም ከ23ቱ ሕገ መንግሥት በተሻለ ምክር ቤቶቹ የሕግ ረቂቅ የሚያቀርበውን አስፈጻሚ አካል የመቆጣጠር ስልጣን እንዲኖራቸው አስችሏል። የመጨረሻው ሕግን የማውጣት ስልጣን ግን የንጉሡ ነበር።

የሕግ መወሰኛ ምክር ቤት አባላት በሕዝብ በመመረጣቸው ብሎም በሕግ አስፈጻሚው ላይ የተሻለ ክትትል የሚደረግበት አጋጣሚ መፈጠሩን ተከትሎ፣ የ48ቱ ሕገ መንግሥት ፓርላማዎች በተሻለ ውይይት እና ክርክር የሚካሄዱባቸው ማእከላት መሆን ችለው ነበር።

1.5. የኢትዮጵያ ሕገ የማዘመን ታሪክ ፈር ቀዳጅ ኩነት

የኢትዮጵያን የሕግ ስርዓት በማዘመን ትልቅ አሻራ ያሳረፈ አብይ ኩነት ነበር - የስድስት ጥራዝ ሕጎች ወደ ሃገሪቷ መግባት።

23 የኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት፣ ጥቅምት 24 ቀን 1948 ዓ.ም.፣ አንቀጽ 93-100 (ከዚህ በኋላ “የ1948ቱ የኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት” እየተባለ የሚጠቀስ)።
24 ቃልአብ ታደሰ የኢትዮጵያ የሕገ መንግሥት ታሪክ፣ ገጽ 96።
25 የ1948ቱ የኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 101-107።
26 የ1948ቱ የኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 86።
27 የ1948ቱ የኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 71።
28 የ1948ቱ የኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 71 እና 88።
29 የ1948ቱ የኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 73።

ዶ/ር አበራ ጀንበሬ እንደመዘገቡት በ1946 ዓ.ም. ንጉሥ ኃይለ ሥላሴ አስራ ሰባት ኢትዮጵያዊ እና አስራ ሦስት የውጪ ዜጎችን ያካተተ ጥራዝ ሕጎችን የሚያዘጋጅ ኮሚቴ (Codification Commission) ያቋቋሙ ሲሆን፣ ኮሚቴው የሚሠበሠበው እና ስራውን ይሰራ የነበረው በጊዜው ገነተ ልዑል ቤተ መንግሥት ዱክ ቤት፣ የአሁኑ የአዲስ አበባ ዩንቨርሲቲ ሕግ ትምህርት ቤት ውስጥ ነበር።³⁰

የኮሚቴ አባላቱ ሠላሳ ቢሆኑም የማርቀቁን ስራ ግን የሠሩት አራት የሕግ ልኪቃን የሆኑ የኮሚቴው አባላት ነበሩ።

በጊዜው የተረቀቁት የሕግ ጥራዞች፤ 1) የ1952 ፍትሃ ብሔር፣ 2) የ1958 የፍትሃ ብሔር ሥነ ሥርዓት፣ 3) የ1949 የወንጀለኛ መቅጫ፣ 4) የ1954 የወንጀለኛ መቅጫ ሥነ ሥርዓት፣ 5) የ1952 የንግድ፣ እና 6) የ1952 የባህር - ሕጎች ነበሩ። ሕጎቹ የጸደቁት ከ1949 ዓ.ም. እስከ 1958 ዓ.ም. ባለው ጊዜ ውስጥ ነበር።

በዚያ ጊዜ ከተረቀቁት ስድስት ሕግጋት አራቱ የተለያዩ ማሻሻያዎች እየተደረገላቸው ይህ ጽሁፍ እስከታተመበት ጊዜ ድረስ ተፈጻሚ ሲሆኑ፣ ሁለቱ፤ የወንጀለኛ መቅጫ ሕግ በ1997 ዓ.ም. እና የንግድ ሕግ ደግሞ በ2013 ዓ.ም. በሌላ ተተክተዋል።

የኢትዮጵያን የሕግ ስርዓት ታሪክ በጥልቀት ያጠኑት ዶ/ር አበራ ጀንበሬ እንደጻፉት፤

የፍትሃ ብሔር ሕጉን ያረቀቁት የፓሪስ ዩንቨርሲቲ መምህር በነበሩ ሬኔ ዲቪድ በሚባሉ ግለሰብ ሲሆን፣ በአብዛኛው የተገለበጠውም ከፈረንሳይ እና የስዊዘርላንድ የፍትሃ ብሔር ሕጎች ነበር። የወንጀለኛ መቅጫ፣ የወንጀለኛ መቅጫ ሥነ ሥርዓት እና የፍትሃ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕጎችን ያረቀቁት ደግሞ ጄኔቫ ዩንቨርሲቲን በመምህርነት፣ በስዊዘርላንድ ጠቅላይ ፍ/ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት በዳኝነት እና የቀዳማዊ ኃይለሥላሴን የሕግ ትምህርት ክፍል ደግሞ በዲንነት ያገለገሉት ፕሮፌሰር ጄ. ግራቭን የሚባሉ ግለሰብ ነበሩ። የንግድ ሕጉን በመጀመሪያ ያረቀቁት የፓሪስ ዩንቨርሲቲ መምህር በነበሩት ፕሮፌሰር ጄ. ኤስካር ሲሆኑ ሕልፈታቸውን ተከትሎ ግን የተጠናቀቀው የፈረንሳይ ኤክስ አን ፕሬቫንስ ዩንቨርሲቲ መምህር በነበሩት ፕሮፌሰር ኤ. ጆፍሬ ነበር፣ የባህር ሕጉን ያረቀቁት ደግሞ ፕሮፌሰር ጄ. ኤስካር ነበሩ።³¹

ዶ/ር አበራ ስለ ሕጎቹ የአወጣጥ ሒደት ሲያብራሩ ረቂቆቹ ወደ ኮሚቴው የሚላኩ ሲሆን፣ ከፈረንሳይኛ ወደ አማርኛ እየተተረጎሙ ለአባላቱ ይታደሉ እና፣ አባላቱ በሕጎቹ ላይ ውይይት አድርገው፣ ለጥልቅ ውይይትም ለንኡስ ኮሚቴ ካስተላለፉ እና ሰፊ ውይይት ከተካሄደባቸው በኋላ ወደ ሚንስትሮች ምክር ቤት ይላካሉ።³²

30 አበራ ጀንበሬ የኢትዮጵያ የሕግና ፍትሕ አፈጻጸም ታሪክ፣ ገጽ 301 እና 302።
31 ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 302-313።
32 ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 314።

የሚንስትር ምክር ቤት ስለ አራቱ ሕጎች ከኮሚቴ አባላት እና ስለ ሁለቱ የሥነ ሥርዓት ሕጎች ደግሞ ከፍትሕ ሚንስቴር ማብራሪያ ከተደረገላቸው በኋላ አጠቃላይ ውይይት አካሄደውባቸው ወደ ሁለቱ ምክር ቤቶች ተልከው፣ ምክር ቤቶቹ አንቀጽ በአንቀጽ ዝርዝር ውይይት አካሄዱባቸው በኋላ እንዲያልፉ ተደርገዋል።³³

1.6. የ1948ቱን ሕገ መንግሥት ለማሻሻል የተደረጉ ጥረቶች እና ይዘታቸው

ለሀገሪቷ የመጀመሪያ የሆነው የ1928 ዓ.ም. ሕገ መንግሥት በ1948 ዓ.ም. ላይ ተሻሽሏል። የ1948ቱን ሕገ መንግሥት በድጋሚ ለማሻሻል ሁለት ጥረቶች ተደርገው ነበር።

ሀ) የታህሳስ ግርግርን ተከትሎ የተሞከረ ማሻሻል

የመጀመሪያው ጥረት የተደረገው በተለምዶ የታህሳስ ግርግር በመባል በሚታወቀው እና፣ በመንግሥቱ ነዋይ፣ በግርማሜ ነዋይ እና በወርቅነህ ገበየሁ ታቅዶ የተመራውን የመፈንቅለ መንግሥት ሙከራ መክሸፍ ተከትሎ፣ ለዚሁ ምላሽ በ1953 ዓ.ም. ነበር።³⁴

በዚህ ጊዜ ንጉሠ-የሕገ መንግሥት ችግር የሚያጠና ሰባት የሀገር ውስጥ እና ሁለት የውጪ ዜጎች አባላት ያለው ኮሚሽን ማቋቋማቸውን ዶ/ር አበራ መዝገበዋል።³⁵ ዶ/ር አበራ ጨምረውም፣ ይህ “አሻሻይ ኮሚሽን” ሃያ ሁለት ማሻሻያዎችን ያቀረበ ቢሆንም ከአምስት ዓመታት በኋላ የጠቅላይ ሚንስትርን እና የሚንስትሮችን ስልጣን የሚጨምር ትእዛዝ በማውጣት ሕገ መንግሥቱ ሳይሻሻል ቀርቷል።³⁶

ለ) አብዩቱ የቀደመው የማሻሻል ሙከራ

ሁለተኛው የማሻሻል ሙከራ የተጀመረው በንጉሠ-ላይ ያሉ ተቃውሞዎች ማየላቸውን ተከትሎ፣ ከአብዮቱ ዋይማ በ1966 ዓ.ም. ነበር። ዶ/ር አበራ እንደመዘገቡት ሠላሳ አባላት ያሉት በእውቁ የታሪክ ተመራማሪ ተክለጻዲቅ መከራይ ሊቀመንበርነት የሚመራ ኮሚሽን በመጋቢት 1966 ዓ.ም. ተቋቁሞ ስራውን በአጭር ጊዜ ውስጥ በሐምሌ 1966 ዓ.ም. ጨረሰ።³⁷

የቀረበው ማሻሻያ ከበፊቶቹ ሕገ መንግስቶች የተለየ ነበር። ንጉሠ-ከመንግሥት አስተዳደር ተለይተው ርዕሰ ብሔር የሚሆኑበት ብቻ ሳይሆን ስማቸው የተለወጠ እና ሰፊ ስልጣን ያላቸውን ፓርላማዎች የሚያቋቁም ነበር። ምክር ቤቶቹ በጋር ብሔራዊ

33 ዝኒ ከማሁ።

34 ስለ መፈንቅለ መንግሥት ሙከራው ብዙ ጽሁፍ ተጽፏል። ለምሳሌ ብርሃኑ አሰረስ፣ ማን ይናገር የነበረ ...፣ የታህሳስ ግርግር መዘገብ አዲስ አበባ ዩንቨርሲቲ ፕሬስ፣ 2005 ዓ.ም. ይመልከቱ።

35 አበራ ጀገራ የኢትዮጵያ የሕግና ፍትሕ አፈጻጸም ታሪክ፣ ገጽ 275።

36 ዝኒ ከማሁ።

37 ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 276-280።

ሸንጎ የሚባል ስያሜ ሲሰጣቸው፣ በተናጠል የሕዝብ ሸንጎ (በፊት የሕዝብ መመሪያ የነበረው) እና የመማክርት ጉባኤ (በፊት የሕዝብ መወሰኛ የነበረው) ይባላሉ። ምክር ቤቶቹ በጋራ ሕግ የማውጣት፣ ጠቅላይ ሚኒስትር የመምረጥ እና የመሻር ስልጣን ሲኖራቸው፣ አባላቱም የሚመረጡት በቀጥታ የሕዝብ ምርጫ ነበር።³⁸

ይህ ሕገ መንግሥት ጸድቆ አዲስ መንግሥት በሕዝብ ምርጫ እስከሚቋቋም ሀገሪቷ የምትተዳደርበት መመሪያ ከኮሚሽኑ የቀረበ ሲሆን ይህ መመሪያ ሳይፈጸም አብዮቱ ቀደመ።³⁹ የአመታት የንጉሳዊ አስተዳደርም በኢትዮጵያ አከተመ። ንጉሠ ነገሥቱም ከመንበራቸው በወታደራዊ መፈንቅለ መንግሥት ተነሱ።

1.7. ድህረ ኃይለ ሥላሴ - ከወታደራዊ ኮሚቴ ሕገ አወጣጥ እስከ ብሔራዊ ሸንጎ

የመሬት ስሪትን እና የንጉሣዊ አስተዳደር መዋቅርን የሚቃወሙ ሰፊ የተማሪዎች ንቅናቄ፣ እንዲሁም የሠራተኛና ወታደራዊ አመጸች ለዓመታት የዘለቀውን የንጉሥ ኃይለ ሥላሴ አስተዳደር አዳክሙት። ይህንንም ተከትሎ የ44 ዓመታቱ የንጉሡ ኃይለ ሥላሴ አገዛዝ በወታደራዊ መፈንቅለ መንግሥት አከተመ።

የስርዓቱን መፍረስ ተከትሎ መንግስታዊ ስልጣንን የተቆጣጠረው በታችኛው ወታደራዊ እርከን የሚገኙ መኮንኖች ስብስብ የሆነ ደርግ የተሰኘ ኮሚቴ ነበር።

ደርግ ሀገሪቷን ጊዜያዊ ወታደራዊ መንግሥት በሚል ለ13 ዓመታት ያለ ሕገ መንግሥት አስተዳድሯታል። ደርግ በአዋጅ (1/67) ራሱን ጊዜያዊ አስተዳደር በማድረግ መሥርቶ፣ የ1948 ሕገ መንግሥት ተፈጻሚነት ብሎም ሁለቱን ምክር ቤቶች “ሕዝቡ የራሱን እንደራሴ እስከሚመርጥ ድረስ” አግዷቸዋል።⁴⁰

ሀ) የደርግ ዘመን ሕገ አወጣጥ

ደርግ የአስተዳደር ኮሚቴውን ስልጣን እና ኃላፊነት ለመዘርዘር ሌላ አዋጅ (2/67) በማውጣት ከስልጣኖቹ መካከል አንዱ ማናቸውንም አይነት ሕጎች የማውጣት እና የማስፈጸም እንዲሆን በመወሰን፣ የሕግ አውጪውንም አስፈጻሚውንም ስልጣን ቀላቅሎ እና ጠቅልሎ ይዞ ሀገሪቷን የሚያስተዳደርበት መዋቅር ዘርግቶ ነበር።⁴¹

የደርግ ስልጣን ለመወሰን የወጣው አዋጅ ቁጥር 2/67 ከሁለት ዓመታት በኋላ መዋቅር በመቀየር የደርግ አባላትን ያካተተ ኮንግረስ፣ በኮንግረሱ የሚመረጡ አርባ አባላትን

38 ዶ/ር አበራ ጀምበሬ የኮሚሽኑ አባል ከነበሩት ዶ/ር ተፈራ ደገፌ ካገኙት - የኮሚሽኑ የሕገ መንግሥት ረቂቅ መሠረተ ሃሳብ - በሚል የመዘገቡት። ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 280-284።
39 ዝኒ ከማሁ።
40 በኢትዮጵያ ጊዜያዊ ወታደራዊ መንግሥት ለማቋቋም የወጣ አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 1/1967፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ መስከረም 2፣ 1967 ዓ.ም.፣ አንቀጽ 4 እና 5(ሀ)።
41 የሽግግር ወታደራዊ መንግሥት ካውንሰል እና የሊቀመንበሩን ስልጣን ለመወሰን የወጣ አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 2/ 1967፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ መስከረም 5፣ 1967።

ያካተተ ማእከላዊ ኮሚቴ እና አስራ ሰባት አባላትን ያካተተ ቋሚ ኮሚቴ የሚባሉ አደረጃጀቶችን በመመስረት በሌላ አዋጅ (108/67) ተሻሽሎአል።⁴² በዚህም የደርጉን አባላት ያካተተው ኮንግረስ የሕግ ማውጣት ስልጣኑን ይዞ ቆይቷል።

አዋጅ - 108/67 በድጋሚ የኮንግረሱን ሁለተኛ ምክትል ሊቀመንበር ቦታ በሰረዘ አዋጅ (110/69) እንዲሻሻል ተደርጓል። በዚህ አዋጅም የሕግ ማውጣት ስልጣኑ የኮንግረሱ ነበር።⁴³ ይህ አዋጅ ለማውጣት ምክንያት የሆነው መንግሥቱ ኃይለማርያም የውስጥ ተቀናቃኛቸውን እና ወደ ፊት ሊቀመንበር ሊሆኑ ይችላሉ ተብለው ሲነገርላቸው የነበሩትን ብርጋዴል ጀነራል ተፈሪ በንቲን ካስገደሉ በኋላ ስልጣኑን በሙሉ ለመቆጣጠር በነበራቸው ዓላማ መሆኑን ዶ/ር አበራ ጀምበሬ እና ወልደሚካኤል ወልደትንሳኤ ከ1966-2001 ስላለው የኢትዮጵያ የሕግ ታሪክ በጻፉት መጽሃፋቸው ላይ አስፈረዋል።⁴⁴

ደርግ ለ13 ዓመታት ሀገሪቷን ያስተዳደራት ያለ ፓርላማ፣ በሕግ አውጪ እና በአስፈጻሚ ስራዎች መካከል ምንም አይነት ልዩነት ሳያደርግ ነበር።

ስ) የኢሕዴሪ ሕገ መንግሥት አወጣጥ

ደርግ ከ12 ዓመታት በኋላ ወታደርያዊውን ስርዓት ወደ ሲቪል አስተዳደር (የኢትዮጵያ ሕዝባዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ መንግሥት/የኢሕዴሪ መንግሥት) ለመቀየር ያለመ ሕገ መንግሥት የማውጣት ክንውን ጀመረ።

የሕገ መንግሥቱ ጥንስስ የተጀመረው የኢትዮጵያ ሠራተኛ ፓርቲ (ኢሠፓ) ለማቋቋም በአዋጅ (174/72) በተመሠረተ ኮሚሽን ሁለተኛ ጉባኤ ላይ ነበር።⁴⁵ በዚህ በሁለተኛው ጉባኤ የተያዘው ቃለ ጉባኤም ሆነ አዲስ የተመሠረተው የሠራተኛ ፓርቲ ፕሮግራም የሕገ መንግሥቱን ዋነኛ ምሰሶዎች ያካተተ እንደነበር ዶ/ር አበራ እና አቶ ወልደሚካኤል ታዝበዋል።⁴⁶

ሕገ መንግሥቱ እንዲረቀቅ የሠራተኛ ፓርቲን ለማደራጀት የተመሠረተው ኮሚሽን የኢትዮጵያ ብሔረሰቦች ጥናት ተቋም የሚባል የመሠረተ ሲሆን ኃላፊነቱም የሀገሪቷን ማህበራዊ ሁኔታ፣ አስተዳደርያዊ መዋቅር ብሎም አማራጭ ሶሻሊስታዊ ሕገ

42 የሽግግር ወታደራዊ መንግሥት ምክር ቤት እና የሚስትሮች ምክር ቤት ስልጣን እና ኋላፊነት ለመወሰን የወጣ አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 108/1968፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 1968።

43 የሽግግር ወታደራዊ መንግስት ምክር ቤት እና የሚስትሮች ምክር ቤት ስልጣን እና ኋላፊነት በድጋሚ ለመወሰን የወጣ አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 110/69፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 1960።

44 Abera Jembere and Woldetensay Woldemelak, *An Introduction to the Legal History of Ethiopia: 1974-2009*, Shama Books, 2009፣ p. 18. (ከዚህ በኋላ “አበራ እና ወልደትንሳኤ የኢትዮጵያ የሕግ ታሪክ” እየተባለ የሚጠቀስ)።

45 አበራ እና ወልደትንሳኤ የኢትዮጵያ የሕግ ታሪክ፣ ገጽ 21፣ ኮሚሽን የተቋቋመው በአዋጅ ነበር። የኢትዮጵያ ሠራተኛ ፓርቲን የሚያቋቋም ኮሚሽን መመሰሪያ አዋጅ፣ 174/72 ታህሳስ 7፣ 1972

46 አበራ እና ወልደትንሳኤ የኢትዮጵያ የሕግ ታሪክ፣ ገጽ 85።

መንግስቶችን ማጥናት እና ሕገ መንግሥቱን ማርቀቅ ነበረ በዚህ ተቋም የተዘጋጀው ሕገ መንግሥት ጊድፍ ይሰኝ ነበር።⁴⁷

ሕገ መንግሥቱን ለማርቀቅ የአዲሱ የሠራተኛ ፓርቲ ማእከላዊ ኮሚቴ ሦስት መቶ ሃምሳ አራት አባላት ያሉት የሕገ መንግሥት አርቃቂ ኮሚሽን (የሕዝባዊ ድርጅት፣ የሠራተኛ ማህበር፣ እና ሀይማኖታዊ ተቋማት ተወካዮችን እና ባለሙያዎች የተካተቱበት) በአዋጅ - 291/78 ያቋቋመ ሲሆን⁴⁸ ከብሔረሰቦች ጥናት ተቋም ወደ አርቃቂ ኮሚሽኑ የሚላከው ጊድፍ መሻሻሎች ተደርጎበት ረቂቅ እንደሚሆን እና ለሠራተኛ ፓርቲ ማእከላዊ ኮሚቴ ይቀርብ እንደነበር ዶ/ር አበራ እና አቶ ወልደሚካኤል ጽፈዋል።⁴⁹

ረቂቅ ሕገ መንግሥቱ ለማእከላዊ ኮሚቴ ከቀረበ በኋላ ሠፊ ሕዝባዊ ተሳትፎዎች ተሰናድተው የነበሩ ሲሆን፣ የሕገ መንግሥቱ ረቂቅ ለውይይት በሚል ወደ አስራ አምስት የሀገር ውስጥ ቋንቋዎች መተርጎሙን እና ወደ ሃያ አምስት ሺህ የውይይት መድረኮች መዘጋጀታቸውንም የተለያዩ ሰነዶችን ከማገልበጥ ያገኙትን መረጃ ዋቢ በማድረግ ዶ/ር ቃልአብ ጽፈዋል።⁵⁰ ነገር ግን እንደ ዶ/ር ቃልአብ እይታ በሕዝባዊ ውይይቶቹ የነበረውን ሒደት ሰፊ ብሎም የተሰበሰቡ ግብአቶች ብዙ ቢሆኑም በረቂቁ ውስጥ ስለመካተታቸው ግን የተለያዩ ታዛቢዎችን ትችት አስተናግጧል።⁵¹

ሕዝባዊ ውይይቶቹን ተከትሎ ሕገ መንግሥቱ ለሕዝብ ወሳኔ ቀርቦ ሰማንያ አንድ በመቶ እሺታ እንዳገኘ ማእከላዊ ስታትስቲክስ ኤጀንሲ መዘግየታል።

የአሠፓ ፓርቲ በተመሰረተ በ3 ዓመቱ በ1979 ዓ.ም. ሕገ መንግሥቱ የኢትዮጵያ ሕዝብ ዴሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ (ኢሕዲሪ) ሕገ መንግሥት በሚል ተፈጻሚነቱ ታወጀ።

ሐ) የኢሕዲሪ ሕገ መንግሥት የመሠረተው ፓርላማ እና ሕግ አወጣጥ

የኢሕዲሪ ሕገ መንግሥት በሠራተኛ ፓርቲ፣ ሕዝባዊ ድርጅቶች፣ ወታደርያዊ ክፍሎች እና ሌሎች በሕግ ስልጣን በተሰጣቸው አካላት የሚታጩ እና በሕዝብ የሚመረጡ እስከ

47 አበራ እና ወልደትንሳኤ የኢትዮጵያ የሕግ ታሪክ፣ ገጽ 20-22።
የኢትዮጵያ ብሔረሰቦች ጥናት ኢንስቲትዩት የተቋቋመው በአዋጅ ነበር። የኢትዮጵያ ብሔረሰቦች ጥናት ኢንስቲትዩት ማቋቋሚያ አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 236/75፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ መጋቢት 14፣ 1975፣ በኋላ የኢሕዲሪ መንግሥት መውደቅን ተከትሎ የተቋሙ ስልጣን በሽግር መንግሥቱ በሕዳር 26፣ 1986 ዓ.ም. በወጣ ሌላ አዋጅ ተሸሯል።

48 የሕገ መንግሥት ኮሚሽን ማቋቋሚያ አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 291/1978፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ የካቲት 7፣ 1978፣ የኮሚሽኑ ጽ/ቤት በኢትዮጵያ ብሔረሰቦች ጥናት ኢንስቲትዩት ሲሆን፣ ዋነኛ ኃላፊነቱም “[...] ሕገ መንግሥት የማርቀቅ፣ ለሕዝብ ቃለ-መጠይቅ የማቅረብ እና በተገኘው አስተያየት ረቂቁን አሻሽሎ ማዘጋጀት [...]” ነበር። የአዋጁን አንቀጽ 3፣ 4፣ 22 እና 23ን ይመለከታል።

49 አበራ እና ወልደትንሳኤ የኢትዮጵያ የሕግ ታሪክ፣ ገጽ 22።

50 ቃልአብ ታደሰ የኢትዮጵያ የሕገ መንግሥት ታሪክ፣ ገጽ 199።

51 ዝኒ ከማሁ።

835 አባላት የሚኖሩት “ብሔራዊ ሸንጎ” የተሰኘ ምክር ቤት አቋቁሞአል።⁵²

የብሔራዊ ሸንጎ አባላት የመጀመሪያ ምርጫ በ1979 ዓ.ም. የተካሄደ ሲሆን ከ2,466 እጩዎች ስምንት መቶ አስራ ስምንት ተመራጮች “ደካማ በሆነና እና ገለልተኛ ባልሆነ ምርጫ ቦርድ አስተባባሪነት እና ታዛቢነት” እንደተመረጡ ዶ/ር ምህረት አየነው ስለ ኢትዮጵያ ፓርላማ እና ሕዝብ ቁርኝት ባጠነበት ጽሁፍ ላይ አስፍረዋል።⁵³ አባላቱ የ5 ዓመታት የስራ ዘመን ሲኖራቸው ተጠያቂነታቸውም ብሎም እንደራሴነታቸው “ለሠርቶ አደሩ ሕዝብ” ነው።⁵⁴

ሕገ መንግሥቱ ሕግ የማመንጨት እና ወደ ብሄራዊ ሸንጎ የማቅረብ ስልጣኑን ለመንግሥት ካውንስል፣ ለፕሬዝዳንቱ፣ ለሚስትሮችን ምክር ቤት፣ ለጠቅላይ ፍ/ቤት፣ ለዓቃቤ ሕግ፣ ለሸንጎው ከፍተኛ አስተዳደሮች፣ ራስ ገዝ አውራጃዎች እና ሕዝባዊ ማህበራት ሰጥቷል።⁵⁵

የብሔራዊ ሸንጎ አባላት ሌላ የሙሉ ሰዓት ስራ ሊኖራቸው የሚችል ሲሆን መደበኛ ስብሰባቸውን የሚያደርጉት በዓመት አንዴ ብቻ ነበር፤ ለዚህ እንደምክንያት የሚጠቀሰው አባላቱ ከሚወክሉት ማህበረሰብ ጋር ቅርብ ቁርኝት እንዲኖራቸው የሚል ነበር።⁵⁶ በዚህም ምክንያት ምክር ቤቱ በማይሰበሰቡበት ጊዜ ሕግ ማውጣትን እና የዓለም አቀፍ ስምምነቶች ማጽደቅን ጨምሮ፣ የሸንጎ ስራ የሚሠራው በፕሬዝዳንቱ በሚመራ “የብሔራዊ ሸንጎ ቋሚ አካል” ነበር።⁵⁷ እንደ እነ አበራ ጀንበራ ምልክታ ፕሬዝዳንቱ በብሔራዊ ሸንጎ የሚመረጡ እና ተጠያቂነታቸውም ለብሔራው ሸንጎ መሆኑ ቢቀመጥም፤⁵⁸ በፕሬዚዳንት ቢሮ እና በምክር ቤቱ መካከል የጠራ ልዩነት አልነበረም።⁵⁹ በዚህም ምክንያት ሕግ የማውጣት ስራ ከምክር ቤቱ ይልቅ በአስፈጻሚ የሚከወን ተግባር ነበር።

52 የኢትዮጵያ ሕዝባዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ሕገ መንግሥት፣ አዋጅ ቁጥር 1/1980፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ መስከረም 1፣ 1980፣ አንቀጽ 63(1)(ሀ), (ከዚህ በኋላ “የኢ.ሕ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት” እየተባለ የሚጠቀስ)።

53 Meheret Ayenew, With assistance from Tsedey Mekonnen, *The Ethiopian Parliament*, p. 7

54 የኢ.ሕ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 68 እና 74።

55 የኢ.ሕ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 71።

56 የኢ.ሕ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 67፣ አበራ እና ወልደትንሳኤ የኢትዮጵያ የሕግ ታሪክ፣ ገጽ 104።

57 የኢ.ሕ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 77 እና 67።

58 የኢ.ሕ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 84።

59 አበራ እና ወልደትንሳኤ የኢትዮጵያ የሕግ ታሪክ፣ ገጽ 105።

ምዕራፍ ፪

የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት አወጣጥ አሳታፊነት

2.1. በሕገ መንግሥት ማውጣት ውስጥ የሚኖር ተሳትፎ አስፈላጊነት እና ሒደት

የአንድ ሃገር ሉአላዊ የስልጣን ባለቤት ሕዝብ ነው። ሕዝብ ይህንን ሉአላዊ ስልጣንን በዋነኛነት የሚተገብረው መንግሥት በሚባል እና በሚወክለው ተቋም አማካኝነት ነው። ይህ መንግሥት የሚባል ተቋም በሕዝብ በውክልና የተሰጠውን ኃላፊነት የሚተገብረው ደግሞ በሕገ መንግሥት ውስጥ በተሠፈረለት ልክ ነው። ስለዚህ ሕዝብ የሉአላዊነት ስልጣንን እንዴት በውክልና እንደሚሰጥ፣ እና ስልጣኑንም እንደሚተገበር መወሰን እና መቅረጽ መቻል አለበት።

ሕዝብ በሚመሰረተው የመንግሥት አወቃቀርም ሆነ ሊኖር ስለሚችበት ማህበረሰብ ሃሳቡን ካልሰጠ ስለ ሕዝብ ሉአላዊነት ማውራቱ ዋጋ እንደሌለው የአሎክ ፓካርል ጽሁፍ በመጥቀስ አቶ ተንዳ አለባቸው የተባሉ የሕገ መንግሥት ተማሪ በሁለተኛ ዲግሪ ሚሚያቸው ላይ ያስረዳሉ።¹

አሳታፊ ሕገ መንግሥት የማውጣት ሒደት፣ የሰነዱን ቅብሬት እና ውጤታማ ተፈጻሚነት ለማረጋገጥ ብቻ ሳይሆን ተገቢውን የማህበረሰብ ፍላጎትም ግምት ውስጥ ለመክተት ያስችላል።

1 Pokharel, Alok, *Participatory Constitution Making and its Significances*, Page and publisher not available, Cited in Teguadda Alebachew, *When Constitution Lacks Legitimacy in the Making: The Case of Ethiopia*, A Thesis Submitted in Partial Fulfillment for the Degree of Master of Law in Constitution and Public Law, February 2011፣ Addis Ababa University, Addis Ababa, Ethiopia, p. 34. (ከዚህ በኋላ “ተንዳ አለባቸው ስለ ሕገ መንግሥት ቅብሬት” እየተባለ የሚጠቀስ)።

እንዲሁም እውቅና ከተቸረው ዋነኛ የዴሞክራሲ ሞሰሶ ብሎም “የዜጎች በሃገራዊ ጉዳዮች ውስጥ የመሳተፍ” የሰብዓዊ መብትም ማረጋገጥ ነው።²

በሕገ መንግሥት ውስጥ የሚኖር ተሳትፎ አንድም በሒደቱ ውስጥ በሚሳተፉ ሃይሎች እና ተቋማት ወኪልነት ሌላም ማህበረሰቡ በቀጥታ በሚያደርጋቸው ተሳትፎዎች ይገለጻል።³

አዲስ ሕገ መንግሥት የሚወጣው መሠረታዊ የሆነ ሃገራዊ ለውጥን ተከትሎ፣ አዲስ የፖለቲካ እና ማህበራዊ ስርዓት ለመዘርጋት ነው። በዚህም ምክንያት አዲስ ሕገ መንግሥት የማውጣትም ሆነ የነበረውን የማሻሻል ስራዎች ከሌሎች ሕጎች በተለየ፣ ጠልቅ እና ዘለግ ያለ ሒደት ይኖረዋል።

ሕገ መንግሥት የማውጣት አካሄድ በአራት ሒደቶች ተለይቶ ሊቀመጥ ይችላል - ማርቀቅ (drafting)፣ ውይይት (deliberation)፣ ማውጣት (adoption) እና ማጽደቅ (ratification)።

የፖለቲካ ለውጥን ተከትሎ በሕገ መንግሥት ላይ ድርድር የሚያደረግ ሁሉን ያሳተፈ የሽግግር መንግሥት ማቋቋም ዋነኛው ቅድመ ሁኔታ ነው። የሽግግር መንግሥት የመመስረት ሃሳብ ብሎም ተግባር ከአንድ የፖለቲካ ሃይል ሊመነጭ ቢችልም ሁሉን ማሳተፍ እና እኩል የድርድር አቅም መስጠት ይኖርበታል። በየአቅጣጫው ያሉ የማህበረሰብ ተወካዮች የወደፊት ሀገራዊ እጣ ፈንታ ላይ ብቻ ሳይሆን እጣ ፈንታው በሚወሰንበት አካሄድም ላይ ሊሳተፉ ያሻል።

2.2. የሰንደን ውይይት - የአሸናፊዎች ድርድር

የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥትን የማርቀቅ ሒደት ለመገንዘብ አጀማመሩን እና በሒደቱ ውስጥ የተሳተፉ ተቋማት እና የፖለቲካ ሃይሎች መመልከት ያስፈልጋል። ሒደቱ ከኢ.ሕ.ዴ.ሪ መንግሥት መሸመድ መድ፣ በሀገረቷ አስተዳደር እና ግዛት ላይ ያለውን ቁጥጥር ማጣት ይጀምራል። ይህን የተገንዘቡት የትግራይ ሕዝብ ነጻ አውጪ ግንባር (ሕወሃት) የመሠረተው የኢትዮጵያ ሕዝባዊ አርነት ዴሞክራሲያዊ ግንባር (ኢሕአዴግ)፣ የአሮሞ ነጻነት ግንባር (አነግ) እና የኤርትራ ነጻ አውጪ ግንባር አሜሪካን ባዘጋጀው የሰንደን ጉባኤ ላይ ግንቦት 19፣ 1983 ዓ.ም. ተገናኙ። አነግ በውይይቱ ላይ ከታዛቢ

2 *International Covenant on Political and Civil Rights*, adopted on December 16, 1966 in New York, USA, and came in to force from March 23, 1976. (ከዚህ በኋላ “ICCPR” እየተባለ የሚጠቀስ)፣ አንቀጽ 25(1)፣ ኢትዮጵያ እ.ኤ.አ በመስከረም፣ 1993 ዓ.ም. ስምምነቱን በምክር ቤቷ አጽድቃ አባል ሆናለች።

African Charter on Human and Peoples’ Rights, adopted on June 27, 1981 in Nairobi, Kenya, and came in force on 21 October 1986. (ከዚህ በኋላ “ACHPR” እየተባለ የሚጠቀስ) አንቀጽ 13፣ ኢትዮጵያ እ.ኤ.አ ከሰኔ፣ 1998 ዓ.ም. ስምምነቱን በምክር ቤቷ አጽድቃ አባል ሆናለች።

3 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 38።

የዘለለ ተሳታፊነት እንዳልነበረው የጊዜው ምክትል ሊቀመንበር አቶ ሌንጮ ለታ ለዶ/ር ነጋሶ ጊዳዳ በኢሜል ማሳወቃቸውን ራሳቸው ዶ/ር ነጋሶ በቃል እንደገሯቸው አቶ ተጓዳ አለባቸው ጽፈዋል።⁴

አደራዳሪው ኅርማን ኮህን የተሻለ ስነ ስርዓት (discipline) የነበራቸው የኢሕአዴግ ጦሮች ስለነበሩ፣ በሀገሪቷ ሠላምና መረጋጋት እንዲመጣ እነሱ ማእከላዊ መንግሥቱን መቆጣጠር እንዳለባቸው የአሜሪካን አቋም መሆኑን በጊዜው መግለጻቸው ተመዝግቧል።

ኢሕአዴግ ማእከላዊ መንግሥቱን ከተቆጣጠረ በኋላ “የሰላም እና ዲሞክራሲ ጉባኤ” ከግንቦት 24 እስከ 28፣ 1983 ዓ.ም. እንዲከፈልጅ ቀጠሮ የተያዘው በዚህ የለንደን ጉባኤ ነበር። ከቀጠሮ ሌላም የሽግግር ቻርተር እንዲወጣ እና የሽግግር መንግሥት እንዲቋቋም ከመወሰኑ ባሻገር የኤርትራም የነጻነት ጥያቄ እውቅና ተሰጥቶታል - በለንደን ጉባኤ።

2.3. የአዲስ አበባው የሰላምና ዲሞክራሲ ጉባኤ - ያለቀሰት ቻርተር ማጽደቅ እና የሽግግር ምክር ቤት ማቋቋም

ኢሕአዴግ ማእከላዊ ስልጣኑን ከተቆጣጠረ በኋላ የተለያዩ አካላት የተሳተፉበት የሰላምና ዲሞክራሲ ኮንፈረስ ከሰኔ 24 እስከ 28፣ 1983 ዓ.ም. ድረስ ተካሄደ። ተሳታፊዎች በአብዛኛው በብሔር የተደራጁ ሃይሎች ነበሩ። በፊት የነበሩ የሽምቅ ተዋጊዎች እና ከውጪ የገቡ የፖለቲካ ሃይሎች ቢኖሩም የኢሕአዴግን ጥሪ ተከትሎ በአንድ ለሌት የተፈለፈሉ የፖለቲካ ሃይሎችም እንደነበሩ አቶ ተጓዳ አለባቸው ጽፈዋል።⁵ ሕብረ ብሔራዊ፣ ሁሉንም የኢትዮጵያ ክፍል እወክላለሁ የሚል ድርጅት አልነበረም። የአማራን የማህበረሰብ ክፍል እወክላለሁ የሚል ድርጅት አለመምጣቱንም ከጉባኤው በኋላ በነበረ የፓናል ውይይት ላይ የጉባኤው ሊቀመንበር የነበሩት አቶ መለስ ዜናዊ (በሁለተኛው የጉባኤ ስብሰባ የተመረጡ) ገልጸዋል።

የተሳተፉት የፖለቲካ ሃይሎች ሃያ ሰባት ሲሆኑ ከአዲስ አበባ የንብርሲቲ እና ሰርቶ አደር ሕዝቡ የተወከሉ ነበሩ። ሃያ ሁለት የውጪ መንግስታት እና የዓለም አቀፍ ተቋማት ተወካዮች እንደታዘቡ ተሳታፊዎች ሆነው ነበር።

ጉባኤው አሳታፊ አለመሆኑ ለብዙዎች ግልጽ ነበር። በጉባኤው ላይ የነበረው ውክልና “የአመለካከት እንጂ የሕዝብ” እንዳልሆነ የጉባኤው ሊቀመንበር አቶ መለስ ዜናዊ በተደጋጋሚ ሲገልጹ ተስተውሏል።

ነገር ግን ከብሔር እና ሃይማኖታዊ ማንነቶች በዘለለ የሕብረ ብሔራዊ አመለካከት

4 ተጓዳ አለባቸው ስለ ሕገ መንግሥት ቅቡልነት፣ ገጽ 47።
5 ተጓዳ አለባቸው ስለ ሕገ መንግሥት ቅቡልነት፣ ገጽ 48።

የነበራቸው ድርጅቶች ውክልና አልነበራቸውም። በደርግ ጊዜ በሰፊው ሲንቀሳቀሱ የነበሩ እና ጠላት ሆነው የቆዩትን ሕብረ ብሔራዊ የፖለቲካ ፓርቲዎች - የኢትዮጵያ ሕዝባዊ አብዮታዊ ፓርቲ (ኢሕአፓ) እና የመላው ኢትዮጵያ ሶሻሊስት ንቅናቄ (መኢሶን) ጨምሮ የኢትዮጵያዊያን ዲሞክራሲያዊ ፓርቲ (ኢዲፒ)፣ የትግራይ ሕዝብ ዲሞክራሲያዊ ግንባር ያካተተ የኢትዮጵያ ዲሞክራሲያዊ ሀይሎች ጥምረት በጉባኤው፣ በኃላም በሚመሰረተው የሽግግር ጊዜ ምክር ቤት ላይ እንዳይሳተፉ ሆነው ነበር። ለዚህ ምክንያት ብዙዎች የድርጅቶቹን ሕብረ ብሔራዊ ቅርጽ እና ከነበራቸው የረዥም ጊዜ ልምድ እና ተቀባይነት አንጻር ለኢሕአዴግ ተቀናቃኝ ሆነው ሊወጡ መቻላቸው እንደነበር ይገለጻል። ከጉባኤው በኋላ በነበረ የፓናል ውይይት ላይ የጉባኤው ሊቀመንበር የነበሩት አቶ መለስ ዜናዊ ይህ ውህድ ላለመሰተፉ እንደምክንያት ያስቀመጡት እንደ ጦርነት አዋጅ የሚቆጥሩትን የደርግ የመጨረሻ ጉባኤ መቀበላቸው መሆኑን ገልጸዋል።⁶ ነገር ግን ውህዱ እንኳን ጦርነት የማወጅ፣ ወደ ውጊያ ለመግባት የሚያስችል ቁመና ላይ እንዳልነበር የብዙዎች ትዝብት ነበር።

የጉባኤው ሊቀመንበር አቶ መለስ ዜናዊ የሚመሰረተውን የሽግግር ጊዜ ምክር ቤት መቀመጫዎች ባደላደሉበት የመጨረሻ ቀን ስብሰባ ላይ እንደገለጹት የኢትዮጵያ ሠራተኛ ፓርቲ (ኢሠፓ) “ወንጀለኛ ድርጅት” ስለሆነ በጉባኤውም ሆነ በሚቋቋመው የሽግግር ጊዜ ምክር ቤት እንዳይሳተፍ እገዳ ተጥሎበታል። የኤርትራ ነጻ አውጪ ግንባር በጉባኤው እንደ ታዛቢ ተሳትፎ አድርጎአል።

የሰላም እና ዲሞክራሲ ጉባኤ ዋና ውጤቶች የሽግግር ጊዜ ቻርተር⁷ እና ባለ ሰማኒያ ሰባት አባላት የሽግግር ጊዜ ምክር ቤት ነበሩ። ቻርተሩ የጉባኤው ውጤት ሳይሆን መጀመሪያ በኢሕአዴግ፣ ኦነግ እና የኤርትራ ነጻ አውጪ ግንባር የተወሰነ መሆኑን ብዙዎች ይናገራሉ። ብዙዎች እንደሚገልጹት፣ ዶ/ር ቃልአብ ታደሰ የሕወሃት የበላይ አመራር የነበሩትን አቶ ገብሩ አስራትን በቃል በማነጋገር ብሎም “ሉአላዊነትና ዲሞክራሲ በኢትዮጵያ” የሚለውን መጽሐፍቸውን በመመርመር እንደገለጹት የሽግግር ጊዜ ቻርተሩ ቀደም ብሎ በኤርትራ ሲንዓፌ በሚባል ቦታ ላይ አቶ መለስ ዜናዊ እና አቶ ሴንጮ ለታ ተስማምተው የተፈራረሙበት ሠነድ ነው።⁸

ቻርተሩን ለጉባኤው ያቀረበው ኢሕአዴግ ነበር። ቻርተሩ በቀረበበት የ2ኛ ቀን የጉባኤው ስብሰባ ላይ ተሳታፊዎቹ ቻርተሩ የደረሳቸው እዛው በስብሰባው ላይ ስለነበር ከማድመጥ በዘለለ፣ ተዘጋጅተው ሃሳባቸውን እንዲሰጡ አልቻሉም ነበር። “ጊዜ ወስደን መወያየት

6 ዝኒ ከማሁ።
7 የኢትዮጵያ የሰላም እና ዲሞክራሲ የሽግግር ጊዜ ቻርተር፣ አዋጅ ቁጥር 1/83፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ ሐምሌ 15፣ 1983 ዓ.ም. (ከዚህ በኋላ “የሽግግር ቻርተር” እየተባለ የሚጠቀስ)።
8 ገብሩ አስራት፣ ሉአላዊነት እና ዲሞክራሲ በኢትዮጵያ፣ ኮዲስ አበባ ኢትዮጵያ፣ ገጽ 143፣ ቃልአብ ታደሰ፣ የኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት ታሪክ፣ ገጽ 266 ላይ የተጠቀሰ።

ያስፈልጋል” በሚል የተነሱ ሃሳቦች የትንሽ አባላት ሃሳብ ነው በሚል እንዲጣሉ እና ቀጥታ ወደ ውይይት እንዲገባ ነበር የተደረገው።

ቻርተሩ በተለያዩ ኃይሎች ውይይት እና የጋራ ስምምነት የመጣ ሳይሆን ቀድመው በብሔር-ተኮር እና የመገንጠል ጥያቄ ላይ ተመስርተው የተዋጉ ሽምቅ ተዋጊዎች፣ “የአሸናፊዎች የጋራ ስምምነት” መሆኑን ብዙዎች ይናገራሉ። ከግንቦት 24 እስከ 28፣ 1983 ዓ.ም. የተደረገው ጉባኤ ባለቀለት ጉዳይ ላይ እውቅና የተሰጠበት ለመሆኑ ብዙ አመላካች ኩነቶች አሉ።

2.4. የሽግግር ጊዜ ምክር ቤት - የተለያዩ ፖለቲካ ሃይሎች ማፈገፈግ

የሽግግር ቻርተሩ ለሕገ መንግሥቱ ዋና ምንጭ ነበር - አንድም ይዘቱ በሕገ መንግሥቱ ላይ ከነበረው ተጽህኖ፣ ሌላም ለሽግግር ምክር ቤቱ ሕገ መንግሥቱን ከማርቀቅ እና ከማውጣት ጋር በተያያዘ የሰጠው ስልጣን።

የሽግግር ጊዜ ምክር ቤቱ አንዱ እና ዋናው ኃላፊነት ሕገ መንግሥት የሚያረቅ የሕገ መንግሥት አርቃቂ ኮሚሽን ማቋቋም ነበር። በሽግግር ጊዜ ምክር ቤቱ የወጣው እና የሕገ መንግሥት አርቃቂ ኮሚሽን የተመሠረተበት አዋጅ (24/84)፣ ኮሚሽኑ ሕገ መንግሥቱን “ከቻርተሩ መንፈስ ጋር ባልተቃረነ ሁኔታ” እንዲያረቅቅ ኃላፊነት ጥሎበታል።⁹ ይህም ሕገ መንግሥቱ ቻርተሩን ካወጡት ኃይሎች ፍላጎት እንዳያፈነግጥ፣ እና ይዘቱም ቀድሞ የተወሰነ እንደነበር ያሳያል።

የሽግግር ቻርተሩ የመሠረተው የሽግግር መንግሥት አወቃቀር እና ለሽግግሩ ያስቀመጣቸው ዋና ምሰሶዎች - ፓርላሜንታዊ የመንግሥት አወቃቀር (ክፍል 3) እና፣ እስከ መገንጠል የሚደርስ የብሔር ብሔረሰብ እና ሕዝቦች እራስን በራስ የማስተዳደር የቡድን መብት ብሎም “የብሔር አሰፋፈሮችን” መሰረት ያደረገ የፌዴራላዊ አሰተዳደርያዊ ክልሎች (አንቀጽ 2 እና 13) በኃላ ላይ በጸደቀው ሕገ መንግሥት፣ ብሎም በመሰረተው የኢ.ፌ.ዴ.ሪ መንግሥትም ላይ በግልጽ ተንጸባርቋል። የሕገ መንግሥቱ አርቃቂ ኮሚሽን አባል እና ሕገ መንግሥቱን ያወጣው/ያጸደቀው የሕገ መንግሥት ጉባኤ ሰብሳቢ የነበሩት ዶ/ር ነጋሶ ጊዳዳ የሽግግር ቻርተሩ የሕገ መንግሥቱ ዋና መሠረት መሆኑን በተደጋጋሚ ገልጸዋል።

የተቋቋመው የሕገ መንግሥት አርቃቂ ኮሚሽን ተጠያቂነት ለሽግግር ምክር ቤቱ ሲሆን፣ ምክር ቤቱ በኮሚሽኑ የሚቀርብለትን ረቂቅ ሕገ መንግሥት የማጽደቅ (adopt የማድረግ) ስልጣኑ ነበረው።

የሽግግር ምክር ቤቱ ከመጀመሪያ በኢ.ሕ.አ.ዴ.ግ ተጽህኖ ስር መሆኑ ግልጽ ነበር። የሽግግር

9 የሕገ መንግሥት አርቃቂ ኮሚሽን ማቋቋሚያ አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 24/1984፣ ነሃሴ 12፣ 1984 (ከዚህ በኋላ “የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት አርቃቂ ኮሚሽን ማቋቋሚያ አዋጅ” እየተባለ የሚጠቀስ)።

ምክር ቤቱን መቀመጫ ያደላደሉት የኢሕአዴግ እንዲሁም የሰላምና ዲሞክራሲ ጉባኤው ሊቀመንበር ብሎም የጊዜያዊ መንግሥቱ ፕሬዚዳንት የነበሩት አቶ መለስ ዜናዊ ነበሩ። የምክር ቤቱ መቀመጫ ድልድል የሠላምና ዲሞክራሲ ኮንፈረንስ ከመካሄዱ ቀናት በፊት ቀደም በኢሕአዴግ፣ ኦነግ እና የኤርትራ ሕዝቦች ነጻ አውጪ ግንባር ድርድር የተወሰነ መሆኑን አቶ ክፍሌ ወዳጆን በመጥቀስ አቶ ተንዳ ጽፈዋል።¹⁰ ከነበሩት ሰማንያ ሰባት ወንበሮች አብላጫውን ያየዙት ኢሕአዴግ (32 ወንበር) እና ኦነግ (12 ወንበር) ነበሩ። ሊቀ መንበሩ ድልድሉን ባሳወቁበት ጊዜ “የተለያዩ አመለካከቶች ይወክላሉ” ከሚል በዘለለ በምን መስፈርት መቀመጫዎቹ እንደተደለደሉ እዚህ ግባ የሚባል ማብራሪያ አልሰጡም። ወደ ፊት ሊመጡ ለሚችሉ እና ላልተወከሉ የማህበረሰብ ክፍሎች በሚል 6 ወንበሮች ያለ ተወካይ ባዶ ሆነው የቆዩ ሲሆን የተያዙት ወንበሮች ሰማንያ አንዱ ብቻ ነበሩ።

ምክር ቤቱ እንደአጀማመሩ አልቀጠለም። በተለያዩ የማህበረሰብ ክፍሎች ተሰማኝነት የነበራቸው ድርጅቶች ከምክር ቤቱ እና ከሽግግር አስተዳደሩ በመውጣት ሕገ መንግሥቱን ከማርቀቅ ራሳቸውን አግልለዋል። በተለይም ኦነግ ራሳቸውን ካገለለ ሃይሎች ውስጥ ትኩረት የሚሰጠው ነበር። የተለያዩ የፖለቲካ ሀይሎች እና ልኪቃን ከሽግግር ምክር ቤቱ ለመውጣታቸው የነበራቸው ምክንያት ያደረገቸው የመገለል ስሜት ብቻ ሳይሆን ምክር ቤቱና ሕገ መንግሥት የማርቀቅ ሒደቱ በኢሕአዴግ ተጽህኖ ውስጥ መውደቁ ነበር። ያለምንም ተጽህኖ በምክር ቤቱ ውስጥ በመቆየት ለሒደቱ እውቅና ላለመስጠጥ ለቀው ወጥተዋል።

ምክር ቤቱ ከተቋቋመ በኋላ በተለያዩ ጊዜዎች የሒደቱ ተሳታፊ የነበሩ የፖለቲካ ሃይሎች ጥሎ መውጣጥ አንዱ የሒደቱን አሳታፊነት አጠያያቂ ካደረጉት ከነቶች ውስጥ ነበር።

2.5. የሕገ መንግሥት ስርቃቂ ኮሚሽን - ከባለሙያ ይልቅ የፓርቲ ተጽህኖ

የሽግግር ምክር ቤቱ አንዱና ዋናው ስልጣን የሕገ መንግሥት አርቃቂ ኮሚሽን ማቋቋም ነበር። በምክር ቤቱ ሕገ መንግሥቱ በባለሙያዎች እንዲረቀቅ የቀረበው ጥያቄ የተሻለ መቀመጫ እና ተጽህኖ በነበረው ኢሕአዴግ “ሰነዱ የፖለቲካ እንጂ የሕግ ሠነድ አይደለም” በሚል ተቃውሞ እንደገጠመው አቶ ተንዳ አለባቸው በሁለተኛ ዲግሪ ሚሚያቸው ላይ ጽፈዋል።¹¹

10 ተንዳ አለባቸው ስለ ሕገ መንግሥት ቅቡልነት፣ ገጽ 133።
11 ተንዳ አለባቸው ስለ ሕገ መንግሥት ቅቡልነት፣ ገጽ 61።

የሽግግር ምክር ቤቱ የአርቃቂ ኮሚሽኑን ለመመስረት እና ኃላፊነቱን ለመወሰን አዋጅ - 24/84 አውጥቷል።¹² አዋጁ የአርቃቂ ኮሚሽኑ ሕገ መንግሥቱን “ከሽግግር ቻርተሩ መንፈስ ጋር ባልተቃረነ ሁኔታ” እንዲያረቅ ኃላፊነት ጥሎበታል። በምክር ቤቱም ግልጽ እና ቀጥተኛ አቅጣጫ ይሰጠው ነበር። ኮሚሽኑ ከሁለት ዓመት ከመንፈቅ ባልዘለለ ጊዜ ውስጥ ስራውን ማጠናቀቅ ነበረበት።

የአርቃቂ ኮሚሽኑ በመጀመሪያ ሃያ ሰባት ከዚያም ሁለት ከመምህራን ማህበር ተጨምረውበት ሃያ ዘጠኝ አባላት ነበሩት - አባላቱ ሰባት በምክር ቤቱ ውስጥ ካሉ የፖለቲካ ሃይሎች፣ ሰባት ከምክር ቤቱ ወጪ ከነበሩ የፖለቲካ ሃይሎች፣ ሶስት ከሠራተኛ ማህበራት፣ ሶስት ከንግድ ምክር ቤት፣ ሁለት ከሕግ ባለሙያዎች ማህበር፣ ሁለት ከመምህራን ማህበር፣ ሁለት ከጤና ባለሙያዎች ማህበር እና ሶስት የሴት ተወካዮች ነበሩ።¹³ ኮሚሽኑ የሰብዓዊ መብት፣ የመንግሥት መዋቅር እና ሌላ ጉዳዮች ላይ የሚሠሩ ሦስት ኮሚቴዎች በስር አዋቅሮ ነበር።¹⁴ ከሽግግር ምክር ቤቱ ቀድመው የወጡ የፖለቲካ ሃይሎች በአርቃቂ ኮሚሽኑ ውስጥ አልተወከሉም።

ከሽግግር ምክር ቤቱ ወጪ ያሉ የፖለቲካ ኃይሎችን (በሚዲያ ጥሪ) እና ማህበራትን ለማካተት የተደረገው የኮሚሽኑን አሳታፊነት ለማረጋገጥ መሆኑን የኮሚሽኑ ሰብሳቢ አቶ ክፍሌ ወዳጆ መግለጻቸውን አቶ ተጓዳ ጽፈዋል።¹⁵ ሞክ አንበሳ እና የኢትዮጵያ አንድነት ፓርቲ የተባሉ ድርጅቶች ምክንያቱ በግልጽ በማይታወቅ ሁኔታ ኮሚሽኑን ለቀው ወጥተዋል። አቶ ክፍሌ ወዳጆ አክለው አባላቱ በኢሕአዴግ ቁጥጥር ስር በነበረው የሽግግር ጊዜ ምክር ቤት ተመርጠው በመካተታቸው የኢሕአዴግ አመለካከቶች ይንጸባረቁበት እንደነበር መግለጻውን አቶ ተጓዳ ጽፈዋል።¹⁶

የተለያዩ አመለካከት ያላቸው ግለሰቦች በኮሚሽኑ ውስጥ ኖረው የተለያዩ አማራጭ ሃሳቦች ቢነሱም፣ በጋራ ስምምነት (consensus) ያልተወሰኑ እና ውሳኔ በምርጫ በሚሰጥበት ጊዜ ግን የኢሕአዴግ ፍላጎት በግልጽ ይንጸባረቅ እንደነበር ኮሚሽኑን ከሚያማክሩ የሙያ ኮሚቴዎች ውስጥ የነበሩት የቀድሞ የሴቶች መብት አቀንቃኝና የዛሬዋ የጠቅላይ ፍርድ ቤት ፕሬዚዳንት ወ/ሮ መአሣ አሸናፊ ያስታውሳሉ።¹⁷

12 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት አርቃቂ ኮሚሽን ማቋቋሚያ አዋጅ፣ ኮሚሽኑ ተጠያቂነቱ ለምክር ቤቱ ሆኖ፣ የነበሩበት ዋነኛ ኃላፊነቶች - ሕገ መንግሥት የማርቀቅ እና ለምክር ቤቱ የማቅረብ፣ ውይይቶች የማካሔድ፣ እና አስተያየቶች የማሰባሰብ ነበሩ።
13 ቃለአብ ታደሰ፣ ስለ ሕገ መንግሥት ታሪክ፣ ገጽ 282-285።
14 ዝኒ ከማሁ።
15 ተጓዳ አለባቸው ስለ ሕገ መንግሥት ቅቡልነት፣ ገጽ 60-61።
16 ዝኒ ከማሁ።
17 Tsegaye R. Ararssa, *Ethiopia's Constitution: Fractured Legitimacy & the Urgency of Constitutional Transfiguration*, Part 1, Addis Standard, March 18, 2016 p. 4.

2.6. በሕገ መንግሥት አርቃቂ ኮሚሽን የተሞከሩ ሕዝባዊ ውይይቶች - ባለቀሳቸው ጉዳዮች ላይ አስተያየት

ኮሚሽኑ የሕዝብ አስተያየቶችን ለመሰብሰብ ሁለት አካሄዶችን ተከትሎ ነበር - የተለያዩ ቡድኖችን ያሳተፉ ጉባኤዎች ማዘጋጀት እና ሕገ መንግሥታዊ አማራጮች የያዘ ሠነድ አዘጋጅቶ በየቀበሌው (በጊዜው በነበሩ የታች አስተዳደሮች) ሃሳብ ማሰብሰብ።

የሀገር ሽማግሌዎች፣ የሃይማኖት አባቶች እና ተቋማት ተወካዮች፣ የሴቶች ተወካዮች፣ ጋዜጠኞች፣ የሲቪክ ተቋማት እና የባለሙያ ማህበራት ያሳተፉ ጉባኤዎች ተሰናድተው፣ ከሀገር ወጪም ብዙ ኢትዮጵያውን ይገኙባቸውል ተብለው በታሰቡ ቦታዎች ልዩ መድረኮች ተዘጋጅተው ነበር።¹⁸

ሌላው በየቀበሌው የተዘጋጁ ሕዝባዊ ውይይቶች ነበሩ። የሕገ መንግሥት አርቃቂ ኮሚሽኑ 23,320 የቀበሌ የውይይት መድረኮችን ማዘጋጀቱን ሒደቱን መርምረው ዶ/ር ቃልአብ ታደሰ ጽፈዋል።¹⁹ የውይይት ሰነዱ አጠቃላይ የሕገ መንግሥት ቅርጾችና መርሆዎች ላይ ለማወያየት ከመዘጋጀት ይልቅ የኢሕአዴግ አካሄድና አቋም የተካተተበት መሆኑን ሰነዱን በቅርብ የመረመሩ ይገልጻሉ። በተለያዩ ጉዳዮች ላይ መጠይቅ ተዘጋጅቶ በማህበረሰቡ እንዲሞላ ተደርጓል።

ውይይቶቹ አነስተኛ ተሳታፊዎች ነበሯቸው። በሕገ መንግሥት አጽዳቂው የሕገ መንግሥት ጉባኤ ውስጥ በግላቸው አባል የነበሩት ሻለቃ አድማሴ ዘለቀ ሒደቱ አሳታፊ አለመሆኑን የገለጹ ሲሆን እንደምሳሌም 17,000 ነዋሪዎች ባሉበት ቀበሌ 19 ሰዎች፣ 5,000 ነዋሪዎች ባሉበት ደግሞ 32 ተሳታፊዎች ብቻ መምጣቻውን ከመግጸቸው ባሻገር፣ ለውይይት የመጡት ራሱ በፍቃዳቸው ሳይሆን በፖሊስ ተቋም ውስጥ ለመካተት የተገባላቸው ቃል ተከትሎ መሆኑን በጉባኤው የመጀመሪያ ስብሰባ ላይ የተያዘውን ቃለ ጉባኤ በማጣቀስ ዶ/ር ቃልአብ ታደሰ ጽፈዋል።²⁰

ለውይይቶቹ የተሰጠው ጊዜ አጭር መሆኑ ብሎም ማህበረሰቡ ለውይይት በቀረቡ ጉዳዮች ላይ የነበረው ግንዛቤም ሒደቱን አጠያያቂ ካደረጉት ከነቶች ውስጥ ይጠቀሳሉ። የሕገ መንግሥቱ ጉባኤ አባል የነበሩት አቶ ዳንኤል በላይነህ ተሳታፊዎቹ ካላቸው ግንዛቤ እና ውይይት ከተካሄደባቸው አንቀጾች ስፋት አንጻር የአንድ ቀን ውይይት በቂ ጊዜ አለመሆኑን ገልጸዋል።

ይሄም ቢሆን የአርቃቂ ኮሚሽኑ 13 ሚሊዮን ተሳታፊዎች እንደነበሩ በቃለ ጉባኤ ተመዝግቦ መያዙን አቶ ተጓዳ ስለ ሕገ መንግሥት ቅቡልነት በጻፉት የሁለተኛ ዲግሪ ሚሚያ ጽሁፋቸው ላይ አስፍረዋል።²¹

18 ቃልአብ ታደሰ የኢትዮጵያ የሕገ መንግሥት ታሪክ፣ ገጽ 286።
19 ዝኒ ከማሁ።
20 ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 318።
21 ተጓዳ አለባቸው ስለ ሕገ መንግሥት ቅቡልነት፣ ገጽ 63።

የኢትዮጵያን ፖለቲካ ለረዥም ዓመታት የተከታተሉ ጆን ማርካኪስ የተባሉ አጥኚ “ሕገ መንግሥታዊነት እና ፌዴራሊዝም በአፍሪካ ቀንድ” በሚል ጽሁፋቸው መንግሥት አጀንዳዎቹን ራሱ እንዳስቀመጣቸው እና የጋራ መግባባት ላይ ለመድረስ በቂ የውይይት ጊዜ እንዳልነበር ይገልጻሉ።²² እንደ ማርካኪስ ትዝብት የመሬት ስራት እና የብሔር ተኮር የፌዴራል አወቃቀርን የመሳሰሉ የሕገ መንግሥቱ ምስሶ ሃሳቦች ላይ በገጠሩ ክፍል ያለው ማህበረሰብ ቀድሞ ለውይይት የሚያበቃ ግንዛቤ ካለመያዙ ባሻገር፣ ቀድመው የተወሰኑ እና ለድርድር የሚቀርቡ አልነበሩም።²³

ሕዝባዊ ውይይቶች ከመካሄዳቸው በፊት ስለ ሕገ መንግሥት አንኳር መርሆዎች እና የአወጣጥ ሒደቶች በተለያዩ አካሄዶች የሲቪክ ትምህርት ሊሰጥ እንደሚገባ፣ ይህም ማህበረሰቡ የእውነት በሒደቱ አካል እየሰለሰ፣ ተጽህፎም እፈጥራለው በሚል መተማመን ሊሳተፍ እንደሚያስችለው በሕገ መንግሥት ቅቡልነት ላይ የሁለተኛ ዲግሪ ሚሚያቸውን የጻፉት አቶ ተጓዳ አለባቸው ይገልጻሉ።²⁴ ነገር ግን በኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት ላይ ማህበረሰቡን ለማሳወቅ የተደረገ ተነሳሽነት አልተስተዋለም።

የገዥው ፓርቲ አባላት እና ደጋፊ ከሆኑ ውጪ የመሳተፍ መብት አለማግኘታቸውንም ማርካኪስ ይገልጻሉ።²⁵ እንደ የሕገ መንግሥት አርቃቂ ኮሚሽኑ አባል እና የአጽዳቂ ጉባኤው ሰብሳቢ ዶ/ር ነጋሶ ጊዳዳ አገላለጽ፣ የውይይቶቹ ተሳታፊዎች የተመረጡ እና ከየቀበሌው በነበሩ አመራሮች ተጽህፎ ስር ስለነበሩ አማራጭ ሃሳቦች መደመጥ ካለመቻላቸው ባሻገር ተሳታፊዎች በጣም ትንሽ መሆናቸውን፣ ብሎም ተቃዋሚዎች በራሳቸው አደራጅተው ውይይት እንዲያደርጉ አለመፈቀዱ ታላቅ ስህተት እንደነበር እና ወደ ኃላ ሲመለከቱ ራሳቸውን የሚወቅሱበት ነገር መሆኑን ከህልፈታቸው ቀደም ብለው ከአንድ የአገር ውስጥ ሚዲያ ጋር ባደረጉት ቃለ ምልልስ ገልጸዋል።²⁶

የሕገ መንግሥቱ ረቂቅ መጋቢት 29፣ 1986 ዓ.ም. ወደ ምክር ቤቱ ከቀረበ፣ እና ምክር ቤቱም በሚያዝያ 24፣ 1986 ዓ.ም. በአብላጫ ድምጽ ካጸደቀው (adopt) በኃላ የማርቀቁ ሒደት ተጠናቀቀ።

22 Markakis, John, *Federalism and Constitutionalism in the Horn of Africa*, Inter African Group, 2007, cited in Stremlau, Nicole, *Participation and Constitution-Making in Ethiopia*, *Journal of African Law*, Vol. 58, No. 2, 2014, p. 237. (ከዚህ በኃላ “ኒኮል ስለ ሕገ መንግሥት አወጣጥ” እየተባለ እየተባለ የሚጠቀስ)።
23 ዝኒ ከማሁ።
24 ተጓዳ አለባቸው ስለ ሕገ መንግሥት ቅቡልነት፣ ገጽ 35 እና 36።
25 ኒኮል ስለ ሕገ መንግሥት አወጣጥ፣ ገጽ 237 ላይ የተጠቀሰ።
26 ዶ/ር ነጋሶ ጊዳዳ ከጋዜጠኛ ፀዳለ ለማ ጋር ያደረጉት ቃለ-መጠይቅ፣ *Ethiopia’s Constitution: Can It Stand The Test of Time?*, Addis Standard, March 11, 2016.

2.7. የመጨረሻው ሕገ መንግሥቱን የማጽደቅ ሒደት - ሕዝባዊ ይሁንታ የሚሰጥበት አጋጣሚ መታሰፍ

የመጨረሻ የሕገ መንግሥት የማጽደቅ ሒደት በሕዝብ በሚካሄድ ሕዝብ-ውሳኔ ወይም በተመረጡ የኮሚሽን አባላት ሊሆን ይችላል። የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት ለሕዝብ-ውሳኔ ከመቅረብ ይልቅ በሕዝብ “በተመረጡ” የሕገ መንግሥት አጽዳቂ ኮሚሽን (የሕገ መንግሥት ጉባኤ በሚባል) እንዲጸድቅ ተደርጓል። ይህም ማህበረሰቡ በሰነዱ ላይ ቀጥታ ተሳትፎ እና ይሁንታ የሚሰጥበትን ሌላ አጋጣሚ እንዲያጣ ምክንያት ሆኖአል።

የሕገ መንግሥት አጽዳቂ ኮሚሽኑ አባላት የተመረጡት ግንቦት 5 ቀን 1986 ዓ.ም. ነበር። የአጽዳቂ ኮሚሽኑ ሕገ መንግሥቱን የመመርመር፣ የማሻሻል እና የማጽደቅ ስልጣን ነበረው። ተመራጮቹ የቀረቡት ከግል እና ከፖለቲካ ፓርቲዎች ነበር። ነገር ግን በምርጫው ዋነኛ ተቃዋሚዎች ተሳትፋውበታል ማለት አይችልም። የጉባኤው አባል የነበሩት አቶ ዳንኤል በላይነህ የተባሉ ግለሰብ በምርጫው ላይ በውጪ የሚገኙ ተቃዋሚዎች እና የኢሠፓ አባላት መሳተፍ ባለመቻላቸው ሒደቱ ኢ-ዴሞክራሲያዊ ነው ብለው እንደሚያምኑ መግለጻቸው ዶ/ር ቃልአብ ታደሰ መዝገበዋል።²⁷ ቀድመው በሽግግር ውስጥ የተሳተፉት የተለያዩ የፖለቲካ ኃይሎች እና ልኪቃን ከሒደቱ እየተገጠባጠቡ ወጥተዋል።

አቶ ተጓዳ እንደመዘገቡት፤

የተሳተፉት ድርጅቶች 39 ሲሆኑ አብዛኛዎቹ ኢሕአዴግ ሒደቱን ቅቡልነት ለማስገኘት የፈለፈላቸው መሆናቸው ይነገራል። መምረጥ ከሚችለው 23 ሚሊዮን ሕዝብ 15 ሚሊዮን እንደተመዘገበ፣ 13.2 የሚሆነው ደግሞ እንደመረጠ ይገለጻል። ከነበሩት 1,400 ተመራጮች፣ 937 ከፖለቲካ ፓርቲ ጋር ግንኙነት የሌላቸው በግል የተወዳደሩ ሲሆኑ፣ 534 ደግሞ ከ39 የፖለቲካ ፓርቲዎች ቀርበዋል። ኢሕአዴግ ከነበረው 557 መቀመጫ 539 ይዞአል።²⁸

በአጽዳቂ ኮሚሽኑ ውስጥ የነበሩ ውይይቶች እና ክርክሮች የተዳፈኑ ነበሩ። ለዚህ ዋነኛ የነበረው ምክንያት ኢሕአዴግ የነበረው የግራ ዘመም ፖለቲካዊ አካሄድ ነበር። ይህም ማለት ኢሕአዴግ እንደ ድርጅት በሚከተለው የፓርቲ ዲሲፕሊን እና የውስጥ ዲሞክራሲ (centralized democracy) ምክንያት አባላቱ እንደ ግለሰብ ሃሳብ ከማቅረብ ይልቅ የፓርቲያቸውን አቋም ይዘው መምጣታቸው ነበር። በዚህም ምክንያት አማራጭ ሃሳቦች ሳይነሱ በሽግግር ምክር ቤት የወጣው ሕገ መንግሥት እዚህ ግባ የሚባል ለውጥ ሳይደረግበት እንዲጸድቅ ሆኖአል።

27 ቃልአብ ታደሰ የኢትዮጵያ የሕገ መንግሥት ታሪክ፣ ገጽ 318።

28 ተጓዳ አለባቸው ስለ ሕገ ቅቡልነት፣ ገጽ 66።

ከሕልፈታቸው በፊት ከአንድ የሀገር ውስጥ ሚዲያ ጋር ቃለ ምልልስ ያደረጉት የአጽዳቂ ኮሚሽኑ ሰብሳቢ ዶ/ር ነጋሶ ጊዳዳ ሕገ መንግሥቱ ለሕዝቡ-ውሳኔ ከመቅረብ ይልቅ በጉባኤ መጽደቁ ታሪካዊ ስሕተት እንደነበር ገልጸዋል።²⁹

2.8. ሕገ መንግሥት ማሻሻል - ስምን እና እንዴት?

ሕገ መንግሥት በተለያዩ ምክንያቶች ሊሻሻል ይችላል። የሕገ መንግሥት አርቃቂዎች ወደፊት ሊገጥሙ የሚችሉ ሁኔታዎችን በሙሉ ገምተው ማርቀቅ አይችሉም። በ2012 ዓ.ም. የሚጠናቀቀው የ5 ዓመት የመንግሥት ስልጣን ጊዜ የአስቸኳይ ጊዜ አዋጅ የሚያሳውጅ እና ምርጫን ለማካሄድ የማያስችል ሁኔታ ሲፈጠር መደረግ ስላለበት አካሄድ በሕገ መንግሥቱ የተፈጠረው ክፍተት ለዚህ ማሳያ ይሆናል። በየጊዜው ከሚኖሩ ፖለቲካዊ እና ማህበራዊ ለውጦች ጋር ለማጣጣም ሕገ መንግሥት ሊሻሻል ይችላል።

ከሁኔታዎች ጋር ለማጣጣም ብቻ ሳይሆን አዲስ የተፈጠሩም ሆነ በፊት ሕገ መንግሥት በሚወጣበት ጊዜ ያልተወከሉ የማህበረሰብ ክፍሎችን ፍላጎት ለማካተት ሕገ መንግሥት ሊሻሻል ይችላል።

ሕገ መንግሥት ከጊዜ እና ሁኔታ ጋር የሚጣጣምበት አንዱ አካሄድ ሕገ መንግሥቱን በማሻሻል ቢሆንም በየጊዜው እየተተረጎመ ከጊዜው ጋር ሊሄድም ይችላል።

የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት አወጣጡ አሳታፊ አለመሆኑ እሙን ነው። ሕገ መንግሥቱ ዓላማውን እና ጥቅሙን ባስቀመጠበት መግቢያው ላይ የተቀመጠው “በትግላችን እና በክፍልነው መስዋእትነት የተገኘውን ዲሞክራሲ እና ሠላም...” ከሚለው መረዳት የሚቻለው ሰነዱ የአመጽ ውጤት እንጂ የማህበረሰቡ ስምምነት የወለደው አለመሆኑን ዶ/ር ዘላለም እና ዓለምነሽ የተባሉ ተመራማሪዎች ሕገ መንግስታዊ ቅቡልነትን ከአብዮታዊ ዲሞክራሲ አንጻር በፈተሹበት ጽሁፋቸው ላይ በትክክል ይገላጻሉ።³⁰

ሕገ መንግሥት ከማሻሻያ ሒደቶች አኳያ በሁለት ተከፍሎ ይቀመጣል - “ላላ ያለ” (flexible) እና “ጠንካራ” (rigid) በሚሉ። “ላላ ያለ” ሕገ መንግስቶች ብዙውን ጊዜ ከሌሎች ሕጎች ጋር ተመሳሳይ በሆነ ሒደት፣ በምክር ቤት አነስተኛ ድምጽ ሊሻሻሉ ይችላሉ። “ጠንካር ያለት” ግን ውስብስብ የሆኑ፣ ጊዜ የሚወስዱ፣ ሰፊ ያሉ የማህበረሰብ ክፍሎችን በሚያሳትፉ፣ የሕዝቡን የጋራ መግባባት፣ ዘለቅ ሲልም ሕዝቡ-ውሳኔን

29 ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 71።

30 Zelalem T. Sirna & Alemnesh Ts. Kassa, *Revolutionary Democracy: Constitutional Legitimacy in Discourse, Constitutional Violence and Practice?* In - Ed. Abera Degefa፣ *Making, State-Building and Issues of Legitimacy in Ethiopia, Chronicling the Achievement, Failure and Prospect*, Ethiopian Constitution and Public Law Series, Volume VIII, Addis Ababa University, School of Law, 2017, p. 59 - 83.

በሚያካትቱ ሒደቶች የሚሻሻሉ ናቸው። የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት “ጠንክር” ካሉት የሕገ መንግሥት ጎራዎች ውስጥ ሊቀመጥ ይችላል።

2.9. የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት የማሻሻያ ሒደቶች³¹

በኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት “የማሻሻያ ሃሳብ መነጨ” ለማለት ሃሳቡን የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት በ2/3ኛ፣ የፌዴሬሽን ምክር ቤት በ2/3ኛ እና የፌዴሬሽኑ አባል ክልሎች 3 ምክር ቤቶች በአብላጫ ድምጽ ሊደግፉት ይገባል። ይህንን ተከትሎ ለሕዝባዊ ውይይት እና ውሳኔ ብሎም የማሻሻል ስልጣኑ ለተሰጣቸው ተቋማት ይላካል።

የማሻሻል ሃሳቡ ከመነጨ በኋላ በሕገ መንግሥቱ ውስጥ የሚኖሩ የማሻሻል ሒደቶች በሁለት ጎራ ተቀምጧል።

የሰብዓዊ መብት እና የሕገ መንግሥት ማሻሻልን ስለማመንጨት የሚመለከቱ ድንጋጌዎች ሁሉም የፌዴሬሽኑ አባላት ምክር ቤቶች በአብላጫ ድምጽ፣ እና ሁለቱም የፌዴራል ምክር ቤቶች ለየብቻቸው በ2/3ኛ ድምጽ ማጽደቅ ይኖርባቸዋል።

ከሰብዓዊ መብት ድንጋጌዎች እና የሕገ መንግሥት ማሻሻያ ስለማመንጨት ከሚመለከቱ አንቀጾች ውጪ ያሉ ድንጋጌዎች ግን በሁለቱ የፌዴራል ምክር ቤቶች የጋራ ስብሰባ 2/3ኛ ድምጽ እና ከፌዴሬሽኑ ክልሎች 2/3ኛ ምክር ቤቶች በአብላጫ ድምጽ ማጽደቅ ይኖርባቸዋል።

በመጨረሻ የሕገ መንግሥት ማሻሻያው በነጋሪት ጋዜጣ ላይ ቁጥር ተሰጥቶት ይታተማል።

31 የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሕገ መንግሥት፣ አዋጅ ቁጥር 1/1997፣ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ ነሃሴ 17፣ 1987፣ አዲስ አበባ ኢትዮጵያ፣ አንቀጽ 104 እና 105 (ከዚህ በኋላ “የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት” እየተባለ የሚጠቀስ)።

ምዕራፍ ፫

በሕግ ማውጣት ውስጥ የሚኖር ሕዝባዊ ተሳትፎ - ሕጋዊ መሠረት እና ጥቅም

3.1. ሕጋዊ መሠረት

የዴሞክራሲ ዋነኛ ጽንሰ ሀሳብ ሕዝብ ራሱን የሚያስዳድርበትን መዋቅር ማቆም ነው። ዴሞክራሲ አንድም በውክልና ሌላም በቀጥታ ተሳትፎ ይሆናል። የውክልና ዴሞክራሲ ዜጎች ጊዜ ጠብቀው በሚመርጧቸው እንደራሴዎቻቸው አማካኝነት መንግሥት የሚያቋቁሙበት፣ እና በዚህ መንግሥት በሚባል ተቋም በሚሰጡ ውሳኔዎችም የሚተዳደሩበት አካሄድ ነው።

ማህበረሰቡ መንግሥትን በምርጫ ካቋቋመ በኋላም በመንግሥት ውሳኔዎች ውስጥ በቀጥታ ተሳትፎ ሊያደረግ ይችላል። እንደራሴ ጊዜውን ጠብቆ በሚኖር ምርጫ አማካኝነት በምክር ቤት መቀመጫ አግኝቶ ማህበረሰቡን ወክሎ የሚሰራበት ሒደት ነው። ሕዝብ መንግሥቱን አንዴ ከመረጠ በኋላ እጁን አጣጥፎ መቀመጥ ሳይሆን በየጊዜው በሚተዳድርበት ፖሊሲዎች እና ሕግጋት አወጣጥ እና አፈጻጸም ውስጥ ሊሳተፍ ይችላል። በሌላ በኩል ማህበረሰቡ በመንግሥት ስራ ውስጥ በቀጥታ - በግል ወይም በተደራጀ መልኩ - ተሳትፎ ሊያደርግ ይችላል። ይህ በተቋቋመ መንግሥት ውሳኔዎች ውስጥ የሚኖር ተሳትፎ የተሳትፎ ዴሞክራሲ (Participatory Democracy) ተብሎ ሊጠራ ይችላል።

በሌላ በኩል ግን የዓለም ዓቀፍ የሲቪል እና የፖለቲካ መብቶች ቃልኪዳን ብሎም የአፍሪካ ቻርተር ዜጎች በመንግስታዊ ስራዎች ውስጥ በእንደራሴዎቻቸው ወይም

በቀጥታ በራሳቸው አማካኝነት የመሳተፍ መብት እንዳላቸው ይደነግጋሉ።¹ የፖለቲካና ሲቪል መብቶች ቃልኪዳንን ለመተርጎም በስምምነቱ የተቋቋመው እና አስራ ስምንት ባለሙያዎችን ያካተተው የተባበሩት መንግስታት የሰብዓዊ መብት ኮሚሽን የተሰኘ ስብስብ በአስተያየት ቁጥር 25 ላይ በሰጠው ትርጉም ይህ ዜጎች በመንግሥት ስራ ውስጥ ያላቸው የመሳተፍ መብት፣ የሕግ ማውጣት፣ ማስፈጸም፣ እና ማስተዳደር ስራዎችን የጨመረ ሰፊ የፖለቲካ ስልጣኖችን በሙሉ እንደሚያካትት ገልጸዋል።² በተመሳሳይ የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥትም ዜጎች “...በቀጥታ እና በነጻነት በመረጣቸው ተወካዮች አማካኝነት በሕዝብ ጉዳይ የመሳተፍ...” መብት እንዳላቸው ይደነግጋል።³

ይህ በሕጎች ውስጥ ዜጎችን የማሳተፍ የመንግሥት ግዴታ በዓለም አቀፍ ስምምነት እና በሕገ መንግስቶች ውስጥ በጠቅላላ ቢደነገግም፣ ዝርዝር የሚገኘው በተለያዩ ሀገራት የውስጥ ሕግጋት ውስጥ ነው። በተለይም በፓርላማ ውስጥ የሚኖሩ ተሳትፎዎች በፓርላማ መተዳደሪያዎች ውስጥ በዝርዝር ይቀመጣሉ። በኢትዮጵያ የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ውስጥ የሚኖር ሕዝባዊ ተሳትፎ የሚተዳደረው “የምክር ቤትን አሰራር እና የአባላቱን ስነምግባር ለማስተዳደር” በወጣ ደንብ ቁጥር 6/2008 (ከዚህ በኋላ “የምክር ቤቱ ደንብ” እየተባለ የሚጠቀስ) ነው።

3.2. በሕገ ማውጣት ውስጥ የዜጎች ተሳትፎ ስምንት?

ሀ) የመንግሥትን ተጠያቂነት እና ገልጽነት ማረጋገጥ - በሕጎች ውስጥ የሚኖር ተሳትፎ የመንግሥትን ተጠያቂነት እና ግልጽነት ያበረታታል። በሕግ ማውጣት ውስጥ የሚሳተፉ የመንግሥት ተቋማት ስለሚያወጧቸው ሕጎች እና ሕጎቹም ስለሚኖራቸው ውጤት ለማህበረሰቡ በቀጥታ የማስረዳት ኃላፊነት ይኖርባቸዋል። መንግሥት ለሚያወጣው ሕግ ለተገባርው በቂ ማብራሪያ ሊሰጥ ያሻዋል። ይኸውም በሕዝባዊ ተሳትፎ መድረኮች ሊረጋገጥ ይችላል።

1 ICCPR፣ አንቀጽ 25 (1)፣ ድንጋጌው እንደሚከተለው ይነበባል፤
Every citizen shall have the right and the opportunity, without any of the distinctions mentioned in article 2 and without unreasonable restrictions...[to] take part in the conduct of public affairs, directly or through freely chosen representatives.
ACHPR፣ አንቀጽ 13፣ ድንጋጌው እንደሚከተለው ይነበባል፤
Every citizen shall have the right to participate freely in the government of his country, either directly or through freely chosen representatives in accordance with the provisions of the law.

2 *The right to participate in public affairs, voting rights and the right of access to public service (Art. 25)*, General Comment No. 25, Article 25, Paragraph 5, Adopted at the Fifty-seventh Session of the UN Human Rights Committee, July 12, 1996.

3 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 38(1)(ሐ)።

ሰ) የሕግ ቅቡልነት እና ውጤታማ ተፈጻሚነትን ማረጋገጥ - ሕግ በቀጥታ በመንግሥት ከሚጫን ይልቅ ሕዝቡ ተሳትፎ ካደረገ እና አስተያየቱን ከሰጠበት በተሻለ ማህበረሰቡ ሊቀበለው፣ “የኔ ሕግ ነው” ሊለውና ሊገዛበት ይችላል። ዜጎች ባልተሳተፉበት፣ እምነታቸውን ባልጣሉበት እና “የኔ ነው” በማይሉት ሕግ ያለመገዛት ብቻ ሳይሆን ሕጉን የማጥፋትና ለማሻር የሚጥሩበት አዝማሚያ ይኖራል።

በሕጎች አፈጻጸም ላይ ማህበረሰቡ እና የተለያዩ አካላት ከመንግሥት ጋር ትብብር እንዲፈጥሩ፣ ብሎም ሕጎቹን በማስፈጸም ሒደቶች ላይ ከመንግሥት ጋር በጋራ ኃላፊነቱን እንዲወስዱ ያበረታታል - ሕዝባዊ ተሳትፎ። ቅቡልነት ያላቸው ሕጎች በመንግሥት እና በዜጎች መካከል መግባባት፣ ለጋራ ግብ የመስራት አካሄድም ይፈጥራሉ። ይህ ብቻ ሳይሆን በሕግ ማውጣት ሒደት ውስጥ የሚኖር የመንግሥት ተቋማት - ሕግ የሚያመነጨው አስፋጻሚውም ሆነ የሕግ አውጪ ምክር ቤቶች - በተሻለ በማህበረሰቡ እምነት የሚጣልባቸው ይሆናሉ።

ሐ) የሕግ ጥራትን ማረጋገጥ - ሕግ ጥራት አለው የሚባለው ሕጉ የወጣው የሕግ ሽፋን የሚጠይቁ የማህበረሰብ ችግሮችን ለመፍታት እና ነባራዊ ሁኔታዎችንም ያገናዘበ ሲሆን ነው። በማህበረሰቡ ውስጥ ሕግ የሚሹ ጉዳዮች ሊታወቁ የሚችሉት ደግሞ በሕጉ ከሚገዛው ማህበረሰብ ጋር ብቻ ሳይሆን የተለዩ የማህበረሰብ ክፍሎችን እንወክላለን ከሚሉ የሲቪክ ማህበራት ብሎም በየዘርፉ ካሉ ባለሙያዎች ጋር በሚኖር ውይይት እና ምክክር ነው። መንግሥት የፖለሲ አማራጮችን እና ሕግ የሚያሻቸውን ጉዳዮች በሚመለከት ትክክለኛ መረጃ እንዲያገኝ ይረዳል - ሕዝባዊ ተሳትፎ። ማህበረሰቡ ችግሩን ከራሱ በላይ የመንግሥት ተቋማት እና ሹማምንት ሊያውቁለት እንደማይችሉ እሙን ነው።

መ) የሰብዓዊ መብትን ማረጋገጥ - በመንግሥት ፖሊሲዎች እና ሕግጋት ውስጥ የሚኖር ተሳትፎ እንደ ሰብዓዊ መብት እውቅና አግኝቷል። ይህ በተለይም “በሕግ ውስጥ ዜጎች ሊሳተፉ ይገባል” የሚል የሕግ ድንጋጌ በብዙ ሃገራት ሕገ መንግሥቶች በግልጽ እና በዝርዝር ተደንግጎ አይገኝም። ነገር ግን በአጠቃላይ የሰብዓዊ መብት እና ዲሞክራሲያዊ መርሆዎች ብሎም የዓለም አቀፍ ስምምነቶች ዜጎች ሕጎችን የማውጣት ሒደቶችን ጨምሮ በተለያዩ መንግስታዊ ስራዎች ውስጥ ሊሳተፉ እንደሚገባቸው ያትታሉ።

መንግሥት ከሰብዓዊ መብት ጋር በተያያዘ ሦስት ኃላፊነቶች አለበት - የማክበር፣ የማስከበር እና የሚሟላት (የሚፈጸምበትን ሁኔታዎች የማመቻቸት)። ስለዚህ ዜጎችን በሕግ ውስጥ ማሳተፍ፣ በተሳትፎ ላይ የሚደረጉ ክልከላዎችን ማስቆም እና የሚሳትፉባቸውን የሕግና ተቋማዊ ማእቀፎች ማውጣት፣ ኢትዮጵያ አባል በሆነችባቸው የዓለም አቀፍ ስምምነቶች እና ሕገ መንግሥቷ ላይ የተጣለባትን ኃላፊነት መወጣት ነው።

ሠ) ፍትሕን ለማስፈን - ፍትሕ ሀገር ያላትን ዘርፈ ብዙ ሃብት ለዜጎች ያለአድሎ በእኩልነት ማከፋፈል (distributive justice) ብቻ ሳይሆን የሚከፋፈልበት ሒደት እንዴት መሆን አለበት የሚለውንም (procedural justice) ያካትታል። የሀገር መዋለ ነዋይ ከሚከፋፈልባቸው ማስፈጸሚዎች ውስጥ ሕግ ዋነኛው መሆኑ እሙን ነው። ስለዚህ ዜጎችን በሕግ ማውጣት ሒደት ውስጥ ማሳተፍ ፍትሕን ማስፈን ነው።

ምዕራፍ ፬

ሕግ አወጣጥ እና ሕዝባዊ ተሳትፎ በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት

4.1. መንደርደሪያ - የኢ.ፌ.ዴ.ሪ የፌዴራል ስርዓት አወቃቀር እና የፌዴራል ምክር ቤቶች

የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት ሀገሪቷን በብሔርና ቋንቋ ላይ የተመሠረተ ያልተማከለ ስርዓትን “በብሔር ብሔረሰቦች እና ሕዝቦች መልካም ፍቃድ” መስርቷል።¹ ብሔር ብሔረሰቦች እና ሕዝቦችም ራስን በራስ የማስተዳደር እስከ መገንጠል የሚደርስ ሰፊ የቡድን መብት አጎናጽፏቸዋል።² ፌዴሬሽኑ መጀመሪያ ሲመሰረት ሁለት ራስ ገዝ ከተሞች እና ዘጠኝ ክልሎችን ያካተተ ነበር። በ2012 ዓ.ም. የተካሄደ ሕዝብ-ውሳኔን ተከትሎ ሲዳማ 10ኛ ክልል ሆና ፌዴሬሽኑን ከመቀላቀሏ ባሻገር ይህ ጽሁፍ ሲታተም 11 የደቡብ ብሔር ብሔረሰብ እና ሕዝቦች ክልል አባል ዞኖች ወደ ክልል ከፍ ለማለት በምክር ቤቶቻቸው አጽድቀው፣ ሕዝብ-ውሳኔ የሚያካሂዱበትን ቀን በመጠባበቅ ላይ ናቸው። ይህም ቢሆን የአብይ አሕመድ አስተዳደር ዞኖችን በቀጥታ ወደ ክልል ለማሳደግ ሕዝብ-ውሳኔ ከማካሄድ ይልቅ፣ ብዙ ወረዳዎች እና ዞኖችን ያካተቱ ክልሎች ወደመመስረት ሄደዋል። ይህ ጽሁፍ እስከታተመበት ጊዜ ድረስ የደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያ የሚባል 12ኛ ክልል በሕዝብ-ውሳኔ ይሁንታ አግኝቷል። ክልሉ በፊት በደቡብ ብሔር ብሔረሰብ እና ሕዝቦች ክልል ውስጥ ተካትትው የነበሩ - ኮንታ ልዩ ወረዳ፣ ምዕራብ አሞ ዞን፣ ቤንች ሸኮ ዞን፣ ካፋ ዞን፣ ዳውሮ ዞን እና ሸካ ዞን የሚባሉትን ያካትታል። ክልሎች የሚዋቀሩት “በሕዝብ አሰፋፈር፣ ቋንቋ፣ ማንነት እና ፈቃድ ላይ” ተመስርቶ እንደሚሆን ሕገ መንግሥቱ ደንግጓል።³ ከክልሎች ዝቅ ብለው የምናገኛቸው አስተዳደርያዊ እርከኖች ዞን እና ወረዳ ይሰኛሉ።

1 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት፣ መግቢያ (Preamble) ።
2 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 39።
3 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 47(3)።

ክልሎች የራሳቸውን ክልላዊ ሕገ መንግሥት የማውጣት፣ ሕግ አውጪ፣ አስፈጻሚና ፍ/ቤቶች ያካተተ ክልላዊ አስተዳደር አቋቁመው የክልላቸውን ጉዳይ የሚያስተዳድሩ ሲሆን በአገር አቀፍ ጉዳዮች ደግሞ በማእከላዊ መንግሥቱ የሚወከሉባቸው የተለያዩ ተቋማት ተመስርተዋል። ከእነዚህ ዋናዎች ሁለቱ የፌደራል ምክር ቤቶች - የሕዝብ ተወካዮች እና የፌደሬሽን ምክር ቤቶች - ናቸው።

4.1.1. የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት⁴

የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት የፌደራል ጉዳዮችን - የሀገሪቷን አጠቃላይ ፖሊሲዮች፣ የውጪ ግንኙነቶችን፣ የዜግነት ጉዳዮችን፣ የአሠሪና ሠራተኛ ግንኙነቶችን፣ የወንጀል ሕጎችን ብሎም የሀገር መከላከያ ሠራዊት አደራጃጀቶች - የመሳሰሉት ላይ በመንግሥት የሚወጡ ፖሊሲዮች የማጽደቅ ብሎም ሕግ የማውጣት ስልጣኑ አለው።

የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት አባላት በየአምስት ዓመቱ በሚካሄድ የሕዝብ ቀጥተኛ ምርጫ ይመረጣሉ። የመንግሥት አወቃቀሩ ፓርላሜንታዊ እንደመሆኑ በምክር ቤቱ አብላጫ ድምጽ ያገኘ የፖለቲካ ፓርቲ መንግሥት፣ አስፈጻሚውን አካል መስርቶ ሃገሪቷን ያስተዳድራል። የአስፋጻሚው የበላይ አካል የአብላጫ ድምጽ ያገኘው ፓርቲ በሚያቀርበውና በምክር ቤቱ የሚሾም ጠቅላይ ሚኒስትር ይሆናል። ምክር ቤቱ በጠቅላይ ሚኒስትሩ የሚቀርቡለትን ሚኒስትሮች ይሾማል።

የምክር ቤቱ አባላት ተጠያቂነታቸው ለሕገ መንግሥቱ፣ ለመረጣቸው ሕዝብ እና ለሕሊናቸው ብቻ መሆኑን በመርሆ ደረጃ ሕገ መንግሥቱ አስቀምጧል። ምክር ቤቱ ከ550 ያልበለጠ አባላት ይኖሩታል።

ምክር ቤቱ እንደየትኛውም ፓርላማ ሦስት ኃላፊነቶች አሉበት - ሕግ የማውጣት፣ አስፈጻሚውን የመቆጣጠር እና የውክልና።

4.1.2. የፌደሬሽን ምክር ቤት⁵

ሁለተኛው ምክር ቤት የፌደሬሽን ምክር ቤት ነው። በተለመደው የፌደራል ስርዓት ሁለተኛው ምክር ቤት የክልሎች ውክልና ያለው ሲሆን የፌደሬሽን ምክር ቤት ግን ከዚህ በተለየ አባላቱ የክልሎች ሳይሆኑ የብሔር ብሔረሰብ እና ሕዝቦች ወኪል ናቸው። እያንዳንዱ ብሔር ብሔረሰብ እና ሕዝብ አንድ ተወካይ፣ ከአንድ ሚሊዮን በላይ የሕዝብ ቁጥር ያላቸው ደግሞ ባላቸው አንድ ሚሊዮን የሕዝብ ብዛት ተጨማሪ አንድ አንድ ተወካይ ይኖራቸዋል። ተወካዮቹ የክልል ምክር ቤቶች በሚያዘጋጁት ቀጥተኛ ምርጫ

4 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 54-60።
5 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 61-67።

ሊመረጡ ወይም በምክር ቤቱ በቀጥታ ሊላኩ ይችላሉ። ሕገ መንግሥቱ ከጸደቀ ጀምሮ ባለው አሰራር ተወካዮቹ በቀጥታ በክልል ምክር ቤቶች ሲላኩ ቆይተዋል።

ሕገ መንግሥቱ ብሔር ብሔረሰብ እና ሕዝቦችን “ሰፊ ያለ የጋራ ጠባይ የሚያንጸባርቅ ባህል ወይም ተመሳሳይ ልምዶች ያላቸው፣ ሊግባቡበት የሚችሉበት የጋራ ቋንቋ ያላቸው፣ የጋራ ወይም የተዛመደ ሕልውና አለን ብለው የሚያምኑ፣ የሥነ ልቦና አንድነት ያላቸውና በአብዛኛው በተያያዘ መልክእ ምድር የሚኖሩ ናቸው” በሚል በጥቅሉ የወል ትርጓሜ ሰጥቷቸዋል።

የፌዴሬሽን ምክር ቤት እንደ ብሔሮች ወኪልነቱ ካሉት ዋነኛ ስልጣኖቹ ውስጥ የብሔር ብሔረሰቦች እና ሕዝቦች ሉዓላዊ ሰልጣን መገለጫ የሆነውን ሕገ መንግሥት መተርጎም ነው። ከብሔር ብሔረሰብ እና ሕዝቦች ራስን በራስ የማስተዳደር መብት እና በክልሎች መካከል ካሉ ግንኙነቶች ጋር የተያያዙ ጉዳዮችም የፌዴሬሽን ምክር ቤት ስልጣን ናቸው።

የፌዴሬሽን ምክር ቤት በሕግ ማውጣት ውስጥ ሊሳተፍ የሚችልባቸው አጋጣሚዎች ሁለት ናቸው - የሕጎችን ሕገ መንግስታዊነት ማጣራት እና ሕግ የሚሹ የሲቪል ጉዳዮችን መለየት።⁶

የዚህ ጽሁፍ ይዘት በዋነኛነት ሕግ የማውጣት ሰልጣኑ ባለው የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት፣ በተለይም ሕግ በማውጣት ስልጣኑ እና በዚህ ስራው ውስጥ ስለሚኖር የሕዝብ ተሳትፎ ላይ የተወሰነ ይሆናል።

4.2. የሕግ አወጣጥ ሒደት

ሕግ ማውጣት በሚባልበት ጊዜ አዲስ ሕግ ማውጣት ብቻ ሳይሆን ነባር ሕጎችን ማሻሻል፣ መሻር ብሎም የዓለም አቀፍ ስምምነቶች ማጽደቅንም ይጨምራል። ኢትዮጵያ ከተለያዩ ሀገራት ጋር የምትገባቸው ስምምነቶች አስፈጻሚው ተደራድሮ ከፈርመ በኋላ የሀገሪቷ ሕግ እንዲሆኑ በምክር ቤቱ መጽደቅ እንዳለባቸው ልብ ይሏል። በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት የሚወጡ ሕጎች “አዋጅ” ይሰኛሉ።

የአስፈጻሚው አካል የሆኑት የሚንስትር መስሪያ ቤቶች ምክር ቤቱ በሚሰጣቸው ስልጣን አማካኝነት የሚወጡትን አዋጆች ለማስፈጸም የሚያግዛቸውን “መመሪያ” የሚሰኙ ሕጎች ያወጣሉ።

ጠቅላይ ሚንስትሩ እና ሚንስትሮቹን የሚያካትተው የሚንስትሮች ምክር ቤት ስልጣኑን ለመተግበር የሚያወጣቸው ደግሞ “ደንብ” ይሰኛሉ።

6 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 62(1) እና (8)።

4.2.1. ቅድመ-ምክር ቤት

ሀ) የሕግ ማመንጨት የሕግ መሠረት እና ሒደት

የፌዴራል ሕጎችን የማውጣት ዋና ስልጣን የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ሲሆን፤ ክልሎች የራሳቸውን ጉዳዮች በሚመለከት ሕግ የሚያወጡት በክልሎቻቸው ምክር ቤቶች (State Councils) ነው።

ሕግ በዋናነት የሚነጨው ከሚንስትር መስሪያ ቤቶች ሆኖ ወደ ሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት የሚላከው በሚንስትሮች ምክር ቤት በኩል ነው። የሚንስትሮች ምክር ቤት ጠቅላይ ሚንስትሩን እና ምክትል ጠቅላይ ሚንስትሩን ጨምሮ፤ ሁሉንም የሚንስትር መስሪያ ቤት ኃላፊዎች (ሚንስትሮች) የሚያካትት የአስፈጻሚው የበላይ አካል ነው። እያንዳንዱ የሚንስትር መስሪያ ቤት በየዘርፉ የመንግሥትን ፖሊሲ ለማስፈጸም የሚያስፈልገውን ሕግ ሊያመነጭ ይችላል። በ2011 በወጣ አዋጅ - 1097/11 አሰራ ዘጠኝ የሚንስትር መስሪያ ቤቶች ተቀቅረው በስራ ላይ ይገኛሉ።⁷ የሚንስትር መስሪያ ቤቶቹ የተናጠል እና የወል ኃላፊነት በዚህ አዋጅ ላይ ተዘርዝሯል። የሚንስትሮች ምክር ቤት ወደ ሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ረቂቅ ሕጎችን የማቅረብ ስልጣኑን የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 77(11) ሰጥቶታል። የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤትን አሰራር እና የአባላቱን ስነምግባር ለማስተዳደር በምክር ቤቱ የወጣው ደንብ ቁጥር 6/2008ም ሕግ የማንጨት መብት በዋናነት “የመንግሥት ተግባር” መሆኑንና በሚንስትሮች ምክር ቤት ማህተም ጸድቆ መምጣት እንዳለበት ይገልጻል።⁸

የሚንስትር መስሪያ ቤቶች የተቋቋሙበት እና የሚተዳደሩበት አዋጅ - 1097/2011 የሚንስትር መስሪያ ቤቶች ሕግ የማመንጨት ስልጣኑ እንዳላቸው ቢደነግግም የማመንጨት እና የማርቀቅ ሂደቱ ምን ሊመስል እንደሚገባ የሚያትተው ዝርዝር የለም። ይልቁንም ሕግ ስለ ማርቀቅና ማመንጨትን በተሻለ ዝርዝር የሚገኘው የሚንስትሮች ምክር ቤትን ስራ በሚመለከት ራሱ ጥቅምት 2 ቀን 2003 ዓ.ም.

7 የፌዴራል መንግሥት አስፈጻሚ አካላትን ስልጣንና ተግባር ለመወሰን የወጣ አዋጅ፤ አዋጁ ቁጥር 1097/11፤ ነጋሪት ጋዜጣ፤ ሕዳር 20፤ 2011 ዓ.ም.፤ ከዚህ በኋላ “የአስፈጻሚ ስልጣንና ተግባር አዋጅ እንደተሻሻለ” እየተባለ የሚጠቀስ)፤ አዋጁ በመስከረም 2014 ዓ.ም. አዲስ መንግሥት መቋቋሙን ተከትሎ የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት በመጀመሪያው ዓመት የመጀመሪያ ልዩ ስብሰባው ላይ የሚንስትር መስሪያ ቤቶቹን ወደ ሃያ ሁለት ያሕል አወቃቀር የቀየረ አዋጅ - አዋጅ ቁጥር 1263/2014 - አጽድቋል። አዋጁ ይህ መጽሀፍ ወደ ሕትመት ቤት እስከገባበት ጊዜ በነጋሪት ጋዜጣ አልታተመም።

8 የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤትን አሰራር እና የአባላቱን ስነምግባር ደንብ፤ ደንብ ቁጥር 6/2008፤ ጥር 13፤ 2008 ዓ.ም.፤ አንቀጽ 51(1)(4)፤ (ከዚህ በኋላ “የሕዝብ ተወካዮች የምክር ቤቱ ደንብ” እየተባለ የሚጠቀስ)።

ባወጣው ባለ 36 ገጽ ማንዋል ላይ ነው።⁹

በዚህ ማንዋል ላይ እንደተገለጸው፤

የፌዴራሉ መንግሥት ለሀገሪቷ ርዕሰ መስተዳድር በሚያቀርበው መሠረት፤ ሁለቱ ምክር ቤቶች ዓመታዊ ስራቸውን በሚጀምሩበት ቀን በዓመቱ ውስጥ ሊወጡ የታለሙ የሕግ አይነቶች፤ ሊወጡ ከታሰቡበት ቅድመ-ተዋረድ ጋር ለሕዝቡ ይቀርባል። እያንዳንዱ የሚንስትር መስሪያ ቤት ሕግ ስለሚያስፈልጋቸው ጉዳዮች በሚያቀርበው መሠረት የሚንስትሮች ምክር ቤት ውስጥ በሚገኝ የሕግ ጉዳዮችን የሚያማክር ቡድን የሕግ ማርቀቅ ስራው መቻል እንደሚካሄድ ጥናት አድርገው ይወስናሉ። ይህ ውሳኔም በሚንስትሮች ምክር ቤት ከጸደቀ በኋላ የማርቀቅ ስራው ይሰራል። የሚንስትር መስሪያ ቤቶቹ እንዲወጡላቸው የሚሹዋቸውን ሕጎች ቅድመ-ተከትልም ሆነ አዲስ ሕግ በማንኛውም ጊዜ ማቅረብ ይችላሉ።¹⁰

አስፈጻሚው ሕግ የማመንጨት ዋነኛው ባለመብት ቢሆንም ሌሎች ተቋማትና ግለሰቦችም - የምክር ቤቱ አፈ ጉባኤ፣ የምክር ቤቱ አባላት፣ ቋሚ ኮሚቴዎች እና የፓርላማ ቡድኖች - ሕግ የማመንጨት ስልጣኑ አላቸው።¹¹ በሌላ ሕጎች የተፈቀደላቸው ተቋማት በተለይም ለምክር ቤቱ ተጠያቂ የሆኑ እንደ ሰብዓዊ መብት ኮሚሽን እና እምባ ጠባቂ ተቋም ያሉ ተቋማትም በራሳቸው ጉዳይ ላይ ሕግ ሊያመነጨ ይችላሉ።¹²

ረቂቅ ሕጎች በአማርኛ እና በእንግሊዝኛ ተዘጋጅተው፤ የሕጉን አስፈላጊነት፣ ዓላማ፣ የፖሊሲ መነሻ፣ ይዘት፣ በሒደቱ ውስጥ የተሳተፉ አካላትና አስተያየታቸውን እና ሌሎች መረጃዎችን ያካተተ ማብራሪያ አብረዋቸው ይቀርባሉ።¹³

ሰ) ሕዝባዊ ተሳትፎ በአስፈጻሚው ሕግ ማመንጨት ስራ ውስጥ

የሚንስትር መስሪያ ቤቶች በተቋቋሙበት እና በሚተዳደሩበት አዋጅ - 1097/2011 የሚንስትር መስሪያ ቤቶች ሕግ የማመንጨት ስልጣኑ እንዳላቸው ከመግለጽ በዘለለ፤

9 የሚንስትሮች ምክር ቤት ውሳኔ፣ ጥቅምት 2 ቀን 2003 ዓ.ም.፣ አዲስ አበባ ኢትዮጵያ፣ (ከዚህ በኋላ “የጥቅምት 2003 ዓ.ም. የሚንስትሮች ምክር ቤት ውሳኔ” እየተባለ የሚጠቀስ፣ *Decision of the Council of Ministers*, October 13, 2003, Addis Abeba, Ethiopia, attached on On Center for International Legal Cooperation, Federal *Democratic Republic of Ethiopia: Comprehensive Justice System Reform Program, Baseline Study Report*, Annex 3, Ministry of Capacity Building, Justice System Reform Program Office, February, 2005.

10 ዝኒ ከማሁ።፤

11 የምክር ቤቱ ደንብ፣ አንቀጽ 50(2) ይመለከታል።

12 ዝኒ ከማሁ።።

13 የምክር ቤቱ ደንብ፣ አንቀጽ 50(8)።

የሕዝብ ተሳታፊ ስለሚደረግበት ሒደት ዝርዝር ገለጻ አይገኝም።¹⁴ ይልቁንም ስለ ሕዝባዊ ተሳትፎ የተሻለ ዝርዝር የሚገኘው ከላይ የተጠቀሰው፣ የሚስትሮች ምክር ቤት በ2003 ዓ.ም. ባወጣው የባለ 36 ገጽ ማንዋል ላይ ነው።¹⁵

ማንዋሉ የሕግ ማመንጨትን ሒደት ሲያትት፤

የሚንስትር መስሪያ ቤቶች የሚያስፈጽሟል ሕግ ሊወጣላቸው የሚያስፈልጋቸውን የፖሊሲ ዘርፎች ከለዩ እና ረቂቁ ከተዘጋጀ በኋላ፣ የሚንስትር መስሪያ ቤቶቹ ከተለያዩ አካላት ጋር ውይይት የማድረግ ኃላፊነት እንዳለባቸው ተቀምጧል። ረቂቅ ሕጎች በሚዘጋጁበት ጊዜ የውይይት አስፈላጊነት አብሮ ግምት ውስጥ የሚገባ ጉዳይ መሆን እንዳለበት ማንዋሉ ያስገነዝባል። የውይይቱ አስፈላጊነት፣ ረቂቁ ከሚዘጋጁበት ጊዜ ቀደም ብሎ መጠናት እና መታወቅ፣ እንዲሁም ለውይይት የሚያስፈልገው ጊዜ ሕጉን ለማርቀቅ ከሚያዘው ጊዜ ጋር ተጣጥሞ ሊቀመጥ ይገባዋል። የሚንስትር መስሪያ ቤቶቹ ረቂቅ ሕጎችን ሲያዘጋጁ ውይይቶችን ከሚንስትሮች ምክር ቤት፣ ሌላ የሚንስትር መስሪያ ቤቶች፣ ከሕግ ጉዳዮች ኮሚቴ ወይም መንግስታዊ ካልሆኑ ተቋማት ጋር ሊያደረጉ ይችላሉ። ይህ ብቻ ሳይሆን የሚንስትር መስሪያ ቤቶቹ ረቂቅ ሕግ ወደ ሚንስትሮች ምክር ቤት ከመላኩ በፊት ባለድርሻ ከሚሉት እና ከሰፊው ማህበረሰብ ጋር ውይይት ሊያደርጉ እንደሚችሉ በማኑዋሉ አንቀጽ 42(8) ላይ ተቀምጧል።¹⁶

4.2.2. የሕግ አማካሪ ጉባኤ - የሕግ መሠረት፣ መዋቅር እና ሕዝባዊ ተሳትፎ ሕጎችን በማርቀቅ ሒደት ውስጥ

ሀ) የጉባኤው መሠረት እና መዋቅር

የጠቅላይ ሚንስትር አብይ አህመድን (ዶ/ር) ወደ ስልጣን መምጣጥ ተከትሎ ከሚንስትር መስሪያ ቤቶች፣ እና በምክር ቤት ከተቋቋሙ ተቋማት በተጨማሪ ሕጋት የሚረቀቁበት ሌላ ስብስብ ብቅ ብሏል - የሕግ አማካሪ ጉባኤ የሚሰኝ። ለዓመታት የዘለቀውን ሕዝባዊ ተቃውሞ ተከትሎ በተደረገ የገዢው ፓርቲ ውስጣዊ የስልጣን ሽግግር ወደ መንበረ ስልጣኑ ብቅ ያሉት ጠ/ሚ አብይ በበዓለ ሲመታቸው ላይ ባደጉት ንግግር ቃል ከገቧቸው ነገር አንዱ የሀገሪቷን የዲሞክራሲ ባህል ማጎልበት እና የሰብዓዊ መብት ጥሰቶች ማቆም ነበር። ይህን ለማሳካት ከተወሰዱ እርምጃዎች ውስጥ አንዱ አፋኝ የሚባሉ ሕጋትን ማሻሻል ነው። አፋኝ የተባሉትን ሕጋት ለማሻሻል

14 የአስፈጻሚ ስልጣንና ተግባር አዋጅ እንደተሻሻለ።
15 የጥቅምት 2003 ዓ.ም. የሚንስትሮች ምክር ቤት ውሳኔ።
16 ዝኒ ኮሚሽን፣ አንቀጽ 42።

እንዲያግዝ፣ እና ሃገሪቷ ወደ ዲሞክራሲያዊ ስርዓት የምታደርገውን እርምጃ ለማገዝም የሕግ አማካሪ ጉባኤ የሚሰኘው የባለሙያዎች ስብሰብ ተቋቁሟል።

ጉባኤው የተቋቋመው በጠቅላይ ዓቃቢ ሕግ ስር በመመሪያ፣ 24/2010 ነው።¹⁷ ጉባኤው የተመሰከረላቸው የሀገሪቷን የሕግ ባለሙያዎች አካትቷል። የአማካሪ ጉባኤው ከተሰጠው ኃላፊነት እና አሰራሩ አንጻር በ1946 ዓ.ም. በቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ ተመስርቶ ስድስት ሰፋፊ የሕግ ጥራቶችን ካረቀቀው የሕግ አርቃቂ ኮሚሽን ጋር የሚያመሳስሉት አሉ።¹⁸ ጉባኤው የመንግሥት ፖሊሲዎችን ወደ ሕግ ከመመዘዘር በተጨማሪ የሚሻሻሉ ሕግጋትን ቅደም ተከትልም የማውጣት ስራ ይሰራል። ጉባኤው የተቋቋመው እና ተጠያቂነቱም ለጠቅላይ ዓቃቢ ሕግ ቢሆንም፣ ስራውን የሚሰራው ግን በገለልተኝነት እና በነጻነት ነው። አባላቱ በፍቃደኝነት እና ያለምንም ክፍያ ይሰራሉ። ተጠያቂነታቸው በዋነኛነት ለሙያቸው ቢሆንም በተለያዩ አጋጣሚዎች የጠቅላይ ዓቃቢ ሕግ ጣልቃ ገብነት መታየቱን የጉባኤው ጽ/ቤት ባለሙያዎች ይናገራሉ።¹⁹ ጉባኤው ስራውን የጀመረው በ13 አባላት ነበር።²⁰ አሁን ላይ በሒደት አሰራ ሁለት የስራ ቡድኖችን እና አንድ መቶ ስልሣ ሰባት ባለሙያዎች አካትቷል። የዚህ ጽሁፍ ጸሃፊ እስከሚያውቀው ጉባኤው ያረቀቃቸው ስድስት አዋጆች በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት የጸደቁ ሲሆን፣ አሰራ አንድ ረቂቃቸው ተጠናቀቆ ወደ ጠቅላይ ዓቃቢ ሕግ ተላልፋዋል። ሌላ ስድስት ደግሞ በመረቀቅ ሒደት ውስጥ ይገኛሉ።

ሰ) ሕዝባዊ ተሳትፎ በሕግ አማካሪ ጉባኤ ሕግ የማርቀቅ ስራ ውስጥ - የሲቪክ ማህበራት አዋጅ እንደማሳያ

ጉባኤው ሕግ የማርቀቁን ስራ በሚያካሂደበት ጊዜ ይመለከታቸዋል የሚላቸው አካላት ለማሳተፍ ጥረት ያደርጋል። ከዚህ ጽሁፍ ጸሃፊ ጋር ቃለ-መጠይቅ ያደረጉት እና የጉባኤውን አስተዳደሪያዊ ስራ (ጽ/ቤት) የሚመሩት የሕግ ባለሙያ እንደሚገልጹት በሕግ ማርቀቅ ሒደቱ ውስጥ የሚመለከታቸውን አካላት ለማሳተፍ የሚደረገው ጥረት በሦስት ደረጃ ይቀመጠሉ - በባለሙያ የስራ ቡድኖች ውስጥ ቀጥታ የማካተት፣ ጥሪ ከተደረገላቸው ጋር የሚደረጉ ውይይቶች እና በጉባኤው አባላት ቅርብ ክትትል የሲቪክ

17 ስለ ጉባኤው ljaac.gov.et ላይ ይመልከቱ። (በመስከረም 2014 ዓ.ም. የታየ)።
18 ስለ ጥራቱ ሕጎች አረቃቀቅ ከላይ በምዕራፍ አንድ፣ ንዑስ ምዕራፍ 1.2ን ይመልከቱ።
19 የዚህ ጥናት አካል በሆነ ውይይት ላይ አቶ ፋሲካ አለሙ የተባሉ የጉባኤው ጽ/ቤት የሕግ ባለሙያ የተናገሩት፣ በሕዝብ ተሳትፎ ላይ የተደረገ ውይይት፣ ጥር 15፣ 2013 ዓ.ም. ።
20 የመጀመሪያ የጉባኤው አባላት፣ ፕሮፌሰር ጥላሁን ተሾመ፣ ወ/ሮ መአካ አሸናፊ፣ ፕሮፌሰር ዘካሪያስ ቀንህ፣ አቶ ታምሩ ወንድምአገኘሁ፣ አቶ አሊ መሃመድ፣ አቶ ሊቁ ወርቁ፣ ዶ/ር ዘውድነህ በየነ፣ አቶ ሰለሞን አረዳ፣ ወ/ሮ ሰመሐል ጌታቸው፣ አቶ ታደለ ነገሾ፣ ወ/ሮ መሰረት ስደም፣ አቶ ማሞ ምህረቱ እና አቶ በላቸው መከራይ ነበሩ።

ተቋማት የሚያደራጁት የሕዝባዊ ተሳትፎ መድረኮች።²¹

የተለያዩ ሕግጋት በጉባኤው በሚረቀቁበት ጊዜ ከሕጉ ጋር ተያያዥነት ያላቸው ባለሙያዎች እና የሚመለከታቸው ባለድርሻ አካላት በቀጥታ በጉባኤው በሚመሰረቱ የስራ ኮሚቴ ውስጥ እንዲሳተፉ እንደሚደረግ የጉባኤው ጽ/ቤት ኃላፊ ይናገራሉ።²² እንደ ምሳሌ በመጀመሪያዎቹ ረድፍ ላይ ከተረቀቀው እና ለዓመታት ጨቋኝ እንደሆነ ሲተኝ የነበረውን የሲቪክ ማህበራት ምዝገባ እና አስተዳደር አዋጅን (621/2001) ያሻረው አዋጅ (1113/2011) ሲረቀቅ የቀድሞውን አዋጅ በመተካት የሚታወቁ ባለሙያዎች፣ ብሎም የተለያዩ የሲቪክ ማህበራትን ከሚያቅፍ ማህበር የተወከሉ ግለሰቦች በአርቃቂ የስራ ኮሚቴ ውስጥ አባል ነበሩ።

ሌላው ማህበረሰቡን እና የሚመለከታቸውን ባለድርሻ አካላት ለማሳተፍ የነበረው አካሄድ ጥሪ ከተደረገላቸው ግለሰቦች እና ተቋማት ጋር የሚደረጉ ውይይቶች ናቸው። የጉባኤው ጽ/ቤት ኃላፊ የሲቪክ ማህበራት አዋጁ የተረቀቀበትን ሒደት ያስታውሳሉ፤

በዚህ ሒደት ውስጥ በእያንዳንዱ ጉዳይ ላይ የሲቪክ ማህበራት ሃሳባቸው እንዲቀረጹ ተጋብዘው ነበር። ጥሪው የተደረገው በተለያዩ የግንኙነት አካሄዶች ሲሆን፣ የሲቪክ ማህበራቱ ዝርዝር እና አድራሻም ማህበራቱን የመመዘገብ እና የማስተዳደር ኃላፊነት ካለበት ኤጀንሲ ማግኘታቸውን ይናገራሉ። የውይይቱ አካሄድ በመጀመሪያ ስለ ረቀቁ ሕጉ የጉባኤው አባል በሆነ ባለሙያ ከቀረበ በኋላ፣ ከተሳታፊዎቹ ሃሳቦችን በማሰባሰብ ነው። በአካል ለማቅረብ ላልቻሉ በኢሜል መልእክት ሃሳባቸውን እንዲያቀርቡ እድሉ ተሰጥቷል። ነገር ግን የተሳተፉት የሲቪክ ማህበራት ሃሳባቸው ስለመካተቱ ወይ ስለመተወደባቸው የሚወያዩበት፣ ብሎም የሚያውቁበት መድረክ አልተዘጋጀም።²³

በጉባኤው ሕዝባዊ ተሳትፎ የሚካሄድበት ሌላኛው አጋጣሚ የሲቪክ ማህበራት በራሳቸው በሚያዘጋጁት ውይይት ነው። የሲቪክ ማህበራቱ በተለያዩ ቦታዎች፣ ከባለሙያ የስራ ቡድን አባል በሚሰጥ አቅጣጫ እና ቁጥጥር ሕዝባዊ ውይይቶች እንደሚካሄዱ፣ የሕግ አማካሪ ጉባኤው ከነበረበት የሰው ሃይል እና የገንዘብ እጥረት አንጻር ይህ አካሄድ እንደጠቀማቸው፣ በሒደቱ የሲቪክ ማህበራት ብቻ ሳይሆኑ የዓለም አቀፍ ድርጅቶች እና ለጋሽ ሃገራትም እንደተሳተፉ የጽ/ቤቱ ኃላፊ ያስረዳሉ።²⁴

21 ከዶ/ር አባድር ኢብራሒም፣ የጉባኤው ጽ/ቤት ኃላፊ ጋር የተደረገ ቃለ-መጠይቅ፣ መስከረም፣ 2012 ዓ.ም. (ከዚህ በኋላ “ቃለ-መጠይቅ ከዶ/ር አባድር ጋር” እየተባለ የሚጠቀስ)።
22 ዝኒ ከማሁ።
23 ዝኒ ከማሁ።
24 ዝኒ ከማሁ።

4.2.3. ረቂቅ ሕግ ወደ ምክር ቤቱ ከቀረበ በኋላ ያለው ሒደት²⁵

ረቂቅ ሕግ ወደ ምክር ቤት ከመጣ በኋላ ሦስት የንባብ ደረጃዎችን ሊያልፍ ይችላል። በመጀመሪያ ንባብ ሕጉን ያመነጨው አካል ቀርቦ ስለ ሕጉ ዓላማ እና ይዘት ለአባላቱ ማብራሪያ የሚሰጥበት ሲሆን ስለ አጠቃላይ ይዘቱ በቂ ውይይት ተደርጎበታል ተብሎ በአፈ ጉባኤው ሲታመን ወይም ሞሽን ቀርቦ ተቀባይነት ሲያገኝ ለዝርዝር ምርምራ ወደ ሚመለከተው ቋሚ ኮሚቴ ይመራል። ሞሽን ማለት በምክር ቤቱ ወይይት እንዲካሄድበት ወይም ውሳኔ እንዲሰጥበት በሚል በመንግሥት ወይም በምክር ቤት አባላቱ የሚቀርቡ የተለያዩ ጉዳዮች ማለት ነው። ምክር ቤቱ ካመነበት ወደ ቋሚ ኮሚቴ ሳይመራ ቀጥታ ወደ ሁለተኛ ንባብ ሊተላለፍም ይችላል።

በሁለተኛ ንባብ በተሻለ ዝርዝር ውይይት ይደረጋል። በመጀመሪያው ንባብ ረቂቅ ሕጉ የተመራለት ቋሚ ኮሚቴ ሪፖርት እና የውሳኔ ሃሳብ የሚያቀርብ ሲሆን በዚህ ላይ ዝርዝር ውይይት ተደርጎ፣ ወይይቱ በቂ መሆኑ ከታመነበት ድምጽ ይሰጥበታል ወይም ሪፖርቱና ውሳኔ ሃሳቡ ማሻሻያ ሞሽን ከቀረበበትና ተቀባይነት ካገኘ በድጋሚ ወደ ቋሚ ኮሚቴ ሊመራ ይችላል - በሁለተኛው ንባብ።

ሦስተኛ ንባብ የሚኖረው በሁለተኛው ንባብ ረቂቅ ሕጉ በድጋሚ ወደ ቋሚ ኮሚቴ ተመርቶ ከነበረ ሲሆን፣ ኮሚቴው በሚያቀርበው ሪፖርት እና የውሳኔ ሃሳብ ላይ ውይይት ተካሂዶ ውሳኔ ያሳልፋል። ውሳኔ የሚሰጠው መጀመሪያ አንቀጽ በአንቀጽ ድምጽ በመስጠጥ ሲሆን በመጨረሻም በረቂቅ ሕጉ ላይ አጠቃላይ ድምጽ ይሰጥበታል።

በመጨረሻ ረቂቅ ሕጎች ታትመው፣ የፕሬዝዳንቱ ፊርማ አርፎባቸው እና በነጋሪት ጋዜጣ ታትመው ሕግ ሆነው ይወጣሉ።

ነጋሪት ጋዜጣ፣ ስሙን በድሮ ጊዜ ሕጎች ሕዝቦች በተሰበሰቡባቸው የገበያ ቦታዎች ሲነገሩ የሰዎችን ትኩረት ለመሳብ ከሚመታ ነጋሪት ከሚባል የሙዚቃ መሳሪያ የተወሰደ ሲሆን፣ እንደ ቋሚ የሕጎች ማተሚያ ጋዜጣ ጥቅም ላይ መዋል የጀመረው በ1932 ዓ.ም. ነበር።²⁶ አፈሲላዊ ጋዜጣው ከተጀመረበት ጊዜ ጀምሮ ሕጎች በአማርኛ እና በእንግሊዝኛ ይታተሙበታል።

25 የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ደንብ አንቀጽ 2 (17-20) እና ክፍል ዘጠኝ ከአንቀጽ 49 እስከ 60 ያለውን ይመለከቷል።
26 አበራ ጀንበሬ የኢትዮጵያ የሕግና ፍትሕ አፈጻጸም ታሪክ፣ ገጽ 191።

ምዕራፍ ፮

የመረጃ ነጻነት እና ሕዝባዊ ተሳትፎ በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ሕግ የማውጣት ሒደት

5.1. የመረጃ ነጻነት- ሕጋዊ ዳራ

የመረጃ ነጻነት ከሦስቱ አንዱ ሃሳብን በነጻነት የመግለጽ የሰብዓዊ መብት አካል ነው። ሌላዎቹ ሁለቱ፤ ሃሳብን ያለማንም ጣልቃ ገብነት የመግለጽ እና አመለካከት የመያዝ መብቶች ናቸው። ይህ የሰብዓዊ መብት ኢትዮጵያ አባል በሆነችባቸው የዓለም አቀፍ ስምምነቶች እና በኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት ተደንግጎ ይገኛል። የዓለም አቀፍ የፖለቲካ እና የሲቪል መብቶች ቃልኪዳን አንቀጽ 9(2)፣ የአፍሪካ የሰብዓዊ እና ሕዝቦች መብት ቻርተር አንቀጽ 9 ብሎም የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 29 ዜጎች መረጃን የማግኘት መብት እንዳላቸው ያትታሉ።

የዜጎች ከመንግስታዊ ተቋማት መረጃ የማግኘት መብት የሕግ ፍልስፍናዊ መሠረቱን የሚያገኘው ተቋማቱ ካላቸው ሕዝባዊ ባህሪ እና የመረጃው ባለቤት አንጻር ነው። ይህም ማለት ተቋማቱ የሚኖሯቸው መረጃዎች የራሳቸው ሳይሆኑ፣ ዜጎችን በመወከል የያዟቸው ናቸው። ስለዚህ ዜጎች የሚጠይቁት የራሳቸውን መረጃ በመሆኑ ተቋማቱ በማንኛውም ጊዜ የማቅረብ ኃላፊነት ይኖርባቸዋል።¹

መረጃ የማግኘት ነጻነት እንደ ሰብዓዊ መብትነቱ መንግሥት ያለበት ኃላፊነት አንዱ “መብቱን ያለመጣስ” ሲሆን፤ ሁለቱ ደግሞ የማስፈጸም (ክልከላዎችን የመቆጣጠር) እና የሚሟሟት (መብቱ የሚተገበርበትን የሕግ እና ተቋማዊ ማእቀፍ የማኖር) ግዴታዎች ናቸው።

ዜጎች በሕግ ማውጣት ውስጥ ከሚኖራቸው ተሳትፎ አንጻር የመረጃ ነጻነት ሊታይ የሚችልባቸው አጋጣሚዎች ዜጎች ለተሳትፎ ጥሪ ሲደረግላቸው ለዝግጅት ከሚሰጣቸው ጊዜ እና የመረጃ ይዘት አንጻር ነው።

1 *Declaration of Principles on Freedom of Expression in Africa*, African Commission on Human and Peoples' Rights, 32nd Session, 17-23, 2002, Banjul, The Gambia, Section 4.1.

5.2. በሕገ ማወጣት ውስጥ ለሚደረገ ሕዝባዊ ውይይት መረጃ የሚሰጥበት ጊዜ

ለተሳታፊ የሚደረግ ጥሪ እና መረጃ መሰጠት ያለበት ከውይይቱ ቀደም ብሎ መሆን አለበት። ዜጎች ከባለሙያ ጋር መመካከርን ጨምሮ ለዝግጅት የሚያስፈልጋቸውን በቂ ጊዜ ማግኘት አለባቸው። መረጃን ቀደም ብሎ ማግኘት የተለያዩ ቡድኖችን የሚወክሉ የሲቪክ ማህበራትም ባለሙያ አማክረው፣ ከሚወክሉት ማህበረሰብም ጋር ተመካክረው እንዲዘጋጁ እና ጠቃሚ፣ ማህበረሰቡንም የሚወክል አስተያየት ይዘው እንዲመጡ ያግዛል። ይህም ዜጎች በተሻለ ስለሚወጣው ሕግ ግንዛቤ እንዲኖራቸው፣ ጠቃሚ ሃሳብ እንዲያጋሩና በሕግ አወጣጥ ሒደት ውስጥ ተገቢውን ተጽሕኖ እንዲያሳድሩ ያደርጋል።

ከውይይት በፊት ለዝግጅት የሚያስፈልገው ጊዜ ወጥነት ባይኖረውም፣ ከረቂቅ ሕጎች አዲስነት፣ ስፋት፣ እና ሕጉ በሀገር እና ማህበረሰቡ ላይ ከሚያመጣው ውጤት አንጻር መታየት ይኖርበታል።

በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት የረቂቅ ሕጉን የሚመለከቱ መረጃዎች በተለያዩ አማራጮች ለማሳወቅ መከራ ይደረጋል። ሰፊው ዜጋ በሕጎች ላይ ቀርቦ እንዲሳተፍ እና ሃሳቡን እንዲያቀርብ ጥሪ የሚደረገው በመንግሥት ሚዲያዎች ነው። ምክር ቤቱ በዋነኛነት በሀገሪቷ ተደራሽ የሆኑትን የኢትዮጵያ ቴሌቪዥን እና በ97.1. ኤፍ ኤም ላይ የሚደመጠውን ሬዲዎ የሚጠቀም ሲሆን፣ የተሳተፎ የማስታወቂያ ጥሪውም የሚተላለፈው ማህበረሰቡ ሊሰማው ይችላል ተብሎ በሚታሰብበት ሰዓት ሲሆን፣ ለሦስት ተከታታይ ቀናት ይተላለፋል።²

አብዛኛውን ጊዜ የሚዲያ ጥሪው የሚደረገው ከውይይቱ ከ3 እስከ 5 ቀናት በፊት መሆኑን፣ አንዴ ብቻ ከ10 ቀናት በፊት የሚዲያ ጥሪ መደረጉን የምክር ቤቱ የሚዲያ ዲያሪክተር ያስታውሳሉ።³ የምክር ቤቱ የሕዝብ ግንኙነት ዲያሪክተር እና የሕግ ባለሙያ ለውይይት ዝግጅት የሚሰጠው ጊዜ በቂ አለመሆኑን ከመግለጽ አይቆጠቡም።⁴ በሚያስገርም ሁኔታ የሚዲያ ዲያሪክተሯ የጥሪው ማስታወቂያ የሚነገርበት ጊዜ ሳይጠናቀቅ የውይይቱ ጊዜ የደረሰበት ጊዜ እንደነበረም ያስታውሳሉ።⁵ የቋሚ ኮሚቴዎች ወጥ የሆነ አካሄድ ከመሄድ ይልቅ ውይይት የሚደረግባቸው ረቂቅ ሕጎችን ጥልቀት፣ አዲስነት እና ከሚኖራቸው ውጤት አንጻር ለተሳታፊዎች ዝግጅት የሚሰጡትን ጊዜ ቢወስኑ ይመከራል።

2 ከምክር ቤቱ የሚዲያ ዲያሪክተር ወ/ሮ በረከት አዲስ ጋር የተደረገ ቃለ-መጠይቅ፣ 2013 ዓ.ም. (ከዚህ በኋላ “ቃለ-መጠይቅ ከምክር ቤቱ የሚዲያ ዲያሪክተር ጋር” እየተባለ የሚጠቀስ)።
3 ዝኒ ከማሁ።
4 ከምክር ቤቱ የሕዝብ ግንኙነት ዲያሪክተር አቶ ያኔቆብ ወልደሰማይት ጋር የተደረገ ቃለ-መጠይቅ፣ 2013 ዓ.ም. (ከዚህ በኋላ “ቃለ-መጠይቅ ከምክር ቤቱ ሕዝብ ግንኙነት ጋር” እየተባለ የሚጠቀስ) እና ከምክር ቤቱ የሕግ ባለሙያ ወ/ሪት ሃይማኖት ደበበ ጋር የተደረገ ቃለ-መጠይቅ፣ 2013 ዓ.ም. (ከዚህ በኋላ “ቃለ-መጠይቅ ከምክር ቤቱ የሕግ ባለሙያ” ጋር እየተባለ የሚጠቀስ)።
5 ቃለ-መጠይቅ ከምክር ቤቱ የሚዲያ ዲያሪክተር ጋር።

5.3. በሕግ ማውጣት ውስጥ ሰሚደረገው ሕዝባዊ ውይይት የሚሰጠው መረጃ ይዘት

ዜጎች በሕግ ማውጣት ሒደት ውስጥ ከመሳተፋቸው በፊት የሕጉን ረቂቅ እና ተያያዥ ሰነዶችን ቢያገኙ ይመክራል። መረጃ ከሚወጣው ሕግ ጋር የተያያዙ ጉዳዮችን ብቻ ሳይሆን የተሳትፎውን አካሄድ፣ ተሳትፎ የሚካሄድበትን ቀን እና ቦታም በግልጽ ማካተት ይኖርበታል።

ለተሳትፎ የሚደረግ ጥሪ ስለ ረቂቅ ሕጉ በቂ የሆነ መረጃ ማቀበል ይኖርበታል። ረቂቅ ሕጉን፣ ሕጉን ለማርቀቅ ምክንያት የሆኑ ኩነቶች እና በዝግጅት ጊዜ የነበሩ ሰነዶች በተወያዮች ቢገኙ የተሻለ ይሆናል።

በረቂቅ ሕጎች ላይ ለመወያየት ተሳትፎ የሚሆኑ ዜጎች፣ ከሕጉ አኳያ ባለድርሻ የሚባሉትን ጨምሮ በይዘቱ ላይ አጠቃላይ (እንደ ተቃውሞ ወይም ድጋፍ) እንጂ የጠራ፣ አንቀጽ በአንቀጽ አስተያየት ለመስጠት የሚያበቃ ግንዛቤ እንደማይኖራቸው የአንድ ሲቪክ ማህበር ኃላፊ ታዘብዋል።⁶ እንደ ማሳያም ከሚዲያ ጋር ተያያዥነት ያለው ረቂቅ ሕግ ላይ ጋዜጠኞችን ያሳተፈ ውይይትን፣ ብሎም የጸረ ሽብር አዋጅ ላይ በአዋጁ ያለአግባብ ተጠቂ የነበሩ ዜጎችን ያሳተፈ ውይይትን ያስታውሳሉ።⁷

ሀ) በሚዲያዎች የሚደረገው ጥሪዎች

የምክር ቤቱ የሕዝብ ግንኙነት ዲያሪክተር ለሕዝባዊ ተሳትፎ የሚደረገው ጥሪ ስለ ረቂቅ ሕጉ የሚሰጠው መረጃ ትንሽ መሆኑን በመግለጽ፣ የረቂቅ ሕጉ ዓላማ እና የሚኖረው ውጤት በአጭሩ ቢገለጽ የተሻለ እንደሚሆን ይናገራሉ።⁸

ከሚዲያ ጋር ውል በመዋዋል የተሳትፎ ጥሪዎቹ እንዲተላለፉ የሚያመቻቸው የምክር ቤቱ አካል ኃላፊ የሆኑት የምክር ቤቱ ጽ/ቤት የሚዲያ ዲያሪክተር በበኩላቸው የተሳትፎ ጥሪው ይዘት ውይይቱን የሚያዘጋጀው ቋሚ ኮሚቴ እንጂ የሚዲያ ክፍሉ ኃላፊነት እንዳልሆነ፣ ቋሚ ኮሚቴዎች ውይይት የሚካሄድበትን ረቂቅ አዋጅ እና ከየትኛው ጠቅላላ ጉባኤ እንደተመራ ያካተተ ደብዳቤ እንደሚልኩላቸው እና ይህንኑ በሚዲያ እንዲተላለፍ በቀጥታ እንደሚልኩ ይገልጻሉ።⁹

የአንድ ቋሚ ኮሚቴ ሊቀመንበር የሆኑ የፓርላማ አባል በሚዲያ በሚደረገው ጥሪ ላይ ስለ ረቂቅ አዋጆች ያለው ይዘት አነስተኛ መሆኑን አምነው፣ ግን ማህበረሰቡ በመጀመሪያ ንባብ በነበረው ውይይት ስለ ረቂቅ ግንዛቤ ስለሚያገኝ ይዘቱን ማስፋት

6 አቶ በፍቃዱ ሃይሉ፣ የመብቶች እና ዲሞክራሲ እድገት ማእከል ዲያሪክተር፣ የሕዝባዊ ተሳትፎ ላይ በነበረ ውይይት ላይ የተናገሩት፣ ጥር 14፣ 2013 ዓ.ም. ።
7 ዝኒ ከማሁ።
8 ቃለ-መጠይቅ ከምክር ቤቱ ሕዝብ ግንኙነት ጋር።
9 ቃለ-መጠይቅ ከምክር ቤቱ የሚዲያ ዲያሪክተር ጋር።

ተገቢ ነው ብለው እንደማያምኑ ይገልጻሉ።¹⁰ ነገር ግን ይህ አባባል ሁሉም ለመሳተፍ ፍላጎቱ ያላቸው እና ባለድርሻ አካላት የጠቅላላ ጉባኤውን ይመለከታሉ ከሚል ግንዛቤ የሚመነጭ ይሆናል። የተመረጡ እንጂ ሁሉም ጠቅላላ ስብሰባዎች በሚዲያ አለመተላለፋቸውም የሊቀ መንበሩን እይታ ጥያቄ ውስጥ ይከተዋል። የጠቅላላ ጉባኤ ውይይቶች የሚተላለፉበት አካሄድም ለሕዝባዊ ውይይት ዝግጅት ለማድረግ በሚያመች መልኩ አይሆንም።

ሰ) በምክር ቤቱ ድረ ገጽ

የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት የሕዝባዊ ተሳትፎ ጥሪዎችን በድረ ገጽ የማድረግ ልምዱ የለውም። ለተሳትፎ የሚያስፈልጉ ይዘቶችን ግን በድረ ገጹ ማግኘት እንደሚቻል ብዙዎች ይከራከራሉ። በጥናቱ ላይ ቃለ-መጠይቅ የተደረገላቸው የምክር ቤት አባላትም ሆኑ የምክር ቤቱ ጽ/ቤት ኃላፊዎች እና ባለሙያዎች ረቂቅ ሕጎች በምክር ቤቱ ድረ ገጽ ላይ ስለሚገኙ ከዚያ ላይ ተመልክቶ መዘጋጀት እንደሚቻል ይናገራሉ። ነገር ግን የምክር ቤቱ ድረ ገጽ (www.hopr.gov.et) የማይሰራበት ብዙ ጊዜ ነው። የምክር ቤቱ የኢንፎርሜሽን ቴክኖሎጂ ዲያሪክተር የምክር ቤቱ ድረ ገጽ በተለያዩ ጊዜያት ላለመስራቱ የቴክኒክ ጉዳይ ያነሳሉ፤ መፍትሄ በማፈላለግ ስራ ላይ መሆናቸውንም ያክላሉ።¹¹

ድረ ገጹ አለመስራቱ ብቻ ሳይሆን ሁሉም ረቂቅ ሕጎችም አይቀመጡም። የኢንፎርሜሽን ዲያሪክተሩ ሁሉም ረቂቅ ሕጎች ለምን በድረ ገጻቸው ላይ እንደማይቀመጡ ሲያስረዱ የቋሚ ኮሚቴዎች ረቂቅ ሕጎችን ስለማይልኩ ወይም ዘግይተው ስለሚልኩ መሆኑን ይገልጻሉ።¹² ረቂቅ ሕጎች እንደልብ በድረ ገጹ አለመገኘታቸው የተለያዩ አካላት ጥያቄ እንዲያቀርቡ ምክንያት መሆኑን የምክር ቤቱ የሕግ ባለሙያ ያስረዳሉ።¹³ በዚህም ምክንያት በቋሚ ኮሚቴዎች እና በኢንፎርሜሽን ቴክኖሎጂ የምክር ቤቱ ጽ/ቤት ክፍል መካከል በመመሪያ ላይ የተመሠረተ ወጥ የሆነ ግንኙነት ሊፈጠር ይችላል።

የምክር ቤቱ የፖሊሲ ጥናት ባለሙያም የምክር ቤቱ ድረ-ገጽ አለመስራት ጽ/ቤቱ የቴክኖሎጂ ባለሙያዎችን በመቅጠሩ መፍትሄ እንደሚያገኝ፤ ብሎም ረቂቅ ሕጎችን ብቻ ሳይሆን ከ1987 ዓ.ም. ጀምሮ የወጡ ሕጎችም ወደ ፊት በድረ ገጹ ላይ ሊገኙ እንደሚችሉ ይገልጻሉ።¹⁴

10 በሕግ ፍትሕ እና ዴሞክራሲ ስር ካለ ንኡስ ኮሚቴ አባል (ከ2007 ዓ.ም. እስከ 2014 ዓ.ም. ድረስ የምክር ቤት አባል የነበሩ)፣ አቶ አበበ ጎደቦ ጋር የተደረገ ቃለ-መጠይቅ (ከዚህ በኋላ “ቃለ-መጠይቅ ከአቶ አበበ ጋር” እየተባለ የሚጠቀስ)።
11 የምክር ቤቱ የኢንፎርሜሽን ቴክኖሎጂ ክፍል ዲያሪክተር አቶ ከረዩ ባናታ ጋር የተደረገ ቃለ-መጠይቅ፣ 2013 ዓ.ም.፣ ከዚህ በኋላ “ቃለ-መጠይቅ ከአቶ ከረዩ ጋር” እየተባለ የሚጠቀስ።
12 ዝኒ ከማሁ።
13 ቃለ-መጠይቅ የምክር ቤቱ የሕግ ባለሙያ ጋር።
14 አቶ ፋሲካ ጥላሁን በሕዝባዊ ተሳትፎ ላይ በተደረገ ውይይት።

እንደ ምክር ቤቱ የሕግ ባለሙያ አገላለጽ ደግሞ የውይይት ተሳታፊዎች ብዙውን ጊዜ ረቂቅ አዋጆች የሚደርሷቸው ለተሳትፎ በመጡበት ጊዜ እዛው በአዳራሹ ውስጥ መሆኑን ይገልጻሉ።¹⁵ ይህም የውይይት ተሳታፊዎች በቂ ዝግጅት አድርገው እና ተዘጋጅተው፣ ጠቃሚ ግብዓትም ይዘው እንዳይመጡ ምክንያት ይሆናል።

ሐ) በማህበራዊ መገናኛ ዘዴዎች¹⁶

በሀገሪቷ የኢንተርኔት ተጠቃሚ ቁጥር ማደጉን ተከትሎ የማህበራዊ ሚዲያዎች ተጠቃሚ በሀገሪቷ እየጨመረ ነው። የተለያዩ የመንግሥት ተቋማት የማህበራዊ ሚዲያዎችን የመጠቀም አዝማሚያ እያሳዩ ነው። የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት የማህበራዊ ሚዲያን ለመጠቀም እንዲችል የማህበራዊ ሚዲያን የሚያስተዳድር የራሱን ክፍል አቋቁሞ፣ የፌስ ቡክ፣ የትዊተር እና የዩቲዩብ የማህበራዊ ሚዲያ የትስስር ዘዴዎችን ይጠቀማል። ነገር ግን የሕዝባዊ ተሳትፎ ጥሪዎች በማህበራዊ ሚዲያዎች ላይ ሲገለጹ አይስተዋልም። ይልቁንም የጠቅላላ ጉባኤ ለዝርዝር ምርመራ ረቂቅ ሕጎችን ወደ ቋሚ ኮሚቴ ማስተላለፋቸውን ከአዋጁ ስም እንዲሁም ሕዝባዊ ውይይቶች ከተካሄዱ በኋላም እንደ ዜና ሆነው ይቀርባሉ።

መ) ሰባሰድርሻ አካላት ቀጥታ ጥሪዎች ሲደረጉ

በሚዲያ ከሚደረጉ ጥሪዎች ባሻገር ይመለከታቸዋል የሚባሉ አካላት በደብዳቤ እና በኢሜል በቀጥታ በቋሚ ኮሚቴዎች ጥሪ ይደረግላቸዋል። ይህንን ለማስፈጸም ሁሉም ባይሆኑም ብዙዎቹ ቋሚ ኮሚቴዎች የራሳቸው አፈሰሮች እንዳላቸው የምክር ቤቱ የሕግ ባለሙያ ይገልጻሉ።¹⁷ የሕግ፣ ፍትሕ እና ዲሞክራሲ ቋሚ ኮሚቴ የመገናኛ ብዙሃን ጉዳዮች ንኡስ ኮሚቴ ሰብሳቢ የሆኑ የምክር ቤቱ አባል ረቂቅ አዋጆች በደብዳቤ ለሚጠሩ በወረቀት፣ በኢሜል ለሚጠሩ ደግሞ የኮንፒዩተር ኮፒ እንደሚላክላቸው ያስረዳሉ።¹⁸

ቀጥታ የሚደረጉ ጥሪዎች - አነጻጻሪ ይጠራሉ?

ቋሚ ኮሚቴዎች ሕዝባዊ ውይይት ላይ ተሳትፎ እንዲደረግ በሚዲያ ጥሪ ከማድረጋቸው ባሻገር ይመለከታቸዋል የሚሏቸውን አካላት በራሳቸው በቀጥታ ጥሪ ያደርጋሉ። “ባለድርሻ አካላት እነማናቸው” የሚለው ወጥ የሆነ ምላሽ የለውም። ለዚህ ጽሁፍ ጥቅም ግን ሰፊ ብሎ ማናቸውም ባለሙያ የሆኑ ወይም ባለሙያ ያልሆኑ ግለሰቦች ወይም ቡድኖች ሆነው በሚወጣው ሕግ/ፖሊሲ ቀጥተኛ ተጠቂ የሆኑ ወይም በሒደቱ ላይ ለመሳተፍ ፍላጎት ያላቸውን አካላት አካትቶ ሊተረጎም ይችላል።

15 ዝኒ ከማሁ።
16 የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት የፌስ ቡክ እና የትዊተር የማህበራዊ መገናኛ ዘዴዎችን ይጠቀማል።
17 ቃለ-መጠይቅ ከምክር ቤቱ የሕግ ባለሙያ ጋር።
18 ከሕግ፣ ፍትሕ እና ዲሞክራሲ ቋሚ ኮሚቴ የመገናኛ ብዙሃን ጉዳዮች ንኡስ ኮሚቴ ሰብሳቢ ወ/ሮ ኬሚያ ጁነዲ (ከ2007 ዓ.ም. እስከ 2014 ዓ.ም. ድረስ የምክር ቤት አባል የነበሩ) ጋር የተደረገ ቃለ-መጠይቅ፣ 2013 ዓ.ም.፣ ከዚህ በኋላ “ቃለ-መጠይቅ ከወ/ሮ ኬሪያ ጋር” እየተባለ የሚጠቀስ)።

የቋሚ ኮሚቴ ለባለድርሻ አካላት ጥሪውን የሚያደርገው በደብዳቤ ወይም በኢሜል ሊሆን ይችላል። በቀጥታ ጥሪ የሚደረግለት ባለድርሻ አካላት እነማናቸው ለሚለው ግን ወጥ የሆነ አሰራር የለም። የአንድ ቋሚ ኮሚቴ ሊቀመንበር ለዚህ ጽሁፍ ጸሃፊ እንዳስረዱት ጥሪ የሚደረግላቸውን አካላት የመወሰን ኃላፊነቱ የቋሚ ኮሚቴው ሊቀመንበር እንደሆነ እና ከቋሚ ኮሚቴ ቋሚ ኮሚቴ ልዩነት መኖሩን ይገልጻሉ።¹⁹ የሌላ ቋሚ ኮሚቴ ሊቀመንበር በበኩላቸው የሚወጣውን ሕግ የሚያስፈጽሙ አካላት ዋነኞቹ ባለድርሻ አካላት መሆናቸውን እና ለነሱ ጥሪ እንደሚደረግላቸው ይገልጻሉ።²⁰ የሌላ ሶስተኛ ቋሚ ኮሚቴ ሊቀመንበር ደግሞ ብዙ ጊዜ በቋሚነት በቀጥታ የሚጠሩ ባለድርሻ አካላት መኖራቸውን ይገልጻሉ።²¹

በሌላ በኩል በጥናቱ ላይ ቃለ-መጠይቅ የተደረገላቸው ከመንግሥት ጋር ንክኪ የሌላቸው እና የብዙ ጊዜ ተሞክሮ ያላቸው የሲቪክ ተቋማት ኃላፊዎች በምክር ቤቱ ጥሪ እንደማይደረግላቸው ይገልጻሉ። በኦሮሚያ ክልል ለረዥም ጊዜ በልማት ስራዎች ላይ የሚንቀሳቀስ የሲቪክ ማህበር ዲያሪክተር የተቋሙ ኃላፊ ከሆኑ ጊዜ ጀምሮ በምክር ቤቱ በሕግ ላይ ውይይት እንዲደረግ በቀጥታ ጥሪ የቀረበላቸውን ጊዜ እንደማያስታውሱ ይገልጻሉ።²² በተመሳሳይ በሴቶች መብት ላይ የሚሰራ አንድ የሲቪክ ማህበር ዲያሪክተርም ተቋማቸው በምክር ቤቱ ጥሪ ተደርጎለት እንደማያውቅ ይገልጻሉ።²³ ለረዥም ዓመታት በኃይማኖት ዙሪያ የሚሰራ አንድ ሃገር በቀል የሲቪል ተቋም ኃላፊም ተመሳሳይ ሃሳብ ያቀርባሉ።²⁴ የውጪ ዜግነት ያለው ወላጅ አልባ ሕጻናትን በማሳደግ ስራ ላይ የተሰማራ አንድ የዓለም አቀፍ የሲቪክ ተቋምም በተመሳሳይ በቀጥታ ምክር ቤቱ ጥሪ አድርጎላቸው እንደማያውቅ ይገልጻሉ።²⁵ ከዚህም ማህበረሰቡን በአንድ በኩል እና መንግሥትን እና የንግድ ዘርፍ በሌላ በኩል የሚያገናኙ ድልድይ ተብለው የሚወሰዱት የሲቪክ ተቋማት እንደባለድርሻ አካላት ተገቢው ትኩረት እንደማይቸራቸው መረዳት ይቻላል።

19 ቃለ-መጠይቅ ከአቶ አበበ ጋር።

20 ቃለ-መጠይቅ ከወ/ሮ ኤሪያ ጋር።

21 ከሕግ፣ ፍትሕ እና ዴሞክራሲ ቋሚ ኮሚቴ ስር የሚገኝ ንኡስ ቋሚ ኮሚቴ ሰብሳቢ አቶ መልካሙ ደሬ (ከ2007 ዓ.ም. እስከ 2014 ዓ.ም. ድረስ የምክር ቤት አባል የነበሩ) ጋር የተደረገ ቃለ-መጠይቅ 2013 ዓ.ም. (ከዚህ በኋላ “ቃለ-መጠይቅ ከአቶ መልካሙ ጋር” እየተባለ የሚጠቀስ)።

22 ከሁንዴ ሀገር በቀል የሲቪል ማህበር ኃላፊ አቶ ዘገየ አስፋው ጋር የተደረገ ቃለ-መጠይቅ፣ 2013 ዓ.ም.፣ ስለ ሲቪል ማህበሩ ለማየት esap2.org.et ይመልከቱ፣ (በመስከረም 2014 የታየ)።

23 ከሲቲ ሀገር በቀል የሲቪል ማህበር ኃላፊ ወ/ሮ ዘርትሁን ተፈራ ጋር በተደረገ ቃለ-መጠይቅ፣ 2013 ዓ.ም.፣ ስለ ሲቪል ማህበሩ ለማየት Siiqqee.Org ይመልከቱ (በመስከረም 2014 የታየ)።

24 ከኢሻሱ ሀረግ በቀል የሲቪል ማህበር የተማሪዎች አስተባባሪ ወ/ሮ ማርያምስና በቀል ጋር የተደረገ ቃለ-መጠይቅ፣ 2013 ዓ.ም.፣ ስለ ሲቪል ማህበሩ ለማየት www.evasue.net ይመልከቱ (መስከረም 2014 ዓ.ም. የታየ)።

25 ከኢስ ኦ ኤስ የዓለም አቀፍ የብን አድራጎት ድርጅት የማህበራዊ ጉዳይ ኃላፊ አቶ አለማየሁ ሹመት ጋር የተደረገ ቃለ-መጠይቅ፣ 2013 ዓ.ም.፣ ስለ ሲቪል ማህበሩ ለማየት <https://www.soschildrensvillages.ca/ethiopia/sos-childrens-village-addis-abeba> ይመልከቱ (መስከረም 2014 ዓ.ም. የታየ)።

ምዕራፍ ፮

ውይይቶችን በሚዲያ ማስተላለፍ እና ስለ ፓርላማ ለማህበረሰቡ ማሳወቅ - በሕግ ማውጣት ውስጥ የሚኖር ሕዝባዊ ተሳትፎን ለማበረታታት

6.1. ውይይቶች በሚዲያ ማስተላለፍ

በሕግ ማውጣት ውስጥ ሕዝባዊ ውይይት ከሚካሄድባቸው ዓላማዎች ውስጥ መንግሥት ለሚያወጣቸው ሕጎች በቂ ማብራሪያ የሚሰጥበትን አጋጣሚ መፍጠር አንዱ ነው። በሕጎች ውስጥ የሚኖሩ የማህበረሰብ ተሳትፎ የመንግሥትን ተጠያቂነት ብሎም ግልጽነት ያረጋግጣል። ይህ ብቻ ሳይሆን ማህበረሰቡ በሕግ ማውጣት ሊደት ውስጥ በመሳተፍ አሻራውን ማሳረፉ ለሕጎች ቅብጦት እንዲቻራቸው፣ “የኔ ሕጎች ናቸው” ብሎ እንዲገባቸው ብቻ ሳይሆን በሕጎቹ የማስፈጸም ሊደት ውስጥም ከመንግሥት ጋር ትብብር እንዲያደርግ ያግዛል። ምክር ቤቶችን ጨምሮ የተለያዩ መንግስታዊ ተቋማትም በተሻለ በማህበረሰቡ እምነት እንዲጣልባቸውም ምክንያት ይሆናል። በነዚህ ምክንያት የቋሚ ኮሚቴን ስብሰባዎች ጨምሮ የተለያዩ የምክር ቤት ስብሰባዎች ግልጽ መሆን አለባቸው። ስብሰባዎች ለሚዲያዎች ብሎም ለተለያዩ አካላት ክፍት መሆን አለባቸው። የተሳትፎ ዋናው መሠረት ክፍትነት (openness) መሆኑን በጉዳዩ ላይ ጥናት ያደረጉ ጸሃፊዎች ይገልጻሉ።¹ ዝግ ስብሰባዎች የሚካሄዱት የተለዩ ሁኔታዎች ሲኖሩ ብቻ ነው።

በኢትዮጵያ በኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 58(5) ብሎም በሕዝብ ተወካዮች ምክር ደንብ አንቀጽ 17 ላይ ማንኛውም የምክር ቤቱ ስብሰባዎች በመርህ ደረጃ በግልጽ መደረገ እንደሚገባቸው ያስቀምጣሉ።² ዝግ ስብሰባዎች ሊካሄዱ የሚችሉት በምክር ቤቱ 1/3ኛ አባላት ወይም በአስፈጻሚው አካል ጥያቄው ቀርቦ ከግማሽ በላይ የምክር

1 Mikuli, Piotr, Kuca Grzegorz, *The Public Hearing and Law-Making Procedures*, Liverpool Law Review, Volume 37, 2016, p. 13፣ (ከዚህ በኋላ “Piotr and Grzegorz ስለ ምክር ቤት ሕዝባዊ ተሳትፎ” እየተባለ የሚጠቀስ)።
2 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 58(5) እና የምክር ቤቱ ደንብ አንቀጽ 17።

ቤቱ አባላት ከደገፉት ብቻ መሆኑን ሕገ መንግሥቱ ብሎም የምክር ቤቱ ደንብ አንቀጽ 18 ይገልጻል።³

የቋሚ ኮሚቴዎች የሚያዘጋጁባቸው ሕዝባዊ ውይይቶች ለሕዝቡ በቀጥታ ቢተላለፉ፣ የተነሱ ሃሳቦች እና የተያዙ ቃለ ጉባኤዎች በዜና መልክ ቢነገሩ ማህበረሰቡ በሒደቱ የተሻለ እምነት እንዲያደርግ፣ ለወደፊት ውይይቶችም ተሳትፎ እንዲደረግ ያበረታታል።

በኢትዮጵያ ባለው ልምድ አጠቃላይ ስብሰባዎች በቀጥታ የሚተላለፉት እየተመረጡ ነው። ከፋይናንስ ጋር የተያያዙ እና የሀገሪቷ ጠቅላይ ሚኒስትር የሚገኙባቸው ስብሰባዎች ብዙውን ጊዜ የሚዲያዎችን ቀልብ ይስባሉ። በቋሚ ኮሚቴ የሚዘጋጁ ሕዝባዊ ውይይቶችም በተመሳሳይ ረቂቅ ሕጎቹ ካላቸው የሕዝብ ትኩረት አንጻር ታይተው በሚዲያ እንደሚተላለፉ የምክር ቤቱ የሕዝብ ግንኙነት ኃላፊ⁴ ይገልጻሉ። እንደ ሕዝብ ግንኙነት ኃላፊው አገላለጽ ሚዲያዎች ሕዝባዊ ውይይቶችን እንዲዘገቡ ጥሪ ቢደርግላቸውም አብዛኛውን ጊዜ ትኩረት እንደማይሰጡ ይገልጻሉ። አክለውም ሚዲያዎች በሚመጡበት ጊዜም ተገቢ የሆኑ የውይይቱን ሃሳብ በጥልቀት ከመዘገብ ይልቅ “በዚህ አዋጅ ላይ ይህ የቋሚ ኮሚቴ ውይይት አደረገ” በሚል ብቻ የተገደበ፣ የውይይቶቹን ይዘት እና የተነሱ ሃሳቦችን ያጠቃልሉ ሪፖርቶች ሳይቀርቡ ይቀራሉ።⁵ የሕዝብ ግንኙነት ኃላፊው አክለውም የምክር ቤቱ ዋና ስራዎች በየሳምንቱ “በአዲስ ዘመን” ጋዜጣ ላይ እንዲታተሙ ከኢትዮጵያ ፕሬስ ድርጅት ጋር ስምምነት መኖሩን ይገልጻሉ።⁶

የአንድ ንዑስ ኮሚቴ ሰብሳቢ የሆኑ የምክር ቤቱ አባል በበኩላቸው ሚዲያዎች ለሕዝባዊ ውይይቶች ትኩረት እንደማይሰጡና ጥሪ ተደርጎላቸው እንደሚቀሩ፣ የሚመጡትም ተገቢውን ሽፋን እንደማይሰጡ፣ የሚጠሩት ሚዲያዎች ከመንግሥት ጋር ግንኙነት ያላቸው ብቻ በመሆናቸው የተመረጡ አጀንዳዎች ብቻ ለማህበረሰቡ እንዲገለጹ ምክንያት መሆኑን ያስረዳሉ።⁷

ምክር ቤቱ የራሱን የቴሌቪዥን ስርጭት የመጀመር እቅድ አለው። በ2012 ዓ.ም. የራሱን ሚዲያ የመጀመር እቅድ መያዙን የምክር ቤቱ አፈ ጉባኤ ከምክር ቤቱ

3 የምክር ቤቱ ደንብ፣ አንቀጽ 18።
4 ቃለ-መጠይቅ ከምክር ቤቱ የሕዝብ ግንኙነት ጋር።
5 ዝኒ ከማሁ።
6 ዝኒ ከማሁ።
7 ቃለ-መጠይቅ ከወ/ሮ ኬሚያ ጋር።

ዓመታዊ መጽሔት ጋር ባደረጉት ቃለ ምልልስ ቢገልጹም⁸ ይህ ሳይሆን ቀርቷል። ይህ የሚመለከተው ክፍል ኃላፊ የሆኑት የምክር ቤቱ የሚዲያ ግንኙነት ኃላፊ ምክር ቤቱ የራሱን የቴሌቭዥን ጣቢያ ለመጀመር ስራዎችን በማከናወን ላይ መሆናቸውን፣ በየአዳራሾች ውስጥ ቪዲዎ ለማስተላለፍ የሚረዱ እቃዎችን እየተገጠሙ እና ፕሮግራሞችም እየተሰሩ መሆኑን፤ እና በ2013 ዓ.ም. ውስጥ ለመጀመር ዓላማው እንደነበራቸው ይገልጻሉ።⁹ ምክር ቤቱ የራሱን ቴሌቭዥን መጀመሩ ተከትሎ የተለያዩ አጠቃላይ እና የቋሚ ኮሚቴ ስብሰባዎች በቀጥታ ስለሚተላለፉ በዚህ ረገድ ያለው ክፍተት እንደሚፈታ ቃለ-መጠይቅ የተደረገላቸው የምክር ቤቱ አባላትም ሆኑ የጽ/ቤቱ ኃላፊዎች ያምናሉ።

6.2. ማህበረሰቡን ስለ ምክር ቤቶች እና የተሳትፎ መብትና አካሄድ ማሳወቅ

ማህበረሰቡ በሕግ አወጣጥ ሂደት ውስጥ እንዲሳተፍ የፓርላማን እና እንደራሴን ምንነት፣ የተቋሙን አሰራር በተለይም በሕግ አወጣጥ ውስጥ ስለሚኖር የተሳትፎ አካሄድ ሊያውቅ ይገባል። ይህ ብቻ ሳይሆን ማህበረሰቡ የሕግ ማውጣት ጨምሮ በተለያዩ የመንግሥት ውሳኔዎች ውስጥ የመሳተፍ የሠብዓዊ መብት እንዳለው ጠንቀቆ ሊገነዘብ ይገባል። የፓርላማ አሰራር የማሳወቅ ኃላፊነት በዋናነት የምክር ቤቶች ቢሆንም ሌሎች መንግስታዊ የሆኑ ብሎም የሲቪክ ተቋማት የራሳቸው ድርሻ አላቸው። የተለያዩ ሃገራት ፓርላማዎች መረጃዎችን ከማቀበል በተጨማሪ ስለ ተቋማቸው ማህበረሰቡን ለማስተዋወቅ እንዲረዳቸው የሕዝብ ግንኙነት የሚባል ክፍል ያቋቁማሉ።

ዜጎች በመንግሥት ውሳኔዎች ውስጥ ስላላቸው የመሳተፍ መብት፣ ስለ ፓርላማ ብሎም በሕግ ማውጣት ውስጥ ሕዝባዊ ተሳትፎ ስለሚካሄድበት ሒደት ማህበረሰቡን ለማሳወቅ የተለያዩ አማራጮች ሊኖሩ ይችላሉ።

ሀ) በሥነ ዜጋ ትምህርት

ዜጎች ቀደም ብለው፣ ከልጅነታቸው ጀምረው ስለ ፓርላማ እየተማሩ ቢያድጉ ኃላፊነት የሚሰማቸው፣ ያገባኛል ባይ እና ሃገራዊ ውሳኔዎች ላይ የመሳተፍ ተነሳሽነት ሊኖራቸው ይችላል። የተለያዩ ሃገራት “ስለ ሀገሪያችን ያገባኛል” የሚል፣ ንቁ እና ተሳታፊ የሆነ ዜጋን ማፍራት ዓላማቸው አድርገው የሲቪክ የትምህርት ዘርፍ (በኢትዮጵያ

8 ፓርላማ፣ የ2011 ዓመታዊ መጽሔት፣ Message of the Speaker, Mr. Tadesse Chafo፣ ኢንፎርሜሽን ኮሚዩኒኬሽን ዳይሬክቶሬት፣ ቁጥር 24፣ ነሐሴ፣ 2011 ዓ.ም.፣ ገጽ 2 (ከዚህ በኋላ “የ2011 የምክር ቤት መጽሔት” እየተባለ የሚጠቀስ)።
9 ቃለ-መጠይቅ ከምክር ቤቱ የሚዲያ ዲያሪክተር ጋር።

የስነ ዜጋ ትምህርት የሚባለውን) ይሰጣሉ። መንግሥት በትምህርቱ ዘርፍ ፖሊሲን እንደሚያወጣ አካል ይህ ኃላፊነት አለበት።

የኢህአዴግን ወደ ስልጣን መምጣትን ተከትሎ የስነ ዜጋ ትምህርት በመጀመሪያ መሰጠት የጀመረው በ1985 ዓ.ም. ከ9ኛ ክፍል ጀምሮ ሲሆን ስሙም “የሥነ ዜጋ” የሚል ብቻ የነበረ ሲሆን፣ ከ1993 ዓ.ም. ጀምሮ ደግሞ ሌሎች የሁለተኛ ደረጃ ትምህርት ቤት ክፍሎችም እንደተቀላቀሉት እና ስሙም “የስነ ዜጋ እና ስነምግባር” በሚል እንደተስተካከል አቶ ሾኮ ያማዳ የተባሉ አጥኚ በስነ ዜጋ መማሪያ መጽሃፎች ላይ በሰሩት ጥናት ላይ ገልጸዋል።¹⁰

ነገር ግን የትምህርቱ ዘርፍ በተለያዩ ምክንያቶች በስነ ምግባር የታነጸ፣ ንቁ እና ተሳታፊ የሆነ ዜጋ የማፍራቱን ግብ ሳይመታ ቀርቷል። አቶ እንዳልካቸው ባዩ የተባሉ ተመራማሪ እንደሚገልጹት፣ የትምህርት ዘርፉ በይዘቱ በሀገር ውስጥ ከነቶች ላይ ብቻ በመወሰኑና አማራጭ የውጪ ተሞክሮዎችን ስለማያሳይ ብሎም በሒደቱ የሲቪክ ተቋማትን ስለማያሳትፍ በስልጣን ላይ ያለውን መንግሥት አመለካከት እና ፖሊሲ ከማሳወቅ የዘለለ አስተዋጾ እንዳይኖረው ሆኖአል።¹¹ አቶ እንዳልካቸው የሥነ ዜጋ ትምህርት በሃገሪቷ የዴሞክራሲ ግንባታ ላይ ስላለው አስተዋጾ በሰሩት ጥናት፣ ተማሪዎች በመርህ ከሚማሩት በተለየ የትምህርት ቤት አስተዳደሮች ዴሞክራሲያዊ አለመሆን፣ ፕላንም በመሰሉ ተማሪዎችን በማያሳትፉ አካሄዶች ትምህርቱ መሰጠቱ፣ የተማሩትን ለመተግበር የማያስችል ሃገሪቷ ያላት ደካማ የዴሞክራሲ ባህል፣ ያለው አነስተኛ የትምህርት ተደራሽነት እና ዓርአያ የሚሆኑ መምህራን መጥፋት ሌሎቹ የትምህርት ዘርፉ የታለመለትም በስነ ምግባር የታነጸ፣ ንቁ እና ተሳታፊ ዜጋ የማነጻ ግቡን እንዳይመታ ካደረጉት ከነቶች መካከል መሆናቸውን ይገልጻሉ።¹²

ስ) ምክር ቤቱ በሚያዘጋጃቸው ኩነቶች

ፓርላማዎች ስለ ፓርላማ፣ ሕግ አወጣጥ እና ሕዝባዊ ተሳትፎ የማስተማር ኃላፊነት አለባቸው። ፓርላማዎች በዘመቻ መልክ፣ በሚታተሙ ጽሁፎች፣ በሚዲያዎች ወይም በኢንተርኔት ብሎም ከሲቪል ማህበራት ጋር በቁርኝት ማህበረሰቡን ስለ ፓርላማ፣ ሕግ አወጣጥ እና ሕዝባዊ ተሳትፎ ለማሳወቅ ጥረት ሊያደርጉ ይችላሉ። ስለ ፓርላማ

10 Shoko Yamade, Domesticating Democracy? Civic and Ethical Education Textbooks in Secondary Schools in Democratizing Ethiopia, in Ed. J.H. Williams, (Re)Constructing Memory; School of Text Books and the Imagination, Sense Publication, 2004, p. 35-36.
11 Endalcachew Beyene, *Role of Civic and Ethical Education for the Development of Democratic Governance in Ethiopia: Achivment and Challenges*, Pacific Science Review, B: Humanities and Social Scinece, Vol. 2, 2016, p. 34-36.
12 ዝኒ ከማሁ።

ማህበረሰቡን የማሳወቅ ኃላፊነት ያለበት ዋነኛው ክፍል የሕዝብ ግንኙነት ነው። የኢትዮጵያ የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ጽ/ቤት የሕዝብ ግንኙነት ኃላፊ ምክር ቤቱ በዚህ ዘርፍ የሚሰራውን ስራ ሲያስረዱ፤ በተለያዩ ደረጃ እና ዘርፍ ያሉ ተማሪዎች ወደ ፓርላማው እየመጡ እንዲጎበኙና የተለያዩ ስብሰባዎችን ገብተው እንዲታዘቡ እንደሚመቻች ይገልጻሉ።¹³ ነገር ግን ተማሪዎቹ ከማየት በዘለለ ስለ ፓርላማ አሰራር ገለጻ የሚያገኙባቸው አጋጣሚዎች አናሳ መሆኑን አይሸሽጉም።¹⁴ የምክር ቤቱ የሚዲያ ግንኙነት ኃላፊ በበኩላቸው የኮቪድ-19 ወረርሽኝ ከመምጣቱ በፊት ተማሪዎች ቢያንስ በሳምንት አንድ ቀን ለግማሽ ቀን ያክል ምክር ቤቱን ይጎበኙ እንደነበር ያስታውሳሉ።¹⁵ ምክር ቤቱ ስለ ፓርላማውና አሰራሩ ማህበረሰቡን ከማስተዋወቅ ጋር በተያያዘ ከሚዲያ፣ ዩቲዩቲቭ፣ ብሎግ፣ ስኩፐርና ሌሎች ማህበራት ጋር ቋሚ እና ወጥ የሆነ ግንኙነት የለውም።¹⁶

ሐ) በምክር ቤቱ የቴክኖሎጂ ስካህዶች

የምክር ቤቱ ድረ ገጽ እንደ መረጃ ምንጭነቱ የምክር ቤቱን የስራ ድርሻ፣ ኃላፊነት፣ በዜጎች ላይ የሚኖረው ተጽዕኖ፣ እንዲሁም ዜጎች በፓርላማው ስራ ውስጥ እንዴት ተሳትፎ ሊያደርጉ እንደሚችሉ ሊያስቀምጥ ይገባል። የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ስለምክር ቤቱ ታሪካዊ አመጣጥ አጠር ካለ ገለጻ፣ የምክር ቤት አባላት እና ድርጅታዊ መዋቅር በዘለለ ዝርዝር የግንዛቤ ማስጨበጫ ይዘት አይገኝበትም። ይህ ብቻ ሳይሆን ድረ ገጹ (www.hopr.gov.et) የሚሰራበት ጊዜ አነስተኛ ነው።

ከድረ ገጹ በተጨማሪ ፓርላማዎች በማህበራዊ ድረ ገጾቻቸው ላይ ለተጠቃሚዎች ሳቢ በሆነ መልኩ ስለ ፓርላማው ሊያስተምሩ ይችላሉ። ነገር ግን የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ባሉት የፌስ ቡክ፣ የትዊትርም ሆነ የዩትዩብ የማህበራዊ ትስስር ገጾች ስለ ምክር ቤቱ እና አሰራሩ የሚያስዋውቁ ይዘቶች ሲካተቱ ብዙም አይስተዋልም።

ማህበረሰቡን ስለ ፓርላማ እና ሕዝባዊ ተሳትፎ የማሳወቅ ስራዎች በተቀናጀ መልኩ እየተሰሩ አለመሆኑን የሚያምኑት የምክር ቤቱ የሚዲያ ኃላፊ በበኩላቸው በቅርቡ 16 ያክል ፕሮግራሞችን ያካተተ የራሳቸው ሚዲያ በሚቋቋሙበት ጊዜ ምክር ቤቱ ማህበረሰቡን ስለ ምክር ቤቱ ለማሳወቅ የሚሰራው ስራ በተሻለ እንደሚካሄድ ያላቸውን ተስፋ ይገልጻሉ።¹⁷

13 ቃለ-መጠይቅ ከምክር ቤቱ ሕዝብ ግንኙነት ጋር።
14 ዝኒ ከማህ።
15 ቃለ-መጠይቅ ከምክር ቤቱ የሚዲያ ዲያሪክተር ጋር።
16 ቃለ-መጠይቅ ከምክር ቤቱ ሕዝብ ግንኙነት ጋር።
17 ቃለ-መጠይቅ ከምክር ቤቱ የሚዲያ ዲያሪክተር ጋር።

የምክር ቤቱ የሕዝብ ግንኙነት ኃላፊ በበኩላቸው ምክር ቤቱ ማህበረሰቡን ስለፓርላማው በማስተዋወቅ ላይ ክፍተት እንዳለ ገልጸው፣ ማህበረሰቡ ስለ ፓርላማው በዋነኛነት ሊገነዘብ የሚችለው ስራዎች እና ስብሰባዎች በየሚዲያዎች በሚተላለፉበት ጊዜ ብቻ እንደሆነ በመናገር፣ ከውጪ ሃገር ልምዶች እያጣቀሱ የተለያዩ ኩነቶችን በማዘጋጀት፣ የፓርላማ ሙዝየምን በማሰናዳት እና በቋሚነት ሳምንታዊ የሆኑ ስራዎችን በመስራት ስለ ፓርላማው እና የአሰራር ሒደቱ የማስተዋወቅ ሒደቶች ሊጎለብቱ እንደሚገባ ያምናሉ።¹⁸ ማህበረሰቡ በሕግ ማውጣት ውስጥ ተሳትፎ እንዲያደርግ ለሚደረጉለት ጥሪዎች ላለመሳተፉ ዋነኛ ምክንያት የግንዛቤ ማሳደጊያ ስራዎች እና ለመሆናቸው መሆኑን የምክር ቤቱ የሕዝብ ግንኙነት ኃላፊ ብሎም የዚህ ጽሁፍ አቅራቢ ያነጋገራቸው የምክር ቤት አባላት ያምናሉ።

18 ቃለ-መጠይቅ ከምክር ቤቱ ሕዝብ ግንኙነት ጋር።

ምዕራፍ ፯

በሕግ ማውጣት ውስጥ የሚደረጉ ሕዝባዊ ውይይቶች አካሄድ እና ውይይቶችን የሚያበረታቱ ጉዳዮች

7.1. ሕዝባዊ ውይይቶች መቻ ይካሄዳሉ?

በሕግ ማውጣት ውስጥ የሚደረጉ ሕዝባዊ ውይይቶች ብዙም ሳይቀድሙ ብሎም ሳይዘገዩ መካሄድ ይኖርባቸዋል።¹ በጣም ከቀደሙ፤ ማለትም የቋሚ ኮሚቴው ሕጉን ለመመርመር ከመቀበሉ በፊት ከሆነ በሕዝባዊ ውይይት የሚቀርቡ ሃሳቦች ዋጋ ያጣሉ፤ ምክር ቤቱም ግምት ውስጥ ሊከታቸው አይችልም። በተመሳሳይ ምክር ቤቱ በአዋጁ ላይ ድምጽ የሚሰጥበት የመጨረሻ ጊዜ ከደረሰ በኋላም ከሆነ በሕዝባዊ ውይይት ላይ የሚሰበሰቡ አስተያየቶች እንደ ግብዓት የመቆጠራቸው አጋጣሚ ይመነምናል።

በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት አሰራር ሕዝባዊ ውይይቶች የሚካሄዱት የቋሚ ኮሚቴዎች በሚያደርጉት ጥሪ እና በሚያዘጋጁት መድረክ ነው። ረቂቅ አዋጆች ከአጠቃላይ ስብሰባ ለቋሚ ኮሚቴዎች ከተመራላቸው በኋላ በመጀመሪያ የሚያደርጉት ረቂቅ ሕጉን ከላከው መንግስታዊ ተቋም ከሚመጣ ግለሰብ (አስረጂ) ጋር ውይይት ማድረግ ነው። ይህ ውይይት ብዙውን ጊዜ ለአንድ እና ሁለት ቀን እንደሚደረግ እና በዚህም ጊዜ ስምምነት ላይ ይደረሳል ተብሎ እንደሚታመን የምክር ቤቱ የሕግ ባለሙያ ለዚህ ጽሁፍ አቅራቢ ያስረዳሉ። ሕዝባዊ ውይይት (Public Hearing) የሚካሄደው ይህንን ተከትሎ ነው። የቋሚ ኮሚቴዎቹ ሕዝባዊ ውይይት ከማካሄዳቸው በፊት ከአስረጂዎች/ባለሙያዎች ጋር የሚመካከሩት ስለ ረቂቅ አዋጁ ቀድመው ግንዛቤ እንዲኖራቸው መሆኑን የጽሁፉ አቅራቢ ያነጋገሯቸው የአንድ ቋሚ ኮሚቴ ሊቀመንበር ይገልጻሉ።²

ከአስረጂ እና ባለሙያዎች ጋር የሚደረጉ ውይይቶች እንደሁኔታው ከሕዝባዊ ውይይት በፊት ወይም በኋላ ሊደረጉ እንደሚችሉ የምክር ቤቱ ደንብ አንቀጽ 167(4) ያስቀምጣል። የቋሚ ኮሚቴዎቹ ቀድመው ሕዝባዊ ውይይቱን ቢያካሂዱ ረቂቅ ሕጉን

1 “Piotr and Grzegorz ስለ ምክር ቤት ሕዝባዊ ተሳትፎ፣ ገጽ 11።

2 ቃለ-መጠይቅ ከወ/ሮ ኬሚያ ጋር።

ከላከው ተቋም ከሚመጡ አስረጃዎች (ሹመኛም ሆኑ ባለሙያዎች) ጋር በሚኖራቸው ምክክር ከሕዝባዊ ውይይት ያገኟቸውን ሃሳቦች የማቅረብ፣ የመሞገት እና በረቂቅ ሕጎች ውስጥ እንዲካተቱ የመወትወት እድሉን ይሰጣቸዋል። ነገር ግን የቋሚ ኮሚቴዎች አስረጃዎችን በማንኛውም ጊዜ ጠርተው ማነጋገር ስለሚችሉ ከአስረጃዎች ጋር የሚደረገው ውይይት ከሕዝባዊ ተሳትፎ በኋላ መሆን አለበት የሚለው ክርክር ሚዛን እንደማይደፋ የምክር ቤቱ የፖሊሲ ጥናት ባለሙያ ይከራከራሉ።³ የቋሚ ኮሚቴዎች የሚላክላቸውን ረቂቅ ሕግ ለመመርመር የሚኖራቸው ጊዜ ሃያ የስራ ቀናት ብቻ (በአፈ ጉባኤው ሊራዘም የሚችል)⁴ መሆኑ ግን በተደጋጋሚ አስረጃዎችን ለመጥራት በቂ ጊዜ ሊኖር የማይቻልበትን አጋጣሚ ሊፈጥር ይችላል። ይህ ጊዜ ከሕጎች ስፋት፣ አዲስነት፣ የተሳታፊዎች መጠን፣ እና የመሳሰሉት አንጻር መሆን ሲገባው፣ ወጥ መሆኑ ዋነኛ ተግዳሮት መሆኑን የምክር ቤቱ የሕግ ባለሙያ የነበራቸውን ተሞክሮ በማጣቀስ ይገልጻሉ።⁵

ከሕዝባዊ ውይይቶች በፊት ስለ ረቂቅ አዋጆች ግንዛቤ ለማግኘት በምክር ቤቱ ካለ ወይም ከውጪ ከሚመጡ ባለሙያዎች ጋር ምክክር ማድረግ ይቻላል። እንደ ምክር ቤቱ የሕግ ባለሙያ ቋሚ ኮሚቴዎች ረቂቅ አዋጅ እንደተላክላቸው ወደ ምክር ቤቱ ባለሙያዎች እንደሚልኩ እና ሃሳብ እንደሚጠይቁ፣ ለአስረጃዎች የሚቀርቡ ጥያቄዎችም እንደሚዘጋጁ ይገልጻሉ።⁶ ነገር ግን ለባለሙያዎቹ የሚሰጠው ጊዜ አጭር መሆኑን፣ የምክር ቤቱ ጽ/ቤትም የባለሙያ አጥረት እንዳለበት እና ቋሚ ኮሚቴዎች የውጪ ባለሙያዎችን የመጋበዝ ልምዱም እንደሌላቸው የፅ/ቤቱ የሕግ ባለሙያ ይገልጻሉ።⁷

7.2. ሕዝባዊ ውይይቶች እንዴት ይካሄዱ?

መድረኮቹ የሚመሩት ውይይቱን በጠራው ቋሚ ኮሚቴ ሊቀመንበር ነው። የቋሚ ኮሚቴው ሊቀመንበር መድረኩን ከክፈቱ በኋላ፣ ረቂቅ ሕጉን ካቀረበው መንግስታዊ ተቋም የመጣ አስረጃ ስለ ረቂቅ ሕጉ አስፈላጊነት እና ዋና ዋና ይዘት አጭር ማብራሪያ ከተሰጠ በኋላ ተሳታፊዎች ሃሳብ የማቅረብ እድሉ እንደሚሰጣቸው የምክር ቤቱ ደንብ አንቀጽ 167(1) ይገልጻል። ይህንን ተከትሎም ተሳታፊዎች አስተያየት እና ጥያቄ

3 አቶ ያእቆብ ጥላውን፣ የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት የፖሊሲ ጥናት ባለሙያ፣ የዚህ ጥናት አካል በሕዝባዊ ተሳትፎ ላይ በተደረገ ውይይት ላይ የተናገሩት፣ ጥር 14፣ 2013 ዓ.ም. (ከዚህ በኋላ “አቶ ያእቆብ በሕዝባዊ ተሳትፎ ውይይት ላይ” እየተባለ የሚጠቀስ)

4 የምክር ቤቱ ደንብ፣ አንቀጽ 57።

5 ወ/ሪት ሃይማኖት ደበበ፣ የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት የሕግ ባለሙያ፣ የዚህ ጥናት አካል በሆነ በሕዝባዊ ተሳትፎ ላይ በተደረገ ውይይት ላይ የተናገሩት፣ ጥር 14፣ 2013 ዓ.ም. (ከዚህ በኋላ “ወ/ሪት ሃይማኖት በሕዝባዊ ተሳትፎ ውይይት ላይ” እየተባለ የሚጠቀስ)

6 ቃለ-መጠይቅ ከምክር ቤቱ የሕግ ባለሙያ ጋር።

7 ዝኒ ከማሁ።

ካቀረቡ በኋላ አስረጃዎች/ባለሙያዎች በቀረቡ አስተያየቶች ላይ ሃሳብ ይሰጡበታል። ተከትሎም ሁለተኛ ዙር ጥያቄ እና አስተያየት ቀርቦ አስረጃ/ባለሙያዎች በድጋሚ ምላሽ ሊሰጡ እንደሚገባ የምክር ቤቱ ደንብ አስቀምጧል።

በተግባር ተሳታፊዎች ስማቸውን እና የመጡበትን ቦታ ከገለጹ በኋላ ከአስረጃው ተጨማሪ ማብራሪያ ሊጠይቁ ወይም ሃሳባቸውን ሊያቀርቡ እንደሚችሉ፣ ስብሰባው በሁለቱም ወገን ለሚደረግ ውይይት ክፍት መሆኑን፣ ብሎም በጊዜ ምክንያት ሃሳቦች ሳይነሱ የሚተወበት አጋጣሚ አለመኖሩን የቋሚ ኮሚቴዎቹ ሊቀ መናብርት ይገልጻሉ።⁸ ነገር ግን በዝግጅት ማነስ ወይም የማይመለከታቸው ግለሰቦች ለመድረኩ በመሰየማቸው ምክንያት ሃሳቦች “ተደበስብሰው” የሚታለፉባቸው ጊዜዎች መኖራቸውን የምክር ቤቱ ፅ/ቤት የሕግ ባለሙያ ይገልጻሉ።⁹

7.3. ሕዝባዊ ውይይቶች ለምን ያህል ጊዜ ይካሄዱ?

ሕዝባዊ ውይይቶች በአንድ ረቂቅ ሕግ ላይ በቂ ናቸው ተብሎ እስከሚታመንባቸው ብሎም በቂ ባለድርሻ አካላት እና የተለያዩ ዜጎች ተሳትፈውበታል ማለት እስከሚቻልበት ጊዜ ሊደረጉ ይገባል። በሕዝባዊ ውይይት ላይ የሚመጡ ተሳታፊዎች በጊዜ እጥረት ሃሳባቸውን ሳይገልጹ መመለስ የማይገባቸው ቢሆንም፣ ሕዝባዊ ውይይቶች ሕጎችን ከመውጣት ማንተት፣ አላስፈላጊ መዘግየትም መፍጠር የለባቸውም።¹⁰ ሁለቱ መቻቻል አለባቸው።

በኢትዮጵያ ስላለው አሰራር የምክር ቤቱ የሚዲያ ዲያሪክተር ሲያስረዱ ብዙውን ጊዜ ሕዝባዊ ውይይቶች የሚደረጉት ለ1 ጊዜ ብቻ ሲሆን፣ ሕጉ የተለየ ትኩረት የሚሰጠው ከሆነ ሁለተኛ ውይይት ሊዘጋጅ ይችላል።¹¹ የምክር ቤቱ ደንብ አንቀጽ 167(3) ቋሚ ኮሚቴዎች ከባለሙያ፣ አስረጃም ሆነ ከሕዝብ ጋር የሚያደርጉት ውይይት እንደሁኔታው በተደጋጋሚ ሊደረግ እንደሚችል ይገልጻል። የአንድ ቋሚ ኮሚቴ ሊቀመንበር ውይይቶቹ ከአንድ ጊዜ በላይ፣ ለሁለት እና ሦስት ጊዜ ሊካሄዱ የሚችሉባቸውን አጋጣሚዎች ሲያስረዱ፣ የታሰበውን ያሕል ቁጥር ተሳታፊ ካልተገኘ (የመጡትን በመበተን እና ሌላ በመጥራት)፣ የተጠበቁ ባለድርሻ አካላት ካልመጡ እና ኮሚቴው ያገኘው ግብዓት በቂ ነው ብሎ የማያምን ከሆነ እንደሆነ ይገልጻሉ።¹² የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ተሳታፊዎች በማጣት ሕዝባዊ ውይይቶች በድጋሚ መጥራታቸው በተለያዩ ጊዜያት

8 ለምሳሌ ቃለ-መጠይቅ ከአቶ አበበ ጋር።
9 ወ/ሪት ሃይማኖት ደበበ በሕዝባዊ ተሳትፎ ላይ በተደረገ ውይይት።
10 Piotr and Grzegorz ስለ ምክር ቤት ሕዝባዊ ተሳትፎ፣ ገጽ 11።
11 ቃለ-መጠይቅ ከምክር ቤቱ የሚዲያ ዲያሪክተር ጋር።
12 ቃለ-መጠይቅ ከአቶ አበበ ጋር።

የሚሰሙ ዜናዎች ናቸው።¹³ ባለሙያዎች ብሎም የሲቪክ ተቋማት ሕጎች ከወጡ በኋላ ትችት ከማቅረብ ይልቅ በሕዝባዊ ውይይቶች ላይ የመሳተፍ ተነሳሽነታቸውን ማሳደግ እንዳለባቸው የአንድ ቋሚ ኮሚቴ ሊቀመንበር ይመክራሉ።¹⁴

በቂ ተሳታፊ እና ግብአት አልተገኘም ከሚለው በተጨማሪ፣ ተደጋጋሚ ውይይቶችን ለማድረግ ግምት ውስጥ መግባት የሚኖርባቸው ረቂቅ ሕጎች ካላቸው ስፋት፣ አዲስነት፣ በዘርፉ ላይ ከሚገኙ ባለሙያዎች ብዛት ብሎም በማህበረሰቡ ላይ ከሚኖራቸው ውጤት አንጻር ሊሆን እንደሚገባ ጸሃፍት ያስረዳሉ።¹⁵

በኢትዮጵያ ተሞክሮ የሕዝባዊ ውይይቶች በተደጋጋሚ ሊደረጉ ይገባል የሚለው የሚወሰነው በቋሚ ኮሚቴ ሊቃነ መናብርት እና አባላት እውቀት እና ውሳኔ ላይ ብቻ በመመስረት ነው። ከዚህ ይልቅ ውይይቶች በተደጋጋሚ ሊጠሩ የሚችሉባቸው ምክንያቶች በምክር ቤቱ ደንብ ላይ ቢጠቀሱ፣ በተሻለም ወጥ የሆነ አሰራር ቢዘረጋ የተሻለ ይሆናል።

7.4. አስተያየቶችን ለመቀበል ያለ ተነሳሽነት

ማህበረሰቡ፣ የሲቪክ ተቋማትም ሆኑ የተለያዩ ባለድርሻ አካላት በቋሚ ኮሚቴ በሚጠሩ ሕዝባዊ ውይይቶች ላይ ተሳትፎ የሚያደርጉት የሚሰጡባቸው አስተያየቶች ግምት ውስጥ ይገባሉ የሚል እምነት ሲኖራቸው ነው። የፓርላማ ሕዝባዊ ውይይቶች የሚካሄዱት ለይስሙላ፣ ሒደቱ ቅቡልነት እንዲያገኝ ነው የሚሉ ችትቶች በየትኛውም ሀገር የሕግ ማውጣጥ ስርዓት ውስጥ ይነሳሉ።

በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ማህበረሰቡ በሚደረጉ ጥሪዎች ላይ ላለመገኘቱ እና ለመሳተፍ ተነሳሽነት የሌለው በዋነኛነት አስተያየቱ ግምት ውስጥ ይገባል የሚል እምነት ስለሌለው መሆኑን የዚህ ጽሁፍ አቅራቢ ያነጋገራቸው የምክር ቤቱ አባላት እና የምክር ቤቱ ጽ/ቤት የስራ ኃላፊዎች ይስማማሉ።

በምክር ቤቱ በሚካሄዱ ሕዝባዊ ውይይቶች ውስጥ የቋሚ ኮሚቴ አባላት ብሎም ረቂቅ ሕጎቹን የሚያመጡት ተቋማት የተሳታፊ አስተያየቶችን ምን ያህል ግምት

13 ለምሳሌ የፌዴራል ፍርድ ቤቶች አዋጅን (የፌዴራል ፍርድ ቤቶች አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 1234/2012፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ ሚያዚያ 28፣ 2013) በሚመለከት የጠቅላይ ፍርድ ቤት ፕሬዚዳንት ወ/ሮ መአዛ አሸናፊ ያደረጉት ቃለ ምልልስ፣ አንዳንድ ነገሮች፣ ሸገር ሬዲዮ፣ ጳጉሜ 5፣ 2012፣ በተጨማሪም ሪፖርትር ጋዜጣ፣ ለረቂቅ ሕጎች በሚዘጋጁ የቃለ-መጠይቅ መድረኮች ተሳታፊዎች አለመገኘታቸው ፓርላማን አሳሰበው፣ ጥር 9፣ 2012 ዓ.ም. ።

14 ቃለ-መጠይቅ ከወ/ሮ ኬሚያ ጋር።

15 Emina Nuredinoska and Katerina Hadzi-Miceva, *Transparency and Public Participation in Law Making Processes, Comparative Overview and Assessment of the Situation in Macedonia*, Final Draft Skopje, October 2010. (ከዚህ በኋላ “ኤሚኒያ እና ካትሪና ግልጽነት እና ሕዝባዊ ተሳትፎ” እየተባለ የሚጠቀስ)።

ውስጥ ይከታተሉ የሚለው አጠያያቂ ነው። እንደ ምክር ቤቱ የሕግ ባለሙያ አገላለጽ በቋሚ ኮሚቴዎች ዘንድ “...አስፈጻሚውን ጫን ብሎ ያለመጠየቅ...የሚቀርበውን ሁሉ የመቀበል” ችግር አለ።¹⁶ ለዚህ ዋነኛ መገለጫው ደግሞ የምክር ቤቱ መቀመጫዎች እና የመንግሥት መዋቅር በአንድ የፖለቲካ ግንባር - የኢትዮጵያ ሕዝባዊ አብዮታዊ ዲሞክራሲያዊ ግንባር (ኢሕአዴግ) - እና እህት ድርጅቶቹ ቁጥጥር ውስጥ መቆየቱ ነው። ግንባር በባህሪው አብዮታዊ ዲሞክራሲ በሚል ርእዮተ ዓለም የተቃኘ፣ የግራ ዘመም ፖለቲካ አራማጅ ነበር። ለዚህም ዋነኛው መገለጫው የውስጥ ዲሞክራሲ (Centralized Democracy) እና የፓርቲ ዲሲፕሊን ነበር። ይህም ማለት በፓርቲ ውስጥ በሚኖር የውስጥ ውይይት የመጨረሻ ውሳኔ ያገኘ ጉዳይ፣ የፓርቲ አባል እና የምክር ቤት አባል በሆኑ ግለሰቦች ሊተኙ፣ ተቃራኒ አቋም ሊያዘቡትም አይችልም። በዚህም ምክንያት የፓርቲው አባላት የሆኑ የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት አባላት ፓርቲያቸው የመሠረተው መንግሥት የሚያመነጩቸውን ሕጎች የመተቸት አዘማኒያ አያሳዩም። በሕዝባዊ ውይይት ጊዜ የሚቀርቡ ሃሳቦች ከሕግ አመንጨው የተለዩ ከሆኑ የቋሚ ኮሚቴዎቹ እንዳይቀበሉ የፓርቲያቸው አካሄድ አይፍቅድም። በዚህም ምክንያት የምክር ቤቱ አባላት ተጠያቂነታቸው ሕገ መንግሥቱ እንደሚደነግገው “ለሕዝቡ፣ ለሕገ መንግሥቱ እና ለሕሊናቸው ነው ወይስ ለፓርቲያቸው?”¹⁷ የሚሉ ጥያቄዎች ሲነሱ ኖረዋል። የምክር ቤቱ የፖሊሲ ጥናት ባለሙያም እንደሚገልጹት የቋሚ ኮሚቴ አባላት ለሚወክሉት ሕዝብ ይጠቅማል ከሚል ይልቅ የፖለቲካ ፓርቲያቸውን ፍላጎት ሲያስቀድሙ ይስተዋላል።¹⁸

ይህ አዘማኒያ የፖለቲካ ተቃውሞዎችን ተከትሎ በግንባር ውስጥ ባሉት ድርጅቶች መካከል ልዩነት ሲፈጠር መላላት አሳይቷል።¹⁹ ተከትሎም በግንባር ውስጥ በተደረገ የስልጣን ሽግግር ዐብይ አህመድ (ዶ/ር) የግንባር ሊቀመንበር እና የሀገሪቷ ጠቅላይ ሚኒስትር ሆነው ብቅ ያሉ ሲሆን ኢሕአዴግ እንዲፈርስም ሆኖአል። የአንድ ቋሚ ኮሚቴ ሊቀመንበር የፓርቲው አካሄድ የምክር ቤቱ አባላት እንደ ግለሰብ አቋም እንዳይዙ ያደርጋቸው እንደነበር አይሸሽጉም።²⁰ ነገር ግን፣ እንደ ቋሚ ኮሚቴዎ ሊቀመንበር አገላለጽ ጠ/ሚ ዐብይ አህመድ (ዶ/ር) ወደ ስልጣን ከመጡ እና ኢሕአዴግን

16 ወ/ሪት ሃይማኖት ደበበ በሕዝብ ተሳትፎ ላይ በተደረገ ውይይት።
17 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 54(4)።
18 አቶ ያአቆብ ጥላሁን በሕዝባዊ ተሳትፎ ውይይት ላይ።
19 ለምሳሌ - የአስቸኳይ ጊዜ አዋጅ ተቃውሞ ቢገጥመውም በምክር ቤቱ ፀደቀ፣ ቢ.ቢ.ሲ. አማርኛ፣ <https://www.bbc.com/amharic/43255638> (ጥቅምት 2014 ዓ.ም. የታየ)፣ መጋቢት 24፣ 2010 ዓ.ም. ይመልከቱ።
20 ቃለ-መጠይቅ ከወ/ሮ ኬሚያ ጋር።

አፍርሰው የብልጽግና ፓርቲን²¹ ከመሰረቱ በኋላ ይህ እንደተለወጠ እና በረቂቅ አዋጆች ላይ የጠለቀ ውይይት እንደሚደረግ፣ በሕዝባዊ ውይይቶች ላይ የሚነሱ ሃሳቦችም እንደሚካተቱ ይገልጻሉ።²² አክለውም ረቂቅ ሕግ ከሚያቀርቡ ተቋማት ለሚመጡ አስረጃዎችም የተለያዩ ጥያቄዎች እንደሚቀርብላቸው እና ረቂቅ ሕጎች ከመጽደቃቸው በፊት እንደሚሻሻሉም ይገልጻሉ።²³

7.5. እውቅና እና ማበረታቻ

ተጠያቂነት ሊሰፍን የሚችለው ብሎም ተሳታፊዎች እምነት የሚያድርባቸው ቋሚ ኮሚቴዎች የቱን አስተያየት ግምት ውስጥ እንደከተቱ እና እንደተወ፣ ከምክንያት ጋር ለተሳታፊዎች ሲያሳውቁ ነው።²⁴ አስተያየት ሰጪዎች ሀሳባቸውን ብቻ ገልጸው መቅረት አይኖርባቸውም። በየነጥብ ተለይቶ ማድረግ ባይቻልም ጠቅለል ተደርጎ ግምት ውስጥ የገቡ እና ያልገቡ አስተያየቶች ለተሳታፊው ሊነገሩ ይችላሉ። ጊዜው በቂ ከሆነ ሕዝባዊ ውይይቶቹ በተካሄዱበት መድረክ ወይም ሌላ መድረክ ተጠርቶ ሊደረግ ይችላል። ይህ በተሳታፊዎች እምነት እንዲያድር ብቻ ሳይሆን፣ በተሳታፊዎች እና ሕዝባዊ ውይይት በሚያዘጋጁት ቋሚ ኮሚቴዎች መካከል ያለው ትብብር እንዲጠነክርም ምክንያት ይሆናል። በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ባለው ልምድ ግን ይህን የማድረግ አካሄድ የለም።²⁵ ሃሳቦች ከቀረቡ በኋላ ይመዘገባሉ እንጂ ተቀባይነት ማግኘቱ ወይም አለማግኘቱ አይገለጽም።

ሌላው በተደጋጋሚ ተሳታፊ ለሆኑ ግለሰቦች እና ተቋማት እውቅና እና ማበረታቻ መስጠት ነው። ይህ ግለሰቦች እና ተቋማቱ በድጋሚ ተሳትፎ እንዲያደርጉ ያበረታታል። የአንድ ቋሚ ኮሚቴ አባል ግን ለሀገር በተለያዩ ዘርፎች ላይ አስተዋጾ ላደረጉ እንጂ በሕግ የማውጣት ሒደት ውስጥ ላለ አስተዋጾ ማበረታቻ የሚሰጥበት አጋጣሚ አለመኖሩን ይገልጻሉ።²⁶ የሌላ ቋሚ ኮሚቴ ሊቀመንበርም ማበረታቻን እንደአማራጭ ወስደውት እንደማያውቁ ግን ጥሩ አካሄድ መሆኑን እና ግምት ውስጥ መግባት እንደሚገባው ይገልጻሉ።²⁷

21 የብልጽግና ፓርቲ የተቋቋመው ለዓመታት የተካሄደ ሕዝባዊ ተቃውሞ ተከትሎ ሲሆን፣ ሕውሃትን ሳይጨምር አሁንም እና እህት ድርጅቶች ተቀላቅለው የፈጠሩት የፖለቲካ ፓርቲ ነው። ብልጽግና ፓርቲ በ2013 ዓ.ም. በተደረገ ሀገራዊ ምርጫ አብላጫ የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት መቀመጫን አሸንፎ መንግስት መስርቷል።

22 ቃለ-መጠይቅ ከወ/ሮ ኬሚያ ጋር።

23 ዝኒ ከማሁ።

24 ኤሚኒያ እና ካትሪና ግልጽነት እና ሕዝባዊ ተሳትፎ፣ ገጽ 28።

25 ቃለ-መጠይቅ ከአቶ አበበ ጋር።

26 ዝኒ ከማሁ።

27 ቃለ-መጠይቅ ከወ/ሮ ኬሚያ ጋር።

7.6. በውክልና ስራ ጊዜ በሕግ ስለማውጣት የሚኖር ተሳትፎ

ምክር ቤቶች ያላቸው ስራ በሦስት ደረጃ ይቀመጣል - ሕግ የማውጣት፣ አስፈጻሚውን የመቆጣጠር እና የውክልና። የውክልና ስራ የምክር ቤት አባላት የመረጣቸውን እና የሚወክሉት ማህበረሰብ ጥቅም እና ፍላጎት የሚያስጠብቁበት ሒደት ነው። የምክር ቤቱ አባላት የሚወክሉትን ማህበረሰብ ፍላጎት ከሚሰበሰቡበት አካሄድ አንዱ ደግሞ በየጊዜው የሚያደርጉት ጉብኝት አንዱ ነው። ምክር ቤቱ አባላቱ የሚወክሉትን ማህበረሰብ የሚያገኙበትን አካሄድ የማመቻቸት ሃላፊነት እንዳለበት በደንቡ ላይ ተደንግጓል።²⁸ ምክር ቤቱ ባለው አሰራር እረፍት በሚሆንበት የካቲት እና ሐምሌ ወር ላይ ላይ አባላቱ የወክላቸውን ማህበረሰብ እንዲያገኙ ያመቻቻል። የምክር ቤቱ አፈ ጉባኤ አባላቱ የውክልና ስራቸውን እንዲሰሩ ለማስቻል ከመራጮቻቸው ጋር ለሚያደርጉት ግንኙነት በምክር ቤቱ “ተጨማሪ ጥረቶች” እንደሚያስፈልጉ አልሸሽጉም።²⁹ የ2012 ዓ.ም. ስራ ላይ የምክር ቤቱ አመታዊ መጽሔት እንደሚገልጸው የምክር ቤቱ አባላት ከመራጮቻቸው ጋር የሚገናኙበት አካሄድ አነስተኛ መሆኑን በማመልከት፣ ለዚህም ምክንያት “የደህንነት እና ሌሎች” መሆናቸውን ይገልጻል።³⁰ መራጮቻቸውን የሚገኙት ትንሽ አባላት ሪፖርትም በጊዜው ተዋቅሮ ተይዞ ወደ ‘ሚመለከታቸው የመንግሥት ተቋማት እንደማይላክ፣ ብሎም የቋሚ ኮሚቴዎችም እንደማይጠቀሙት ይገልጻል።³¹

የምክር ቤቱ አባላት መራጮቻቸውን ለማግኘት በሚሔዱበት ጊዜ ሕግ ሊወጣ/ሊሻሻል ስለሚችሉበት ጉዳይ፣ ወደ ምክር ቤቱ የቀረቡ ሕጎችም ላይ ያላቸውን አስተያየት ሊሰበሰቡ እና በቋሚ ኮሚቴ ብሎም በንባብ ጊዜዎች ወደ ምክር ቤቱ ሊያቀርቡት ይችላሉ።

ከዚህ ጽሁፍ ጸሃፊ ጸሃፊ ጋር ቃለ-መጠይቅ ያደረጉ አንድ የቀድሞ የምክር ቤት አባል (ከ1997 እስከ 2002 አባል የነበሩ) እና የፖለቲካ ፓርቲ ሊቀመንበር እንደሚገልጹ እሳቸው መራጮቻቸው ጋር ሲያነጋግሩ በሔዱባቸው አጋጣሚ የነበረባቸው ዋነኛ ተግዳሮቶች የክልል እና የወረዳ የጸጥታ ሃይሎች የሚያደርጉ ጫና ነበር።³² ጫናው በምክር ቤቱ አባላት፣ በተሳታፊዎቹ ላይ የተገደበ ብቻ ሳይሆን አዳራሽ በሚያቀርቡትም ላይ እንደነበር ያስታውሳሉ፣ ፕሮፌሰር መረራ ጉዲና።

የምክር ቤቱ የሕዝብ ግንኙነት ሃላፊ የፓርላማ አባላት መራጮቻቸውን በሚያገኙበት ጊዜ ስለ ሕጎች ውይይት የሚያደርጉበት አጋጣሚ አለመኖሩን ይገልጻሉ።³³ የአንድ ቋሚ

28 የምክር ቤቱ ደንብ፣ አንቀጽ 4(1)(ረ)።
29 የ2011 የምክር ቤት መጽሔት፣ ገጽ 2።
30 ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 17።
31 ዝኒ ከማሁ።
32 ከፕሮፌሰር መራራ ጉዲና (ከ1997 ዓ.ም. እስከ 2002 ዓ.ም. ድረስ የምክር ቤት አባል የነበሩ) ጋር የተደረገ ቃለ-መጠይቅ፣ 2013 ዓ.ም. ።
33 ቃለ-መጠይቅ ከምክር ቤቱ ሕዝብ ግንኙነት ጋር።

ኮሚቴ ሰብሳቢ እና አባል ስለ ሕግ ከመራጮቻችን ጋር መነጋገር የመንግሥት እንጂ የኛ ኃላፊነት አይደለም በሚል ይከራከራሉ - አክለውም ባላቸው ልምድ መራጮችን የምናነጋግራቸው ስለ መሰረተ ልማት እና መልካም አስተዳደር መሆኑን ይገልጻሉ።³⁴

የሌላ ቋሚ ኮሚቴ አባል በበኩላቸው ውይይቱ ስለ ልማት፣ ደህነት፣ መልካም አስተዳደር እና የመሳሰሉት ቢሆንም፤ ውይይቱ በአፈ ጉባኤ በኩል ወደ መንግሥት ስለሚላክ አዲስ ሕግ እንዲመነጭ ምክንያት እንደሚሆኑ፣ ብሎም ወደ ቋሚ ኮሚቴዎችም ስለሚላኩ በረቂቅ ሕጎች ውይይት ጊዜ ግምት ውስጥ እንደሚገቡ ይገልጻሉ።³⁵

34 ቃለ-መጠይቅ ከወ/ሮ ኬሪያ እና አቶ አበበ ጋር።

35 ቃለ-መጠይቅ ከአቶ አበበ ጋር።

ምዕራፍ ፲

ሲቪል ማህበራት በኢትዮጵያ - ታሪካዊ ዳራ፣ የሕግ መሠረት፣ እና በፓርላማ የሕግ ማውጣት ስራ ውስጥ የሚኖራቸው ሚና

8.1. የሲቪል ማህበራት ምንነት

ሁሉን የሚያስማማ የሲቪል ማህበራት ትርጉም ለማግኘት አስቸጋሪ ነው። ከቦታ ቦታ እና ከጊዜ ጊዜ፣ ብሎም ከተለያዩ ርዕዮተ አለሞች አንጻር የተለያዩ ትርጉሞች ሲሰጡት ቆይቷል - የሲቪል ማህበር። ነገር ግን የሲቪል ማህበር እንደ ተደራጃ ተቋምነቱ ካለው ቦታ እና ዓላማ አንጻር ለመረዳት ይቻላል። የሲቪል ማህበር ከመንግሥት ብሎም ለትርፍ ከተቋቋመ የንግድ ተቋማት የተለየ ነው። የሚቋቋምበት ዓላማ የአባላቱን፣ ወይ የተለዩ ማህበረሰብ ክፍሎችን ወይም የአጠቃላይ ማህበረሰቡን ፍላጎት እና/ወይም እሴት ለማረጋገጥ ሊሆን ይችላል። በዚህም ምክንያት የሲቪል ማህበራት ማህበረሰቡን በአንድ በኩል እና መንግሥትን እና የንግድ ዘርፍ በሌላ በኩል የሚያገናኙ ድልድይ ተብሎ ይወሰዳሉ።

8.2. የሲቪል ማህበራት የሕግ መሠረት

የሲቪል ማህበራት ሕልውናቸውን የሚያገኙት “የመደራጀት መብት” ከሚባል የሰብዓዊ መብት ነው። ይህ የሰብዓዊ መብት መሠረታዊ የሰው እሴት ተደርጎ የዓለም አቀፍ እውቅና የተቸረው፣ እና በተለያዩ የዓለም አቀፍ ስምምነቶች ብሎም በሀገራት ሕገ መንግስቶች ውስጥ የተካተተ ነው። ኢትዮጵያን ጨምሮ አብዛኛዎቹ የዓለም ሃገራት አባል የሆኑበት የዓለም አቀፍ የፖለቲካ እና የሲቪል መብቶች ቃል ኪዳን አንቀጽ 22 ላይ ማናቸውም የስምምነቱ አባል ሃገራት ዜጎች በሠራተኛ ማህበራት የመታቀፍን ጨምሮ ለሕጋዊ ዓላማ የመደራጀት መብት እንዳላቸው ያስቀምጣል።¹ የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥትም ዜጎች ሕጋዊ ዓላማ ላለው ማናቸውም አይነት ጥቅም መደራጀት

1 ICCPR, አንቀጽ 22፣ ድንጋጌው እንደሚከተለው ይነበባል፡
Everyone shall have the right to freedom of association with others, including the right to form and join trade unions for the protection of his interests.

እንደሚችሉ መብት ሰጥቷል።²

በኢትዮጵያ የሲቪል ማህበራትን በዝርዝር የሚያስተዳድር ሕግ ለመጀመሪያ ጊዜ የወጣው ቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ የሀገሪቷን የሕግ ስርዓት ለማዘመን ስድስት ጥራዝ ሕጎችን ወደ ሃገሪቷ ባስገቡበት ጊዜ ነበር።³ ከስድስቱ ጥራዝ ሕጎች አንዱ የሆነው እና በ1952 የወጣው የፍትሃ ብሔር ሕግ በርእስ 3 ክፍል 2 ላይ የሲቪል ማህበራት የሚያስተዳድሩ ድንጋጌዎች አካትቷል።⁴ በመቀጠልም የሲቪል ማህበራት ስለሚመዘገቡበት አካሄድ በ1958 ዓ.ም. ደንብ ወጥቶ ነበር።

ከዚህ በኋላ የሲቪል ማህበራትን ለማስተዳደር የወጣው ሕግ እ.ኤ.አ በ2001 ዓ.ም. (አዋጅ ቁጥር 621) ሲሆን የሲቪል ድርጅቶች ለመመዘገብ እና ለማስተዳደር ራሱን የቻለ የኤጀንሲ መስሪያ ቤት ተቋቁሞ ሲሰራ ነበር።⁵ ይህ አዋጅ ለአመታት ዘርፉን ለማቀጨጭ ጥቅም ላይ መዋሉ ሲነገርለት ቆይቷል።⁶ የሲቪል ማህበራት የሀገር ውስጥ እና የውጪ ዜግነት ያላቸው በሚል የሚከፍለው ይህ አዋጅ፤ የሀገር አቀፍ የሲቪል ማህበራት ከውጪ ለጋሾች የሚያገኙት ገንዘብ ከአጠቃላይ በጀታቸው 10 በመቶ እንዳይበልጥ የተጣለው ገደብ አንዱ ዘርፉን አፋኝ ለመሆኑ የሚያሳይ ነጥብ ተደርጎ ይነሳ ነበር። ሌላው የሚነሳው ነጥብ የውጪ ዜግነት ያላቸው የሲቪል ማህበራት በልማት ላይ እንጂ በፖለቲካዊ አራማጅነት ስራዎች ውስጥ እንዳይሳተፉ የሚጥለው ገደብ ነበር። መንግሥት ለዚህ ያነሳ የነበረው ክርክር ፖለቲካ ለዜጎች ብቻ የሚተው ጉዳይ መሆኑን እና የውጪ ዜግነት ያላቸው የሲቪል ማህበራት ከፖለቲካ ጋር በተያያዘ ያሉ ስራዎች ላይ ሊሳተፉ አይገባም የሚል ነበር። የሲቪል ማህበራት አስተዳደርያዊ ወጪ ከአጠቃላይ በጀታቸው 30 በመቶ መብለጥ እንዳይኖርበት የተቀመጠው ክልከላም በሲቪል ማህበራቱ ዘንድ ቁጣን የቀሰቀሰ ነበር። የሲቪል ማህበራትን የሚመዘገበው እና የሚቆጣጠረው የመንግሥት የኤጀንሲ መስሪያ ቤት ስለ ምዝገባ እና ፍቃድ ስረዛ የነበረው የተለጠጠ ስልጣን እና ውሳኔውም በፍርድ ቤት የማይከለስ መሆኑም ሌላው የሕጉን ጨቋኝነት ለማሳየት የሚነሳ ጉዳይ ነበር።

2 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት፣ አንቀጽ 31፣ ድንጋጌው እንደሚከተለው ይነበባል፤ ማንኛውም ሰው ለማንኛውም ዓላማ በማጎበር የመደራጀት መብት አለው። ሆኖም አግባብ ያለውን ሕግ በመጣስ ወይም ሕገ መንግሥታዊ ስርዓት ለማፍረስ የተመሰረቱ ወይም የተጠቀሱትን ተግባራት የሚኖሩም ድርጅቶች የተከለከሉ ይሆናሉ።

3 ስለ ጥራዝ ሕጎች እና አወጣጣቸው ከላይ ንኡስ ምዕራፍ 1.5ን ይመልከቱ።

4 የፍትሃ ብሔር ሕግ ቁጥር 165፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት፣ አዲስ አበባ ኢትዮጵያ፣ 1956፣ ርእስ 3 ቁጥር 2 ይመለከታል።

5 የበጎ አድራጎት ድርጅቶችና ማህበራትን ለመመዘገብ እና ለማስተዳደር የወጣ አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 621/2001፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ የካቲት 6፣ 2001 ዓ.ም. ።

6 ለምሳሌ Aalen, Lovise and Tronvoll, Kjetil, *The End of Democracy? Curtailing Political and Civil Rights in Ethiopia*, Review of African Political Economy, Vol. 36, No. 120, 2009, p. 199-202. ይመልከቱ።

ለዓመታት የዘለቁ ሰላማዊ ብሎም በሃይል የታጀቡ ሕዝባዊ ተቃውሞችን ተከትሎ በኢሕአዴግ ውስጥ በተደረገው የስልጣን ሽግሥት አብይ አህመድ (ዶ/ር) ወደ ድርጅቱ ሊቀመንበርነት፣ ቀጥሎም ወደ ሃገሪቷ መሪነት ብቅ አለ። አዲሱ ጠቅላይ ሚኒስትር የሀገሪቱን ፖለቲካ ለመክፈት እና ዲሞክራሲያዊ ስርዓትን ለመገንባት ከወሰዱቸው ግንባር ቀደም ስራዎች ውስጥ አንደኛው ጨቋኝ የተባሉ ሕጎችን ማሻሻል ነበር። ለዚህም በጠቅላይ ዓ/ሕግ ስር በነጻነት እና ሙያዊ ስነ ምግባር ተመስርቶ የሚሰራ “የሕግ አማካሪዎች ጉባኤ” አንዲቋቋም ተደረገ።⁷ ይህ የሕግ ባለሙያዎች ስብሰባ የመንግሥት ፖሊሲዎን ወደ ሕግ ከመቀየር ባሻገር የሚሻሻሉ ሕጎችን ቅደም ተከተል የመወሰን ስራም ይከውናል። ጉባኤው ካረቀቃቸው ሕጎች ውስጥ በቀደምትነት የሚቀመጠው ይህ አፋኝ የተባለው የሲቪል ማህበራት አዋጅ ቁጥር 621 የሚሸር አዋጅ ነው። አሁን ላይ በተሻለ ለሲቪል ማህበራት ነጻነት የሚሰጥ አዲስ አዋጅ (ቁጥር 1113) በ2011 ዓ.ም. ተረቅቆ እና ጸድቆ ተፈጻሚ ሆኖአል።⁸

8.3. የሲቪል ማህበራት በኢትዮጵያ - ታሪካዊ ዳራ

የኢትዮጵያ ሀገራዊ መንግሥት ብሎም ማህበራዊ መዋቅሮች የረዥም ዘመናት ታሪክ አላቸው። በዚህም ምክንያት ኢ-መደበኛ የሆኑ የሲቪል ማህበራት በኢትዮጵያ ውስጥ ባሉ የተለያዩ የማህበረሰብ ክፍሎች ውስጥ ለረዥም ዘመናት ጥቅም ላይ ሲውሉ ነበር። በሀዘን ጊዜ ማህበረሰቡ የሚረዳዳበት “እድር”፣ በገንዘብ የሚተጋዝቡት “አቁብ”፣ አለመግባባቶች የሚፈቱበት “ሸንጎ”፣ የስራ ክፍፍልና መረዳዳት የሚደረግበት “ደቦ” እና የመሳሰሉ የማህበራዊ እና ኢኮኖሚያዊ ብሎም ፖለቲካዊ ጉዳዮች የሚስተናገዱባቸው ኢ-መደበኛ የሲቪል ማህበራት ለረዥም አመታት ነበሩ። እንቁ ይመር የተባሉ ተመራማሪ ከኢሕአዴግ በኃላ ለሚኖር ሽግግር ሊሳተፉ ስለሚችሉ ባለድርሻ አካላት ባጠኑት ጥናታቸው ላይ የአቅም ግንባታ ሚኒስትርን በመጥቀስ እ.ኤ.አ በ2004 ዓ.ም. 39 ሚሊዮን የእድር አባላት እና 21 ሚሊዮን የአቁብ አባላት እንደነበሩ ይገልጻሉ።⁹

መደበኛ የሆኑና በመንግሥት የተመዘገቡ የሲቪል ማህበራት ማብብ የጀመሩት እ.ኤ.አ በ1930ዎቹ አካባቢ የከተማዎችን ማቆጣቆጥ እና ዘርፈ ብዙ የኢኮኖሚ እድገቶችን ተከትሎ በንጉሥ ኃይለ ሥላሴ ዘመን መሆኑን ጄ.ፈ.ሬ ክላርክ የተባሉ በዘርፉ ላይ ብዙ ያጠኑ ባለሙያ ሲቪል ማህበራት በኢትዮጵያ ልማት ውስጥ ስላላቸው ድርሻ

7 ስለ ጉባኤው ከላይ ምዕራፍ 4 ንኡስ ምእራፍ 4.2.2ን ይመልከቱ።
8 የሲቪል ማህበረሰብ ድርጅቶች አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 1113/2011፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ የካቲት 28፣ 2011 ዓ.ም. ።
9 Enku Yimer, *Ethiopia's Post-EPRDF Transition: Challenges in Identifying and Defining the Major Stakeholders*, International Journal of Ethiopian Studies, Vol. 9, No. 1 & 2, Special Issue, 2015, p. 82.

ባጠኑበት ጥናታቸው ላይ ይገልጻሉ።¹⁰ በ1966 ዓ.ም. የተፈጠረውን ድርቅ እና ርሃብ በእርዳታ አቅርቦት ላይ የተመሰረቱ የሲቪል ማህበራት እንዲያብቡ ምክንያት ሆኖ ነበር። ተቋማቱን መደበኛ ሆነውና ተመዝግበው መስራት የጀመሩት የ1952 ዓ.ም. የፍትሃ ብሔር ሕግ መውጣጥ ተከትሎ ነበር። እንደ ክላርክ ጥናት እንደ ንግድ ምክር ቤት እና የሕግ ባለሙያዎች ማህበር ያሉ የባለሙያ ማህበራት በተሻለ ነጻነት በንጉሠ ጊዜ ሲሰሩ የነበሩ ቢሆንም፣ በደርግ ዘመን ግን ነጻነታቸውን አጥተው የመንግሥት መጠቀሚያ በመሆን ታምኝነታቸውን፣ የሙያ ስብዕናቸውን ብሎም ቅቡልነታቸው አጥተዋል።¹¹

8.4. የሲቪል ማህበራት በሕግ የማውጣት የፓርላማ ስራ ውስጥ ሲኖራቸው የሚችሉው ሚና እና የኢትዮጵያ ተሞክሮ

ሀ) በረቂቅ ሕጎች የሚወክሉት ማህበረሰብ ክፍል ፍላጎት እንዲካተት የሚደረግ ውትወታ

የሲቪል ማህበራት እንወክለዋለን የሚሉት የማህበረሰብ ክፍል ፍላጎት አለ። ስለዚህ የሚወጡ ሕጎች ይህንን የማህበረሰብ ፍላጎት የሚጠቅሙ እንዲሆኑ ሊሰሩ ይችላሉ - የሲቪል ማህበራት። ይህም ማለት የሲቪል ማህበራቱ እንደ ባለድርሻ አካል በረቂቅ ሕጎች ውስጥ የሚወክሏቸውን የሕብረተሰብ ክፍሎች ፍላጎት እንዲካተተ ውትወታ ሊያደርጉ ይችላሉ። ለዚህ ሁለት አይነት አካሄዶች አሉ።

የመጀመሪያው ረቂቅ ሕጎች ወደ ምክር ቤት ከተላኩ በኋላ የሲቪል ማህበራት ሕጎቹ ላይ በሚወያዩ እና በማጽደቅ ውስጥ የሚሳተፉ የፓርላማ አባላት ላይ ጫና የማድረግ፣ የመደለል ስራ ነው። የአንድ ቋሚ ኮሚቴ ሊቀመንበር ለዚህ ጽሁፍ አቅራቢ እንዳስረዱት ቋሚ ኮሚቴዎቹ ከሲቪል ማህበራት ጋር ቀጥተኛ የሆነ ተቋማዊ ግንኙነት አለመኖሩን፣ ለዚህም ምክንያቱ የተለያዩ ጫናዎችን እና ማባበሎችን ለማስወገድ መሆኑን ይገልጻሉ።¹² እንደ ምክር ቤቱ አባል እና የአንድ ቋሚ ኮሚቴ ሊቀመንበር ከሆነ የሲቪል ማህበራት ኢ-መደበኛ ባልሆነ አካሄድ አባላቱ በተለያዩ ረቂቅ ሕጎች ላይ አቋም እንዲይዙ በሚል የሚደረግ የማባበል አካሄዶች የሉም።¹³

በኢትዮጵያ የሲቪል ማህበራት ለምክር ቤት አባላት ተጽህኖ የሚያደርጉበት አጋጣሚ ባይታይም፣ ከተለያዩ አካላት በምክር ቤቱ የሕግ ባለሙያዎች ላይ ኢ-መደበኛ የሆኑ ውትወታዎች የሚታዩባቸው አጋጣሚዎች አሉ። የምክር ቤቱ የሕግ ባለሙያ ለዚህ

10 Clark, Jeffrey, *Civil Society, NGOs, and Development in Ethiopia, A Snap Shot View*, The World Bank Washington, D.C., June 2000, p. 4.
11 ዝኒ ከማሁ።
12 ቃለ-መጠይቅ ከወ/ሮ ኬሚያ ጋር።
13 ዝኒ ከማሁ።

ጸሁፍ አቅራቢ ሲያስረዱ በረቂቅ ሕጎች ላይ በቋሚ ኮሚቴ አባላት እና ረቂቁን ባመነጨው አካል መካከል ስምምነት ባልተፈጠረባቸው ነጥቦች ላይ ወደ መደበኛ ጉባኤው በሚመለሰው የውሳኔ ሃሳብ ላይ መስተካከል እንዲደረግ ሕጉን ካመነጨው አካል በባለሙያዎች ላይ ውትወታዎች ይኖራል።¹⁴

በሁለተኛ ደረጃ የሲቪል ማህበራት በቋሚ ኮሚቴ በሚዘጋጁ ሕዝባዊ ውይይቶች (Public Hearing) የሚወክሏቸውን የማህበረሰብ ክፍሎች ፍላጎቶች በመወከል ቀርበው አስያየታቸውን ሊያቀርቡ ይችላሉ። አስተያየታቸውን የሚያቀርቡበት ዓላማ አንድም ሃሳባቸው በረቂቅ ሕጎች ውስጥ እንዲካተት ብሎም በቦታው የሚገኙ የምክር ቤት አባላት (የተለየ ቋሚ ኮሚቴ አባላት) እና ረቂቁን ካቀረበው አስፈጻሚ አካል የመጡ አስረጂዎችን አስተያየቶች ለመቅረጽ ሊሆን ይችላል። የቋሚ ኮሚቴዎች ረቂቅ አዋጅ ለዝርዝር ምርመራ ከተላኩባቸው በኋላ ከሚሰሯቸው ስራዎች አንዱ እና ዋነኛው ሕዝባዊ ውይይቶች ማሰናዳት እና መጥራት ነው። የቋሚ ኮሚቴዎች ለተሳትፎ የሚያደርጉት ጥሪ በሚዲያ (ለአጠቃላይ መሳተፍ ለሚፈልጉ የማህበረሰብ ክፍሎች) ወይም በቀጥታ (የቋሚ ኮሚቴዎች ባለድርሻ ናቸው ብለው ለሚያስቧቸው ግለሰቦች እና ማህበራት) ነው። ስለዚህ የሲቪል ማህበራት ተከታትለው በሚዲያም ሆነ በቀጥታ ጥሪ ሲቀርብላቸው ቀርበው የሚወክሉትን የማህበረሰብ ክፍል ፍላጎት በረቂቅ ሕጎች ውስጥ እንዲንጸባረቅ ጫና ማድረግ ይችላሉ። የዚህ ጸሁፍ አቅራቢ የተለያዩ የሲቪል ማህበራትን ኃላፊዎች እና የቋሚ ኮሚቴ ሊቃነ-መንበራት ከማካገር እንደተገነዘበው የቋሚ ኮሚቴዎች የተለዩ ረቂቅ ሕጎችን አስፈጻሚዎች እና ከመንግሥት ጋር ንክኪ ያላቸውን ማህበራት በብዛት እንደ ባለድርሻ አካላት ቆጥረው እንደሚጠሩ፣ ብሎም የሲቪል ማህበራት ሕዝባዊ ውይይቶችን ችላ የማለት አካሄድ አለ።¹⁵

ስ) ሙያዊ ምክር

የምክር ቤት አባላት በሁሉም ሕግ ይዘት ላይ የተለየ እውቀት ሊኖራቸው አይችልም። በተቃራኒው የሲቪል ማህበራት ደግሞ በየዘርፋቸው የተለየ እውቀት ሊኖራቸው ይችላል። ስለዚህ የሲቪል ማህበራት የሚወክሉትን ማህበረሰብ ፍላጎት ከማንጸባረቅ በዘለለ በረቂቅ ሕጎች ላይ የባለሙያ እይታም ሊያቀርቡ ይችላሉ። ይህ የሙያ ትንታኔ የሚቀርበው ለቋሚ ኮሚቴዎች ሊሆን ይችላል። በዚህም የምክር ቤት አባላት ስለ ረቂቅ አዋጆች በተሻለ እንዲያውቁ እና በውይይቶች ላይ በመረጃ ላይ የተመሰረተ ተሳትፎ እንዲያደረጉ ብሎም ድምጽ ለሚሰጡበት አቋምም አቅጣጫ ሊያሰኩ ይችላሉ።

የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ቋሚ ኮሚቴዎች የሙያ ድጋፍ የሚያገኙት በራሳቸው ወይም በጽ/ቤቱ ውስጥ ባሉ ባለሙያዎች ነው። የራሳቸው ባለሙያ ያላቸው ቋሚ

14 ቃለ-መጠይቅ ከምክር ቤቱ የሕግ ባለሙያ ጋር።
15 ቃለ-መጠይቅ ከወ/ሮ ኬሚያ ጋር።

ኮሚቴዎች ውስን መሆናቸውን የምክር ቤቱ የሕግ ባለሙያ ይናገራሉ።¹⁶ የሕግ ባለሙያዎ ቋሚ ኮሚቴዎች ረቂቅ ሕግ ከተመራላቸው በኋላ ረቂቁን ካሰናዳው የሚንሰትር መስሪያ ቤት ከሚመጡ አስረጃዎች ጋር ውይይት ከማድረጋቸው በፊት በጽ/ቤቱ ከሚገኙ ባለሙያዎች ድጋፍ እንደሚጠይቁና ለአስረጃ የሚቀርቡ ጥያቄዎችም እንዲሰናዱ እንደሚደረግ፣ እንጂ የቋሚ ኮሚቴዎች በተለየ ረቂቅ ሕግ ላይ የባለሙያ ምክር ለማግኘት በሚል የሲቪል ማህበራትን በቀጥታ የጠሩበትን አጋጣሚ አያስታውሱም።¹⁷ የአንድ ቋሚ ሊቀመንበር፣ ለሙያዊ ምክር ለሲቪል ማህበራት ጥሪ እንደማያደርጉ ሳይሸሽጉ፣ የሲቪል ማህበራት የራሳቸው ጉዳይ ካልሆነ በስተቀር ሙያዊ ግንዛቤ አለን በሚሏቸው ጉዳዮች ላይ ሕዝባዊ ውይይት በሚደረግበት ጊዜ የመምጣት ተነሳሽነቱ የላቸውም በሚል ባለሙያዎችን እና የሲቪል ማህበራትን ይተቻሉ።¹⁸

16 ቃለ-መጠይቅ ከምክር ቤቱ የሕግ ባለሙያ ጋር።

17 ዝኒ ከማሁ።

18 ቃለ-መጠይቅ ከወ/ሮ ኬሚያ ጋር።

ምዕራፍ ፱

ማጠቃለያ እና ምክረ-ሃሳብ

9.1. ማጠቃለያ

ይህ አነስተኛ መጽሃፍ በኢትዮጵያ አንድም በመንግሥት እና በማህበረሰብ መካከል (Public Laws)፣ ሌላም በማህበረሰቦች መካከል (Private Laws) ያሉ ሕግጋት የሚወጡበት ሒደት ምን ያህል አሳታፊ ነው የሚለውን ለመመርመር ጥረት አድርጓል። ኢትዮጵያ የረዥም ጊዜ ዘመነ-መንግሥት ያላት፣ ከክርስቶስ ልደት በፊት ጀምሮ ማህበረሰቧ እንደ ሀገር ተዋቅሮ ከሌሎች ሃገራት ጋር ግንኙነት ሲያደርግ እንደነበር የታሪክ ድርሳናት ያስረዳሉ። የቀኝ ግዛት ወረራን ተቋቁሟ እንደቆየች ሀገር ለዘመናት የተለያዩ የማህበረሰብ ክፍሎቿ፣ በተለያዩ ባህላዊ እና ሃይማኖታዊ ሕግጋት ሲተዳደሩ ቆይተው፣ በ14ኛው ክፍለ-ዘመን ፈውስ መንፈሳዊ እና ፍትሃ ነገሥት የተሰኙ የተጻፉ እና የተጠረዙ ሕግጋት ወደ ሃገሪቷ ብቅ ብለዋል። እነዚህ የተጠናቀሩ ሕግጋት በነገሥታቶች መልካም ፍቃድ እና ትእዛዝ በኮሚቴዎች እና ሊቃውንት አማካኝነት ከውጪ ሀገር እየተቀዱ፣ እና ከሀገሪቷ ሁኔታ ጋር ለማጣጣም እየተሞከረ የጸደቁ እንጂ የተገዢውን ይሁንታ ለመመርመር ጥረት አልነበረም። በቀዳማዊ ኃይለሥላሴ ዘመን የወጡ ሕገ መንግሥቶችም ከንጉሡ (king) ለተገዢዎቹ (subjects) የተሰጡ ስጦታዎች በመሆናቸው፣ በንጉሡ ቀጥታ ትእዛዝ የተረቀቁ እንጂ የሚገዛባቸው ማህበረሰብ እንዲመክርባቸውም ሆነ ይሁንታውን እንዲሰጥ አልተፈቀደም።

የዓመታት ንጉሣዊ አስተዳደሮችን በመፈንቅለ መንግሥት የቋጨው ወታደርያዊ ደርግ ሃገሪቷን ለ12 ዓመታት ያለ ሕገ መንግሥት - የአስፈጻሚ እና ሕግ አውጪነቱን ኃላፊነት ጠቅልሎ ካስተዳደረ በኋላ የማህበረሰቡን አስተያየት ለማካተት ጥረት በማድረግ፣ በሶሻሊስታዊ ርእዮተ ዓለም የተቃኘ ሕገ መንግሥት አውጥቷል። ሰፊ ሕዝባዊ አስተያየቶች ቢሰበሰቡም፣ አስተያየቶቹ ግምት ውስጥ መግባታቸው አጠያያቂ ነበር። ሕገ መንግሥቱ ዓላማው ወታደራዊ መንግሥቱን ወደ ሲቪል አስተዳደር መቀየር እንጂ የጋራ ስምምነት የተደረሰበት መዋቅር መዘርጋት አልነበረም።

የደርግ ወታደርያዊ መንግሥት መውደቅን ተከትሎ፣ ዛሬ ላይ ሀገሪቷ የምትተዳደርበት የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት ከ5 ዓመታት የሽግግር መንግሥት በኋላ ተቋቁሞአል። ሕገ መንግሥቱ የወጣበት ሒደት የተለያዩ የፖለቲካ ሃይሎችን፣ የሲቪክ ተቋማትን፣

ባለሞያዎችን እና አጠቃላይ ማህበረሰቡን ለማሳተፍ ጥረት ቢደረግም፤ ሒደቱ ከሠሉት-ችቶች አላመለጠም። ሒደቱ ብሎም ውይይቶቹ በአንድ የፖለቲካ ድርጅት ቁጥጥር ስር መሆናቸው፣ የተሳታፊዎች ማነስ እና ማህበረሰቡ የሕገ መንግሥቱ ምሰሶ በሆኑ እንደ መንግስታዊ መዋቀር እና የመሬት ስሪት ያሉ ጽንሰ ሃሳቦች ላይ የነበረው ያነሰ ግንዛቤ፤ የሕገ መንግሥቱን አወጣጥ አሳታፊነት ጥያቄ ውስጥ እንዲገባ ምክንያት ከሆኑ ምክንያቶች ውስጥ ነበሩ። የሒደቱ አሳታፊነት አጠያያቂ መሆኑ ዛሬም ድረስ በሠነዱ ቅቡልነት ላይ ያሉ አመለካከቶች እጅግ የተከፋፈሉ እና ለፖለቲካ ልዩነቶችም ዋነኛ ምክንያት እንዲሆኑ ምክንያት ሆኖአል።

የመጀመሪያቹ ፓርላማዎች የተቋቋሙት በንጉሥ ኃይለ ሥላሴ ዘመን በ1923 ዓ.ም. የወጣውን ሕገ መንግሥት ተከትሎ ነበር። ምክር ቤቶቹ ሁለት ሲሆኑ አባላቱ በንጉሡ እና በየግዛቱ መኪንንት የሚሾሙ ከመሆናቸው አንጻር ቤቶቹን የሕዝብ እንደራሴ ምክር ቤቶች ለማለት አያስችልም ነበር። ይህ ሕገ መንግሥት በ1948 ዓ.ም. ከተሻሻለ በኋላ፣ የንጉሥ ኃይለ ሥላሴ መንግሥት በወታደርያዊ መፈንቅለ መንግሥት መንበሩን አስረክቦአል። የተሻሻለው የ1948 ዓ.ም. ሕገ መንግሥት የአንደኛው ምክር ቤት አባላት በሕዝብ እንዲመረጡ ከመደንገጉ ባሻገር፣ ምክር ቤቶቹ የአስፈጻሚውን አካል ጠርተው የመጠየቅ ስልጣኑንም ስለሰጣቸው፤ የተሻለ ጠንካራ እንዲሆኑ እና ውይይትም እንዲካሄድባቸው ምክንያት ሆኖ ነበር። ደርግ የወታደራዊ አስተዳደሩን ወደ ሲቪል ለመቀየር ያወጣው የኢሕዴሪ ሕገ መንግሥት ብሔራዊ ሸንጎ የሚሰኝ በዓመት አንዴ ብቻ የሚሰበሰብ፣ በዚህም ምክንያት ሕግ የመውጣትን በተግባር ለአስፈጻሚው አካል የተወ ምክር ቤት ተቋቁሞ ነበር።

የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት በየአምስት ዓመቱ በሚደረግ ቀጥተኛ ሕዝባዊ ምርጫ የሕዝብ እንደራሴ የሆኑ እና በሕዝብ/በክልል ምክር ቤቶች ምርጫ “ብሔር ብሔረሰብ እና ሕዝብ” የሚሰኙ ቡድኖች የሚወከሉባቸው ሁለት ምክር ቤቶችን መስርቶአል - የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት እና የፌደሬሽን ምክር ቤት የሚሰኙ። የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት በሕግ ማውጣት ውስጥ ጨምሮ ዜጎች በመንግስታዊ ስራዎች ውስጥ የመሳተፍ መብት እንዳላቸው እውቅና ሰጥቷል። ለዚህም ያመች ዘንድ ሕጎች ከሚመነጩባቸው የሚንስትር መስሪያ ቤቶች፣ እስከሚወጡባቸው የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ድረስ ማህበረሰቡ የሚሳተፍባቸው ሒደቶች ተቀምጠዋል።

የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤቱ ሕገ መንግሥቱ በሰጠው ስልጣን መሠረት የሚተዳደርበትን ደንብ አውጥቶአል። የዚህ ጽሁፍ ሰፊ ክፍል የፌደራል ሕጎችን የማውጣት ዋነኛ ስልጣን ያለው የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ሕግ በማውጣት ስራው ውስጥ ስለሚያካሂደው ሕዝባዊ ውይይት (Public Hearing) ሲሆን፤ በዚህ ሒደት ላይ ያሉትን ክፍተቶች ለማመላከት ተሞክሯል።

በምክር ቤቱ ለሚኖር ተሳትፎ ዝግጅት የሚሰጠው ጊዜም፣ ሆነ የመረጃ ይዘት ትንሽ እና በቂ ሊባል የሚችል አይደለም። ሕዝባዊ ውይይት የሚዲያዎችን ትኩረት አይስቡም፣ ይህም ማህበረሰቡ በሒደቱ ሊኖረው የሚገባውን እምነት እንዳያገኝ አንዱ ምክንያት ሆኖአል። ማህበረሰቡ ስለ ተሳትፎ መብት፣ ጥቅም ብሎም ስለ ሂደቱ ያለውን ግንዛቤ ለማሳደግ በምክር ቤቱ የሚደረጉ ጥረቶችን እናሳ ሲሆኑ፣ ማህበረሰቡን ለማሳወቅ - እንደ የሲቪክ ትምህርት በመሳሰሉት አካሄዶች በመንግሥት የተሞከሩትም የታለመውን ውጤት አምጥተዋል ማለት አይቻልም። ረቂቅ ሕጎች ለቋሚ ኮሚቴ ከቀረቡ በኋላ ለምርመራ (ሕዝባዊ ውይይትን ጨምሮ) የሚሰጠው የሃያ ቀን ጊዜ ወጥ መሆኑ አግባብ ካለመሆኑ ባሻገር፣ ጊዜው እንደሚያንስም ብዙዎች ይስማሙበታል። ውይይቶቹ በተደጋጋሚ የሚደረጉበት አጋጣሚ የተሳታፊዎች ማነስ ሲኖር ብቻ ነው። ሕዝባዊ ውይይቶቹ እድል ሰጪ፣ አሳታፊ ቢሆኑም አንዳንዴ ሃሳቦችን አድብስብሶ የማለፍ አዝማሚያ አለ። የምክር ቤቱ የቋሚ ኮሚቴ አባላት ረቂቅ ሕጎችን አባል ከሆኑበት የፖለቲካ ፓርቲ እንጂ እንደ ግለሰብ ከሚወክሉት ሕዝብ ጥቅም እና ፍላጎት አንጻር ለማየት አለመቻላቸው ተሳትፎዎቹ ለይስሙላ፣ ሒደቱ ቅቡልነት እንዲያገኝ እንዲደረግ እና የማህበረሰቡም አስተያየት ግምት ውስጥ እንዳይገባ ምክንያት ነበር። የቋሚ ኮሚቴዎች ሊያማክሯቸው የሚችሉ የጽ/ቤቱ ባለሙያዎች እጥረት፣ ብሎም ከውጪ ባለሙያ ጋር የመማክር ተሞክሮ አለመኖር የቋሚ ኮሚቴዎቹ ረቂቅ ሕጎችን የሚያቀርቡ የመንግስት አስረጃዎችን እንዳይሞግቱ አንዱ ምክንያት ነው። ምክር ቤቱ ለተሳታፊዎች ሃሳብ እውቅና የሚሰጥበትም ሆነ፣ በተደጋጋሚ ተሳትፎ ለሚደርጉ ማበረታቻ የሚሰጥበት አሰራር የለም። የምክር ቤቱ አባላት መራጮቻቸውን በሚያገኙበት ጊዜም ስለ መሠረተ ልማት እና መልካም አስተዳደር እንጂ፣ ስለ ረቂቅ ሕጎች የመምክር አካሄድ አይሰተዋልም።

9.2. ምክረ- ሃሳብ

ሀ) ስለ ኢፌዴሪ ሕገ መንግሥት

የኢፌዴሪ ሕገ መንግሥት የወጣበት ሒደት አሳታፊ እንዳልነበር በሒደቱ የተሳተፉ ብሎም ይዘቱን የሚደግፉ ጸሃፍት እና የፖለቲካ ሃይሎች የሚተማመኑበት ጉዳይ ነው። ሒደቱ የቀድሞውን መንግሥት ያሸነፉ ሃይሎች ድርድር፣ የተለዩ አመለካከቶች ብቻ የተወከሉበት፣ ከባለሙያዎች ይልቅ ፖለቲከኞች በሰፊው የተሳተፉበት መሆኑ እሙን ነው። ሕዝባዊ አስተያየት የተሰበሰበበት ሒደትም አነስተኛ ተሳታፊዎች የነበሩበት እና በጊዜው ማእከላዊ ሰልጣኑን በተቆጣጠረው ኢህአዴግ ካድሬዎች ቁጥጥር ስር የነበረ ብቻ ሳይሆን ከሕዝብ-ውሳኔ ይልቅ ገለልተኝነቱ እና ተአማኒነቱ አጠያያቂ በሆነ ምርጫ በተመረጡ ፖለቲከኞች መጽደቅ፣ አጠቃላይ ሒደቱን አጠያያቂ ያደረገ እና ዛሬም ላይ ላለመግባባቶች መንስኤ አድርጎታል። ስለዚህ ሕገ መንግሥቱ በማህበረሰቡ ያለው ቅቡልነት በጥልቅ ሊመረመር ያሻል። በዚህም ምክንያት ሁሉም አይነት አመለካከት

እና ባለድርሻ አካላትን ባሳተፈ፤ የይስሙላ ሳይሆን ጥልቅ ሕዝባዊ አስተያየቶችን በማሰባሰብ ሊሻሻል እንደሚገባ የዚህ ጽሁፍ ጸሃፊ ያምናል።

ሰ) በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት የሕግ ማውጣት ሒደት ውስጥ ስለሚኖር ሕዝባዊ ተሳትፎ

የተሟላ ባይሆንም በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ሕጎች ሲወጡ በተሻለ አሳታፊ እንዲሆኑ ጸሀፊው እንደ ምክራ-ሃሳብ የሚከተሉትን ያቀርባል።

i) ማህበረሰቡ ስለ ተሳትፎ መብት ብሎም ሒደት የሚያውቅበትን አካሄዶች፣ ብሎም በምክር ቤቱ እና በማህበረሰቡ መካከል መተማመንን ማጎልበት

- ማህበረሰቡን ስለ ምክር ቤት እና የተሳትፎ መብት፣ ብሎም ሒደት ለማሳወቅ ሁሉም የሚመለከተው አካል የድርሻውን ሊወጣ ያሻል። የሲቪክ ትምህርት “ያገባኛል ባይ” ትውልድ በመፍጠር ላይ የሒደት-በትን ሒደት መፈተሽ ያሻል። ምክር ቤቱም በተሻለ የተለያዩ ኩነቶችን (events) በማካሄድ፣ ሙዚየም በመቋቋም ብሎም የድረ ገጹን እና ማህበራዊ ትስስር ገጾችን በመጠቀም ማህበረሰቡን ስለ ምክር ቤቱ፣ የተሳትፎ መብት እና ሒደት ማሳወቅ አለበት።
- የቋሚ ኮሚቴ ብሎም አጠቃላይ ስብሰባዎችን ውይይት ለማህበረሰቡ ተደራሽ ማድረግ የሕዝብ ተሳትፎ ሊያበረታታ፣ ብሎም የሃይቱን ዋነኛ ዓላማ - የመንግሥት ግልጽነት ማረጋገጥ - በተሻለ ስለሚያሳካ የተለያዩ አማራጮችን እየተጠቀሙ ውይይቶችን ተደራሽ ማድረግ ያስፈልጋል። ዝግ ስብሰባዎች የሚካሄዱበት አጋጣሚዎች ከምክር ቤቱ ውሳኔ በዘለለ፣ ለምን ምክንያት መሆን እንደሚገባው የምክር ቤቱ ደንብ ሊያካትት ይገባል። ምክር ቤቱ የራሱን የቴሌቪዥን እና የሬዲዮ ፕሮግራሞች ለመመስረት የጀመረውን ሒደት ጊዜ ሊሰጠው አይገባም። ሚዲያዎችም የሒደቱን ወሳኝነት በኢዲዮሪያል ፖሊሲያቸውም ውስጥ በማካተት በቋሚ ኮሚቴ ለሚሰናዱ ሕዝባዊ ውይይቶች ብሎም ሌሎች በሕግ ላይ በምክር ቤቱ የሚደረጉ ውይይቶች የማስተላለፍ እና የመዘገብ ሙያዊ ኃላፊነታቸውን በአግባቡ ሊወጡ ይገባል። መንግሥትም ሚዲያውን እንደሚቆጣጠር ተቋምነቱ፣ ሃሳብን በነጻነት የመግለጽ መብትን በማይገድብ መልኩ በብሮድካስት ተቆጣጣሪ ባለስልጣን በኩል ሚዲያዎች በተሻለ ትኩረት ከሚሰጡባቸው ኩነቶች ሊመድባቸው ይገባል - የምክር ቤት ውይይቶችን።

ii) ስሕዝባዊ ውይይት (Public Hearing) ጥሪ የሚደረግበት አካሄድ፣ የሚሰጠውን የጥሪ ጊዜ፣ መረጃ፣ የውይይት ተደጋጋሚነት እና ሒደት መመርመር

- የሕዝባዊ ውይይት ጥሪ ከመንግሥት የቴሌቭዥን እና ሬዲዮ ባሻገር፣ የሕጎችን

ወሳኝነት እየተመለከቱ የግሉን ሚዲያ መጠቀም ያስፈልጋል። በሀገሪቷ የኢንተርኔት ተጠቃሚ እያደገ በመምጣቱ፣ የተሳትፎ ጥሪዎችን በምክር ቤቱ ድረ ገጽ ብሎም የማህበራዊ ትስስር ገጾች በማድረግ በበለጠ ተደራሽ ማድረግ ያሻል።

- ለውይይት ጥሪ የሚደረግበት ጊዜ አሁን ካለው ጊዜ፣ ከውይይቱ 3-5 ቀናት በፊት መሆኑ ሊታረም እና - ለዝግጅት የሚበቃው ጊዜ ከረቂቅ ሕጎች አንጻር እየታየ - በተሻለ ረዘም ያለ ጊዜ ሊሰጥ ይገባል። ለዚህም የምክር ቤቱ ቋሚ ኮሚቴዎች እና የሚዲያ ክፍል በጋራ መስራት ይኖርባቸዋል። ይህ ጊዜ ግን የሕጎችን መውጣት እንዳያንታት ጥንቃቄ ሊደረግበት ያስፈልጋል።
- ከውይይት በፊት የሚሰጠው መረጃም ከረቂቅ ሕጉ ስም እና ከውይይቱ ሒደት በዘለለ፣ ረቂቁን፣ ዓላማውን፣ ሊያመጣ የሚችለውን ውጤት፣ በዝግጅት ጊዜ የነበሩ ሰነዶችን ብሎም ተሳትፎ የሚካሄድበትን ዝርዝር ሒደት ቢያካትት በተሻለ ማህበረሰቡ ብሎም የተለያዩ ኃይሎች በአግባቡ ዝግጅት እንዲያደረጉ እና ጠቃሚ ግብዓት ይዘው እንዲቀርቡ ያማዛል።
- ውይይቶች በተደጋጋሚ የማድረግ አስፈላጊነት፣ ከተሳታፊ ቁጥር እና ከግብዓት በቂነት አንጻር ብቻ መመርመር የለበትም። የረቂቁ ስፋት፣ አዲስነት እና ውጤት ግምት ውስጥ ሊገቡ ያሻል። ይህንን የሚመለከት ወጥ የሆነ መመሪያም ቢኖር፣ ለቋሚ ኮሚቴዎቹ ግብአት ከመሆኑ ባሻገር ውሳኔያቸውም ወጥ እንዲሆን ይረዳል።
- የሕዝባዊ ውይይቶቹ ሒደት ከሁለት ጎን መሆን አለበት። ረቂቅ ሕግ ከሚያቀርቡት ተቋማት ከሚመጡ አስረጂዎች ብቻ ሳይሆን፣ ውይይቶቹን በሚመሩት የቋሚ ኮሚቴ ሰብሳቢዎች እና ባለሙያዎች ስለ ረቂቅ ሕጎች ለተሳታፊዎች ጠለቅ ያለ ማብራሪያ ሊሰጥ ይገባል። ለተወያዮች ሃሳብ ተገቢ ማብራሪያ መስጠት፣ ግምት ውስጥ ሊገቡ ስለሚችሉ እና ስለማይችሉ አስተያየቶች ማስረዳት ያሻል። ይህም በተሳታፊዎች እምነት እንዲያድር፣ ተሳትፎንም ሊያበረታታ ይችላል።

iii) የምክር ቤቱን ባለሙያዎች ማጠናከር ብሎም የቋሚ ኮሚቴዎች ከውጪ ባለሙያ ጋር አጋርነት መመስረት

- የቋሚ ኮሚቴዎች ከመንግሥት የሚመጡ አስረጂዎችን በተሻለ መሞገት እንዲችሉ፣ ለተወያዮች ስለ ረቂቅ ሕጎች በጥልቅ እንዲያብራሩ ብሎም ከማህበረሰቡ የሚመጡ አስተያየቶችን በአግባቡ እንዲሰበስቡ፣ በጽ/ቤቱ ብቻ ሳይሆን በውጪ የሚገኙ የሲቪክ ተቋማትን እና ባለሙያዎችን የሙያ ምክር የመጠየቅ ልምድ ሊያካብቱ ያሻል። በጽ/ቤቱ የሚገኙ ባለሙያዎችንም ማጠናከር ያስፈልጋል። ሙያዊ አስተያየት ለሚሰጡትም ተገቢው ጊዜ ሊሰጣቸው

ያስፈልጋል። ለዚህም ለቋሚ ኮሚቴ ምርምራ የሚሰጠው የ20 የስራ ቀናት ሊከለስ፣ ቀኑም ወጥ ከመሆን ይልቅ ከረቂቅ ሕጎች ስፋት፣ ጥልቀት፣ ውጤት ብሎም በይዘቱ ላይ ካሉ ጥናቶች እና ባለሙያዎች አንጻር ሊሆን ይገባል።

iv) የባለድርሻ አካላትን በሰፊው መመልከት

- በሚዲያዎች ለማህበረሰብ ከሚደረጉ ጥሪዎች ባሻገር በቀጥታ ጥሪ የሚደረግላቸው ባለድርሻ አካላት መንግስታዊ ከሆኑ እና ሕጉን በማስፈጸም ሒደት ውስጥ ሊሳተፉ ከሚችሉ አካላት በዘለለ ስፋ ሊል ይገባል። የሲቪክ ተቋማት ብሎም የግሉ ዘርፍ ጥሪ ሊደረግላቸው፣ ከምክር ቤቱ ጋር እንደተገዳዳሪ ሳይሆን ተባባሪ፣ ወዳጅ አካላት ሊታዩ ይገባል። ጥሪ የሚደረግላቸውም ሒደቱን እንደ ጠቃሚ፣ ለውጥ ሊመጣበት የሚችል አድርጎ በማመን ተገቢውን ዝግጅት በማድረግ፣ ጠቃሚ ግብዓት ይዘው መሳተፍ አለባቸው።

V) የምክር ቤቱ አባላት የእንደራሴነታቸውን ኃላፊነታቸውን በአግባቡ መከወን

- የቋሚ ኮሚቴ አባላት ተጠያቂነታቸው ላቋቋማቸው አፈ ጉባኤ፣ ለመረጣቸው ሕዝብ፣ ለሃገር እና ለሚገዙበት ሕገ መንግሥት ሊሆን ይችላል። በዚህም ከፓርቲያቸው የተለየ የግል አቋም በመያዝ ለሚመረምሩት ረቂቅ አዋጅ ገለልተኛ የሆነ አስተያየት የማቅረብ፣ ከሕዝብ የሚመጡ አስተያየቶችንም ከይዘታቸው እና ጠቃሚነታቸው አንጻር እየመረመሩ የመቀበል አዝማሚያ ሊያሳሉባቸው ይገባል።
- የምክር ቤት አባላት የውክልና ስራ በሚሰሩበት ጊዜ መራጫቸውን የማግኘት አጋጣሚያቸው በአግባቡ መጠቀም፣ ከመዋለ ንዋይ እና መልካም አስተዳደር በተጨማሪ ስለሚያስፈልጉ ብሎም ስለቀረቡላቸው ረቂቅ ሕጎች በቀጥታ ከመራጫቸው አስተያየት መሰብሰብ እና በምክር ቤቱ ማቅረብ አለባቸው።

VI) የሲቪክ ማህበራት የድርሻቸውን መወጣት

- የሲቪክ ማህበራት ከመንግሥትና የንግድ ተቋማት ጋር ማህበረሰቡን እንደሚያገናኙ ድልድይነታቸው እንወክለዋለን የሚሉትን አስተያየት በረቂቅ ሕጎች ውስጥ እንዲካተቱ መስራት አለባቸው። ይህም በምክር ቤቱ አባላት ላይ ከሚደረግ ውትዎታ፣ በሕዝባዊ ውይይቶች ላይ መሳተፍን እና ሙያዊ አስተያየትን ማቅረብንም ሊያካትት ይችላል። ማህበራቱ ስለ ሕጎች አስተያየቶችን ለማሰባሰብ በራሳቸው የተሳተፎ መድረኮችን ሊያዘጋጁ፣ የሙያ ጥናትም ሊያደርጉ ይገባል።

ዋቢ መጽሐፍት

መጽሐፍት - አማርኛ

- ቃልአብ ታደሰ፣ ሕገ መንግሥት በኢትዮጵያ፣ ከፍትሕ ነገሥት እስከ ኢ.ፌ.ዴ.ሪ፣ ሜጋ ኃላፊነቱ የተወሰነ የግል ማህበር፣ የመጀመሪያ እትም፣ 2011 ዓ.ም. ።
- ብርሃኑ አሰረስ፣ ማን ይናገር የነበረ ...፣ የታህሳሱ ግርግር መዘዥ፣ አዲስ አበባ ዩንቨርሲቲ ፕሬስ፣ 2005 ዓ.ም. ።
- ተክለ ሃዋሪያት ተክለ ማርያም፣ ኦቶባዩግራፊ (የሕይወቱ ታሪክ)፣ አዲስ አበባ ዩንቨርሲቲ ፕሬስ፣ አራተኛ እትም፣ 2007 ዓ.ም. ።
- አበራ ጀምበሬ፣ የኢትዮጵያ ሕግና የፍትሕ አፈጻጸም ታሪክ፣ ከ1426 እስከ 1966፣ ሻማ ቡክስ፣ 2006።
- ወርቅ አፈራው ከበደ፣ ሄራ በገነተ ልኩል ቤተ መንግሥት፣ 2ኛ መጽሐፍ፣ ሻማ ቡክስ፣ 2006 ዓ.ም. ።
- ዘውዴ ረታ፣ የቀዳማዊ ሀይለስላሴ መንግሥት፣ 1923-1948፣ 1ኛ መጽሐፍ፣ ሻማ ቡክስ፣ 2005 ዓ.ም. ።
- ገብሩ አስራት፣ ለ-አላዊነት እና ዲሞክራሲ በኢትዮጵያ፣ አዲስ አበባ ኢትዮጵያ።
- ፋንታሁን እንግዳ፣ ታሪካዊ መዝገብ-ሰብ፣ ከጥንት እስከ ዛሬ፣ ብርሃንና ሰላም ማተሚያ ቤት፣ 2000 ዓ.ም. ።

መጽሐፍት እና ጥናታዊ ጽሁፎች- እንግሊዘኛ

- Aalen, Lovise and Tronvoll, Kjetil, *The End of Democracy? Curtailing Political and Civil Rights in Ethiopia*, Review of African Political Economy, Vol. 36, No. 120, 2009.
- Abera Jembere and Woldetensay Woldemelak, *An Introduction to the Legal History of Ethiopia: 1974-2009*, Shama Books, 2009.
- Bahru Zewede, *A History of Modern Ethiopia: 1855-1991*, Second Edition, Addis Ababa University Press, 2002
- Center for International Legal Cooperation, *Federal Democratic Republic of Ethiopia: Comprehensive Justice System Reform Program, Baseline Study Report*, Ministry of Capacity Building, Justice System Reform Program Office, February, 2005.

-
- Clark, Jeffrey, *Civil Society, NGOs, and Development in Ethiopia, A Snap Shot View*, The World Bank Washington, D.C., June 2000.
 - Emina Nuredinoska and Katerina Hadzi-Miceva, *Transparency and Public Participation in Law Making Processes, Comparative Overview and Assessment of the Situation in Macedonia*, Final Draft Skopje, October 2010.
 - Endalcachew Beyene, *Role of Civic and Ethical Education for the Development of Democratic Governance in Ethiopia: Achivment and Challenges*, Pacific Science Review, B: Humanities and Social Scinece, Vol. 2, 2016.
 - Enku Yimer, *Ethiopia's Post-EPRDF Transition: Challenges in Identifying and Defining the Major Stakeholders*, International Journal of Ethiopian Studies , Vol. 9, No. 1 & 2, Special Issue, 2015.
 - Girma Gizaw, *The World History of Law and Legal Institutions: Ancient, Modern and Contemporary*, first edition
 - Meheret Ayenew, with assistance from Tsedey Mekonnen, *The Ethiopian Parliament*
 - Markakis, John, *Federalism and Constitutionalism in the Horn of Africa*, Inter African Group, 2007.
 - Mikuli, Piotr, Kuca Grzegorz, *The Public Hearing and Law-Making Procedures*, Liverpool Law Review, Volume 37, 2016.
 - Schwab, Peter, *An Analysis of Decision-Making in the Political System Of Ethiopia*, PhD Dissertation, New School for Social Research, University Michigan, Inc., Ann Arbor, Michigan, June 1969.
 - Shoko Yamade, *Domesticating Democracy? Civic and Ethical Education Textbooks in Secondary Schools in Democratizing Ethiopia*, in Ed. J.H. Williams, *(Re)Constructing Memory; School of Text Books and the Imagination*, Sense Publication, 2004.
 - Stremlau, Nicole, *Participation and Constitution-Making in Ethiopia*, Journal of African Law, Vol. 58, No. 2, 2014.

- Teguadda Alebachew, *When Constitution Lacks Legitimacy in the Making: The Case of Ethiopia*, A Thesis Submitted in Partial Fulfillment for the Degree of Master of Law in Constitution and Public Law, Addis Ababa University, February 2011.
- Zelalem T. Sirna & Alemnesh Ts. Kassa, *Revolutionary Democracy: Constitutional Legitimacy in Discourse, Constitutional Violence and Practice?* In - Ed. Abera Degefa: *Making, State-Building and Issues of Legitimacy in Ethiopia, Chronicling the Achievement, Failure and Prospect*, Ethiopian Constitution and Public Law Series, Volume VIII, Addis Ababa University, School of Law, 2017.

የሕግ ማዕቀፎች - አማርኛ

- የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤትን አሰራር እና የአባላቱ ስነምግባር ደንብ፣ ደንብ ቁጥር 6/2008፣ ጥር 13፣ 2008።
- የሕገ መንግሥት ኮሚሽን ማቋቋሚያ አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 291/1978፣ የነጋሪት ጋዜጣ፣ የካቲት 7፣ 1978 ዓ.ም. ።
- የሲቪል ማህበረሰብ ድርጅቶች አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 1113/2011፣ የነጋሪት ጋዜጣ፣ የካቲት 28፣ 2011 ዓ.ም. ።
- የሽግግር ወታደራዊ መንግሥት ምክር ቤት እና የሚስትሮች ምክር ቤት ስልጣን እና ጳላፊነት ለመወሰን የወጣ አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 108/1968፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 1968።
- የሽግግር ወታደራዊ መንግሥት ምክር ቤት እና የሚስትሮች ምክር ቤት ስልጣን እና ጳላፊነት በድጋሚ ለመወሰን የወጣ አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 110/69፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 1960።
- የሽግግር ወታደራዊ መንግሥት ካውንሰል እና የሊቀመንበሩን ስልጣን ለመወሰን የወጣ አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 2/ 1967፣ የነጋሪት ጋዜጣ፣ መስከረም 5፣ 1967 ዓ.ም. ።
- የበጎ አድራጎት ድርጅቶችና ማህበራትን ለመመዝገብ እና ለማስተዳደር የወጣ አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 621/2001፣ የነጋሪት ጋዜጣ፣ የካቲት 6፣ 2001 ዓ.ም. ።
- የኢትዮጵያ ሕዝባዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ሕገ መንግሥት፣ አዋጅ ቁጥር 1/1980፣ የነጋሪት ጋዜጣ፣ መስከረም 1፣ 1980 ዓ.ም. ።
- የኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ ነሐሴ 9፣ 1923 ዓ.ም. ።

- የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ መንግሥት አርቃቂ ኮሚሽን ማቋቋሚያ አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 24/1984፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 1984።
- የኢትዮጵያ ሕገ መንግሥት፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ ጥቅምት 24 ቀን 1948 ዓ.ም. ።
- የኢትዮጵያ ሠራተኛ ፓርቲን የሚያቋቋም ኮሚሽን መመስረቻ አዋጅ፣ 174/72 ታህሳስ 7፣ 1972
- የኢትዮጵያ ብሔረሰቦች ጥናት ኢንስቲትዩት ማቋቋሚያ አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 236/75፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ መጋቢት 14፣ 1975 ዓ.ም. ።
- የኢትዮጵያ የሰላም እና ዲሞክራሲ የሽግግር ጊዜ ቻርተር፣ አዋጅ ቁጥር 1/83፣ ነጋሪት ጋዜጣ ሐምሌ 15፣ 1983 ዓ.ም. ።
- በኢትዮጵያ ጊዜያዊ ወታደርያዊ መንግሥት ለመቋቋም የወጣ አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 1/1967፣ የነጋሪት ጋዜጣ፣ መስከረም 2፣ 1967 ዓ.ም. ።
- የኢትዮጵያ ፌደራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሕገ መንግሥት፣ አዋጅ ቁጥር 1/1997፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ ነሃሴ 17፣ 1987 ዓ.ም. ።
- የኤርትራ ሕገ መንግሥት፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ ነሐሴ 5፣ 1944 ዓ.ም. ።
- የፌደራል መንግሥት አስፈጻሚ አካላትን ስልጣንና ተግባር ለመወሰን የወጣ አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 1097/11፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ ሕዳር 2011 ዓ.ም. ።
- የፌደራል ፍርድ ቤቶች አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 1234/2012፣ የነጋሪት ጋዜጣ፣ ሚያዝያ 28፣ 2013።
- የፍትህ ብሔር ሕግ፣ ቁጥር 165፣ የነጋሪት ጋዜጣ፣ 1956 ዓ.ም. ።

የሕገ ማዕቀፎች (አስገዳጅ እና የማያስገደዱ) - አንገሊዝኛ

- *African Charter on Human and Peoples' Rights*, adopted on June 27, 1981 in Nairobi, Kenya, and came in force on 21 October 1986.
- *Decision of the Council of Ministers*, October 13, 2003, Addis Ababa, Ethiopia
- *Declaration of Principles on Freedom of Expression in Africa*, African Commission on Human and Peoples' Rights, 32nd Session, 17-23, 2002, Banjul, The Gambia.
- General Comment No. 25, Article 25, Paragraph 5, Adopted at the Fifty-seventh Session of the UN Human Rights Committee, July

12, 1996.

- *International Covenant on Political and Civil Rights*, adopted on December 16, 1966 in New York, USA, and came in to force from March 23, 1976..
- *The Fetthea Negest*, Translated from the Ge'ez by Abba Paulos Tzadua, Edited by Peter L. Strauss, Second Printing, Carolina Academic Press, 2009.

የጋዜጣ እና የመጽሐፍት ስነ-ምግባር

- ሪፖርትር ጋዜጣ፣ ለረቂቅ ሕጎች በሚዘጋጁ የቃለ-መጠይቅ መድረኮች ተሳታፊዎች አለመገኘታቸው ፓርላማን አሳሰበው፣ ጥር 9፣ 2012 ዓ.ም. ።
- ፓርላማ፣ የ2011 ዓመታዊ መጽሔት፣ Message of the Speaker, Mr. Tagesse Chafo፣ ኢንፎርሜሽን ኮሚዩኒኬሽን ዳይሬክቶሬት፣ ቁጥር 24፣ ነሐሴ 2011 ዓ.ም. ።
- *Ethiopia's Constitution: Can It Stand The Test of Time?*, Addis Standard, March 11, 2016.
- Tsegaye R. Ararssa, *Ethiopia's Constitution: Fractured Legitimacy & the Urgency of Constitutional Transfiguration*, Part 1, Addis Standard, p. 4, March 18, 2016.

ድረ ገጾች

- የሕግ አማካሪ ጉባኤ ድረ ገጽ - ljaac.gov.et
- የሽገር ሬዲዮ የዩቲዩብ ገጽ - <https://www.youtube.com/channel/UC9uvm3QhajePOVdct3Jv8Hg>
- የአሻም ቴሌቭዥን የዩቲዩብ ገጽ - <https://www.youtube.com/c/AshamTube>
- የቢ.ቢ.ሲ. አማርኛ ድረ ገጽ - <https://www.bbc.com>
- የአዲስ ማለዳ ጋዜጣ ድረ ገጽ - <https://addismaleda.com>
- የፓርላሜንት ፎር ፒዮፕል ፕሮግራም ድረ ገጽ - <https://grnpp.org>

ቃለ-መጠይቅ

- ሃይማኖት ደበበ፣ የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ጽ/ቤት የሕግ ባለሙያ፣ 2013 ዓ.ም. ።
- መልካሙ ደሬ፣ ከሕግ፣ ፍትሕ እና ዲሞክራሲ ቋሚ ኮሚቴ ስር የሚገኝ ንኡስ

ቋሚ ኮሚቴ ሰብሳቢ አቶ (ከ2007 ዓ.ም. እስከ 2014 ዓ.ም. ድረስ የምክር ቤት አባል የነበሩ)፣ 2013 ዓ.ም. ።

- መረራ ጉዲና (ፕሮፌሰር)፣ ከ1997 ዓ.ም. እስከ 2002 ዓ.ም. ድረስ የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት አባል የነበሩ፣ 2013 ዓ.ም. ።
- ማርያምስና በቀለ፣ ኢሻሱ ሀገር በቀል የሲቪል ማህበር የተማሪዎች አስተባባሪ፣ 2013 ዓ.ም. ።
- በረከት አዲስ፣ የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ጽ/ቤት የሚዲያ ዲያሪክተር፣ 2013 ዓ.ም. ።
- አለማየሁ ሹመት፣ የኤስ ኦ ኤስ የዓለም አቀፍ የበጎ አድራጎት ድርጅት የማህበራዊ ጉዳይ ኃላፊ፣ 2013 ዓ.ም. ።
- አበበ ጎደቦ፣ የሕግ፣ ፍትሕ እና ዲሞክራሲ ቋሚ ኮሚቴ አባል (ከ2007 ዓ.ም. እስከ 2014 ዓ.ም. ድረስ የምክር ቤት አባል የነበሩ)፣ 2013 ዓ.ም.
- አባድር ኢብራሒም (ዶ/ር)፣ የሕግ አማካሪ ጉባኤ ጽ/ቤት ኃላፊ፣ 2012 ዓ.ም. ።
- ኬሚያ ጁነዲ፣ የሕግ፣ ፍትሕ እና ዲሞክራሲ ቋሚ ኮሚቴ የመገናኛ ብዙሃን ጉዳዮች ንኡስ ኮሚቴ ሰብሳቢ፣ (ከ2007 ዓ.ም. እስከ 2014 ዓ.ም. ድረስ የምክር ቤት አባል የነበሩ)፣ 2013 ዓ.ም. ።
- ከረዩ ባናታ፣ የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ጽ/ቤት የኢንፎርሜሽን ቴክኖሎጂ ክፍል ዲያሪክተር፣ 2013 ዓ.ም. ።
- ዘርትሁን ተፈራ፣ የሲቂ ሀገር በቀል የሲቪል ማህበር ኃላፊ፣ 2013 ዓ.ም. ።
- ዘገየ አስፋው፣ የሁንዴ ሀገር በቀል የሲቪል ማህበር ኃላፊ፣ 2013 ዓ.ም. ።
- ያእቆብ ወልደሰማያት፣ የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ጽ/ቤት የሕዝብ ግንኙነት ዲያሪክተር፣ 2013 ዓ.ም. ።

ሚኪያስ በቀለ የመጀመሪያ ዲግሪያቸውን በሕግ ከቅድስተ ማርያም ዩንቨርስቲ፣ ሁለተኛ ዲግሪያቸውን ደግሞ በዓለም ዓቀፍ ሕግ ከአዲስ አበባ ዩንቨርስቲ አግኝተዋል። በአምቦ ዩንቨርስቲ የሕግ መምህር እና በፌዴራል ደረጃ የሕግ አማካሪ እና ጠበቃ በመሆን እያገለገሉ ይገኛሉ።

ከመጽሐፉ የተወሰዱ

ለውይይቶቹ የተሰጠው ጊዜ አጭር መሆኑ [...] የሕገ መንግሥቱ ምስሶ ሃሳቦች ላይ በገጠሩ ክፍል ያለው ማህበረሰብ ቀድሞ ለውይይት የሚያበቃ ግንዛቤ ካለመያዙ ባሻገር፣ ቀድመው የተወሰኑ እና ለድርድር የሚቀርቡ አልነበሩም። [...] የውይይቶቹ ተሳታፊዎች የተመረጡ እና ከየቀበሌው በነበሩ አመራሮች ተጽህኖ ስር ስለነበሩ አማራጭ ሃሳቦች መደመጥ ካለመቻላቸው ባሻገር ተሳታፊዎች በጣም ትንሽ [ነበሩ]

በሕግ ማውጣት ውስጥ የሚደረጉ ሕዝባዊ ውይይቶች፣ ብዙም ሳይቀድሙ ብሎም ሳይዘገዩ [...] በሁለት ወገን በሚደረግ ውይይት [...] ረቂቅ ሕጎች ካላቸው ስፋት፣ አዲስነት፣ በዘርፉ ላይ ከሚገኙ ባለሙያዎች ብዛት እና በማህበረሰቡ ላይ ከሚኖራቸው ውጤት አንጻር- በቂ ግብዓት እና ተሳታፊ ተገኝቷል ማለት እስከሚቻልበት ጊዜ ሊደረጉ ይገባል።

የምክር ቤቱ የቋሚ ኮሚቴ አባላት ረቂቅ ሕጎችን አባል ከሆኑበት የፖለቲካ ፓርቲ እንጂ እንደ ግለሰብ፣ ከሚወክሉት ሕዝብ ጥቅም እና ፍላጎት አንጻር ለማየት አለመቻላቸው ተሳትፎዎች ለይስሙላ፣ ሒደቱ ቅቡልነት እንዲያገኝ፣ እንዲደረጉ እና የማህበረሰቡም አስተያየት ግምት ውስጥ እንዳይገባ ምክንያት ይሆን ነበር።

